T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE İHRACATIN DESTEKLENMESİNE YÖNELİK MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

Tolga KAYMAZ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÖZEN

İZMİR-2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE İHRACATIN DESTEKLENMESİNE YÖNELİK MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

Tolga KAYMAZ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÖZEN

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkiye'de İhracatın Desteklenmesine Yönelik Mali Teşvik Uygulamaları" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../2022

Tolga KAYMAZ

İMZA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'de İhracatın Desteklenmesine Yönelik Mali Teşvik Uygulamaları

Tolga KAYMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Mali Hukuk Programı

İkinci Dünya Savaş'ından sonra ülkelerin ekonomi politikaları, liberal görüşlerin etkisiyle şekillenmiştir. Daha çok serbest piyasa ekonomisine dayanan liberal politikalar küreselleşmeyle birlikte kendini daha çok hissettirmiş ve ülkelerin uygulamış olduğu politikaları doğrudan etkilemiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ülkeler dış ticaret paylarını arttırmanın yollarını aramaktadır. Ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanmasında ihracat çok önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ihracata ayrı bir önem vermekte ve uygulamış oldukları ekonomi politikalarını bu çerçevede düzenlemektedirler.

Her geçen gün etkisini daha çok hissettiğimiz küreselleşmenin etkisiyle birlikte ticari sınırlar ortadan kalkmış, sermaye ve iş gücü dolaşımları kolaylaşmıştır. Bu durum aynı zamanda rekabeti de beraberinde getirmiştir. Sermayeyi ülkelerine çekmek isteyen ülkeler yatırımcıların dikkatini çekebilmek için alternatif politikalar üretmeye ve ülkelerini cazibe merkezi haline getirmeye uğraşmaktadırlar. Şirketler yatırım kararlarını alırken maliyetlerini hesaplamakta ve bu maliyetlerin en düşük olduğu yerlerde yatırımlarını yapmaktadırlar. Ülkeler teşvik politikalarıyla şirketlerin yatırım süreçlerine etki etmektedir. Teşvikler, genel ekonomi politikasının en önemli uygulama araçlarında biri olarak karşımıza çıkmakta ve ekonomik aktörleri belli davranışlara yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Maliye politikasının bir parçası olan mali teşvikler çeşitli yollarla uygulanabilmektedir. Hükümetler, mali teşvik politikaları kapsamında ulaşmak istediği hedefler doğrultusunda ülkelerinin içerisinde bulunduğu duruma göre farklı araçları kullanabilmektedir. Kimi zaman yatırımcılara ek kaynak oluşturabilirken kimi zaman da planlamış olduğu gelirinden vaz geçerek mali teşvik politikalarını uygulamaktadır. Bu çalışmanın amacı özellikle ülkemizin 24 Ocak 1980 tarihinde alınan yapısal ekonomik kararlar doğrultusunda ithal ikameci ekonomi politikalarından vaz geçerek, ihracata yönelik sanayileşme hamlesine karşın ortaya koyduğu mali teşvik uygulamaların geçmişten günümüze kadar olan süreci değerlendirerek mali teşvik politikalarının önemine vurgu yapmak ve bu amaç doğrultusunda mali teşvik politikalarının gelişmesine katkı sunmaktır. Bu kapsamda ilk bölümde dış ticaret, ihracat ve teşvik kavramları açıklanmış ve ihracatın ve teşviklerin önemine değinilmiştir. İkinci bölümde çeşitli uluslararası kurumların mali teşvik politikaları ve seçili ülke uygulamaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise ülkemizde uygulanan mali teşvik uygulamaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Küreselleşme, Ekonomi, Mali Teşvik, Yatırım.

ABSTRACT

Master's Thesis

Financial Incentive Practices for Supporting Exports in Turkey

Tolga KAYMAZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

After the Second World War, the economic policies of the countries were shaped by the influence of liberal views. Liberal policies, which are mostly based on free market economy, have made themselves felt more with globalization and directly affected the policies implemented by the countries. Today, as in the past, countries are looking for ways to increase their foreign trade shares. Export is one of the most important elements in ensuring economic development and development. Especially, developing countries like us attach special importance to exports and organize their economic policies within this framework.

With the effect of globalization, the effect of which we feel more and more every day, commercial borders have disappeared and the circulation of capital and labor has become easier. This situation has also brought about competition. Countries that want to attract capital to their countries are trying to produce alternative policies and make their countries a center of attraction in order to attract the attention of investors. Companies calculate their costs while making investment decisions and make their investments where these costs are the lowest. Countries affect the investment processes of companies with their incentive policies. Incentives appear as one of the most important implementation tools of the general economic policy and aim to direct economic actors to certain behaviors.

Fiscal incentives, which are a part of fiscal policy, can be implemented in various ways. Governments can use different tools according to the situation of their countries in line with the targets they want to achieve within the scope of

financial incentive policies. Sometimes it can create additional resources for investors, and sometimes it gives up its planned income and implements financial incentive policies. The aim of this study is to evaluate the process from the past to the present by explaining the financial incentive practices that our country has put forward despite the export-oriented industrialization move by giving up the import substitution economic policies in line with the structural economic decisions taken on January 24, 1980.

Keywords: Export, Globalization, Economy, Financial Incentive, Investment.

TÜRKİYE'DE İHRACATIN DESTEKLENMESİNE YÖNELİK MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xiii
TABLOLAR LİSTESİ xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ xv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL BOYUTLARIYLA DIŞ TİCARET, İHRACAT VE TEŞVİKLER

1.1 EKONOMİ VE DIŞ TİCARET KAVRAMI 4
1.1.1. Ekonomi ve Küreselleşme İlişkisi 5
1.1.2 Ekonomi ve Ticaret İlişkisi 6
1.1.3. Dış Ticaret Tanımı 8
1.1.4. Dış Ticaretin Amacı 9
1.1.5. Dış Ticaret Türleri 10
1.1.5.1. Transit Ticaret 11
1.1.5.2. İthalat 11
1.1.5.3. İhracat 14
1.2. İHRACAT TÜRLERİ 15
1.2.1. Ön İzne Bağlı İhracat 16
1.2.2. Kayda Bağlı İhracat 16
1.2.3. Kredili İhracat 17

1.2.4. Konsinye İhracat 17
1.2.5. Yurt Dışı Fuar ve Sergilere Katılım Yoluyla İhracat 17
1.2.6. İthal Edilmiş Malların İhracı 18
1.2.7. Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat 18
1.3. İHRACATIN ÖNEMİ VE ETKİLERİ 19
1.3.1. İhracatın Sosyo Ekonomik Etkileri 20
1.3.2. İhracatın Mali Etkileri 22
1.3.3. İhracatın Sosyo-Kültürel Etkisi 23
1.4. ÜLKELERİN İHRACATI DESTEKLEMELERİNİN SEBEPLERİ 23
1.4.1. Ekonomik Kalkınma ve Gelişmeyi Sağlamak 24
1.4.2. Dünya Ticaretinde Önemli Bir Noktaya Gelebilmek 25
1.4.3. Ülkeye Döviz Getirisi Sağlamak 25
1.5. TEŞVİK KAVRAMI VE TÜRLERİ 25
1.5.1. Kapsamına Göre Teşvikler 26
1.5.2. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler 27
1.5.3. Niteliklerine Göre Teşvikler 27
1.6. KAVRAMSAL AÇIDAN MALİ TEŞVİK: AMAÇ VE ARAÇLARI 28
1.6.1. Mali Teşvik Kavramı 28
1.6.2. Mali Teşvik Politikasının Amaçları 30
1.6.2.1. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak 30
1.6.2.2. Uluslararası Rekabetten Geri Kalmama 31
1.6.2.3. Bölgelerarası Gelişmişlik Seviyesinde Dengesizlikleri Giderme 32
1.6.2.4. İstihdamı Arttırma Amacı 33
1.6.2.5 Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Arttırılması 33
1.6.3. Mali Teşvik Sisteminde Kullanılan Araçlar 35
1.6.3.1. Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi 35
1.6.3.2. Vergi Tatili 36
1.6.3.3. Vergi Cenneti 36
1.6.3.4. Yatırım İndirimi 36
1.6.3.5. Yatırım Vergi Kredisi 37
1.6.3.6. Hızlandırılmış Amortisman 37

1.6.3.7. Vergi Ertelemeleri 38
1.6.3.8. KDV Desteği 38

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİK ÖRNEK UYGULAMALARI

2.1. KÜRESEL DÜZEYDE MALİ TEŞVİKLERE VERİLEN ÖNEM 39
2.2. ÇEŞİTLİ ULUSLARARASI KURUMLARIN MALİ TEŞVİK POLİTİKALARI 42
2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Mali Teşvikler 42
2.2.2. Avrupa Birliği ve Mali Teşvikler 45
2.2.3. OECD ve Mali Teşvikler 48
2.3. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE İHRACATI DESTEKLEYİCİ MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI 50
2.4. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 51
2.4.1. Genel Ekonomik Durumu 51
2.4.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları 52
2.4.2.1. Faizli Yurtiçi Uluslararası Satış Şirketi Uygulaması (IC-DISC) 53
2.4.2.2 (EEP) ve Pazar Geliştirme Programı 54
2.4.2.3. Fırsat Bölgesi Teşvik Uygulaması 55
2.5. İRLANDA 55
2.5.1. Genel Ekonomik Durumu 55
2.5.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları 56
2.5.2.1. İhracat Satış Yardımı (Export Sales Relief) 58
2.5.2.2. İrlanda Yatırım Geliştirme Kurumu (IDA Iraland) 58
2.5.2.3. AR-GE Faaliyetinde Bulunan Firmalara Sağlanan Teşvikler 59
2.6. ÇEKYA 59
2.6.1. Genel Ekonomik Durumu 60
2.6.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları 61
2.6.2.1. Yatırım Teşvik Yasası Kapsamında Uygulanan Teşvikler 63
2.6.2.2. Çek Yatırımı Geliştirme Ajansı (CzechInvest) 64

2.6.2.3. İmalat Sanayiinde Genel Yatırım Teşvik Sistemin Kapsamında Uygulanan Teşvikler 64
2.7. RUSYA 65
2.7.1. Genel Ekonomik Durumu 65
2.7.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları 66
2.7.2.1 Özel Ekonomik Bölgeler 67
2.7.2.2 Özel Yatırım Tanıtım Ajansları 69
2.7.2.3. Rusya Doğrudan Yatırım Fonu 69
2.8. ALMANYA 70
2.8.1. Genel Ekonomik Durumu 70
2.8.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları 71
2.8.2.1 Sübvansiyonlar 72
2.8.2.2. Düşük Faizli Krediler ve Sermaye Kaynaklı Yardımlar 72
2.8.2.3 Garantiler 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ MALİ TEŞVİK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

3.1. TÜRKİYE'DEKİ MALİ TEŞVİK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 74
3.2. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM 75
3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ 76
3.3.1. Planlı Ekonomi Dönemi Öncesi (1923-1960) 77
3.3.2. Planlı Ekonomi Dönemi (1960-1980) 79
3.3.3. 1980 Sonrası Dönemde Teşvik Politikaları 80
3.4. TÜRKİYE'DE UYGULANMAKTA OLAN MALİ TEŞVİKLER 83
3.4.1. Vergisel Destekler 83
3.4.1.1. KDV İstisnası 84
3.4.1.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti 85
3.4.1.3. Vergi İndirimi 86
3.4.1.4. KDV İadesi 86
3.4.2. İstihdam Destekleri 87

3.4.2.1. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği 88
3.4.2.2. Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği 89
3.4.2.3. Gelir Vergisi Stopajı Desteği 89
3.4.3. Finansal ve Diğer Destekler 90
3.4.3.1. Faiz veya Kar Payı Desteği 90
3.5. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER 91
3.5.1. Genel Teşvikler 92
3.5.2. Bölgesel Teşvikler 92
3.5.3. Stratejik Teşvikler 94
3.6. TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER 98
3.6.1. Vergi, Resim, Harç İstisnası 99
3.6.2. KDV'de İhracat İstisnası 100
3.6.3. Özel Tüketim Vergisinde İhracat İstisnası 100
3.6.4. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları 101
3.6.5. Türk Eximbank Destekleri 102
3.6.6. Serbest Bölgelere Yönelik Sağlanan Mali Teşvikler 103
3.6.7. Dahilde İşleme Rejimi 104
3.6.8. Hariçte İşleme Rejimi 103
3.7. İHRACATA YÖNELİK SAĞLANAN TEŞVİKLERİN DIŞ TİCARETE YÖNELİK YANSIMALARI 107

SONUÇ 110
KAYNAKÇA 114

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EEP	İhracat Geliştirme Programı
ESR .	İhracat Satış Yardımı
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
GSİYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IC-DISC	Faizli Yurtiçi Uluslararası Satış Şirketi Uygulaması
IDA	İrlanda Yatırım Geliştirme Kurumu
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
TDK	Türk Dil Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ülke Kırılımında 2025-2035 Arası Küresel İthalat Projeksiyonu s. 13
Tablo 2: Ülke Kırılımında 2025-2035 Yılları Küresel İhracat Projeksiyonu s. 15
Tablo 3: 1998-2008 Yıllarında İmalat Sanayiine Yapılan Yatırımların Sektörel Bazda Dağılımı s. 62
Tablo 4: Rusya Özel Ekonomik Bölge Uygulamaları s. 68
Tablo 5: Yatırım Teşvik Sistemi Destek Unsurları s. 82
Tablo 6: İşsizlik Fonundan Sağlanan Teşvikler s. 87
Tablo 7: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Üst Sınırlar s. 89
Tablo 8: Teşvik Uygulaması Açısından Bölgeler ve Şehirler s. 92
Tablo 9: Bölgesel Teşvik Uygulamasında Sağlanan Destekler s. 94
Tablo 10: Stratejik Yatırımlarla Sağlanan Destekler s. 95
Tablo 11: Öncelikli Yatırımlarla Sağlanan Destekler s. 98
Tablo 12: Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi (2005-2021) s. 106
Tablo 13: Türkiye'nin 1980-2021 Dönemi Dış Ticaret Hacmi (Bin Dolar) s. 108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mali Teşvikler s. 91

GİRİŞ

İktisadi literatürde teşvik kavramı; ülkelerin gelişmesi ve kalkınması için belirli ekonomik birimleri daha aktif hale getirebilmek adına devlet tarafından verilen maddi ya da gayri maddi destekleri ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle kamunun elinde bulunan kaynakların tespit edilen alanlara aktarılarak arzu edilen sonuçların elde edilmesini sağlamaktır. İçerisinde bulunulan döneme göre değişikliler gösterse de teşviklerin temel hedef noktası halkın refah seviyesinin arttırılmasıdır.

Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ekonomik anlayışta değişmiştir. Dünyada ve ülkemizde özellikle 1980'lerden sonra benimsenen liberal ekonomik anlayış ticaretin kurallarını yeniden düzenlemiştir. Korumacı, müdahaleci ve doğrudan üretimin içerisinde yer alan devlet anlayışı terkedilmiş. serbest ticari faaliyetlerin, dış ticaretin, özel sektörün, uluslararası sermayenin, rekabetçi anlayışın ön plana çıktığı bir dönem başlamıştır. Bu da teşvik kavramının önemini bir kat daha arttırmıştır. Ülkelerin, kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmeleri ve uluslararası pazarda rekabet edebilmeleri için ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Bu müdahalelerde mali teşvikler etkin bir müdahale aracı olarak kendini göstermiştir. Devletler kaynakları daha verimli alanlara kaydırarak ekonomilerine müdahale etmiş olurlar. Devletlerin uyguladığı müdahale araçları çok çeşitli olmakla beraber, alacaklarından vaz geçmesi, doğrudan nakit yardımlarında bulunması, muafiyet-istisnalar uygulaması, izinler ve ruhsatlar verilmesi gibi birtakım teşvikleri kapsayabilmektedir. Verilen teşvik türü ne olursa olsun bir maliyetinin olduğu da bilinmektedir. Bundan dolayı başarılı bir teşvik politikasından söz edilebilmesi için öncelikli olarak sosyal ve ekonomik fayda-maliyet analizlerinin iyi yapılması gerekir.

Mali teşvikler genel itibariyle stratejik öneme sahip konularda belirli birimleri desteklemek amacıyla uygulanmaktadır. Mali teşviklerin uygulama alanı daha çok yatırımlar üzerine olmaktadır. Yatırımlar yoluyla üretim hacmi artmakta, yeni iş alanları açılmakta, büyüme ve kalkınma sağlanmaktadır. Buna ek olarak belirli sektörler güçlenmekte, bölgesel geri kalmışlığın önüne geçilebilmekte ve pazarda rekabet edebilir güce sahip olunabilmektedir. Tüm bu bahsedilen hedeflerin gerçekleşebilmesi için ülkenin içinde bulunduğu durum iyi analiz edilmeli ve uygulanacak mali teşvik politikaları titizlikle seçilmelidir.

Ülkelerin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapıya göre mali teşvikler farklılık gösterse de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için her geçen gün önemi artmakta olan temel maliye politikası araçları içerisinde yer almaktadır. Ülkelerin mali teşvikleri uygulamalarının temelinde mali amaçlar yer almaktadır. İktisat politikası amaçlarına ulaşmak isteyen hükümetler mali teşvikleri oluştururken ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumları da dikkate alırlar. Mali teşvikler aracılığıyla uzun vadede ekonomik büyümenin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, istihdamın arttırılması hedeflenmektedir. Mali teşvikler özellikle sermaye birikimi yapmak isteyen ülkelerin sıklıkla başvurduğu bir uygulamadır. Küresel sermayeyi ülkelerine çekmek isteyen hükümetler çeşitli çalışmalar yaparak, ülkelerini cazibe merkezi haline getirmek için yoğun çabalar gösterebilmektedirler.

Özetle; mali teşvikler aracılığıyla hükümetler tasarruf ve yatırımları arttırmak, tam istihdamı sağlamak, üretim sonucunda oluşan pozitif dışsallıkları arttırarak piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını dengelemek, ihracatı arttırmak, doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak, ekonomik ve finansal krizlerden kurtulmak gibi ekonomik amaçları adil, gelir dağılımını sağlamak gibi sosyal amaçları hayata geçirmeyi hedeflemektedirler. Dolayısıyla bir ülkede uygulanmakta olan mali teşvik politikaları yalnızca maliye politikalarının değil makroekonomik, sosyal ve siyasal politikaların da belirleyicisi olabilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup ilk bölümde ekonomi, dış ticaret ve mali teşvik kavramlarının literatürdeki yeri teorik açıdan incelenmiştir. Mali teşviklerin uygulanma sebeplerinin daha iyi analiz edilebilmesi için ihracat türleri, önemi ve etkileri açıklanmış, ülkelerin ihracatı destekleme sebepleri ve ihracatlarını arttırmaya yönelik verilen mali teşvikler amaç, kapsam, veriliş aşama ve niteliklerine göre incelenmiş ve yaygın olarak kullanılan mali teşvik araçları açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çeşitli uluslararası kurumların mali teşvik politikaları ve kendilerine has teşvik uygulamaları ve ekonomik yapıları itibarıyla akademik literatürde sıkça incelenen bazı gelişmiş ülkeler ile ekonomik yapısı itibarıyla Türkiye ile benzerlik gösteren ve uluslararası ekonomide Türkiye'ye rakip olabilecek bazı gelişmekte olan ülkelerde uygulanan mali teşvik politikaları ve programları incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, geçmişten günümüze Türkiye'de uygulanan mali teşvik politikaları ile bu çerçevede günümüze kadar geliştirilen uygulamalar ele alınmakta ve bu suretle yatırım teşviklerinin tarihsel gelişimi incelenmektedir. Bunun yanında ülkemizde uygulanmakta olan mali teşviklerinin uygulama bilgileri verilmekte ve bu kapsamda vergisel, istihdam, finansal ve diğer desteklerden bahsedilmektedir. Buna ek olarak yatırımlara ve ihracata sağlanan mali teşvikler geniş bir perspektifte değerlendirilerek yatımcılara ve ihracatçılara sağlanan teşvikler ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL BOYUTLARIYLA DIŞ TİCARET, İHRACAT VE TEŞVİKLER

1.1 EKONOMİ VE DIŞ TİCARET KAVRAMI

Ekonomi kelimesinin kökenine baktığımızda eski Yunanca'da karşımıza iki kelime çıkmaktadır. Oikos (ev) ve Nomos (idare). Bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle ekonomi kelimesi oluşmuştur. Ekonomi kelimesi birçok kurum, kuruluş ve bilim insanı tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK)'nın sözlüğüne baktığımızda ise "İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için üretme ve ürettiklerini paylaşma şekillerinin ve bu faaliyetlerden kaynaklanan ilişkilerin bütünü.'' olarak ifade edilmektedir (https://sozluk.gov.tr/ 24.07.2022).

Ekonomi kelimesi günümüzde bir bilim dalının ismi olmasıyla birlikte tasarruf anlamına da gelmektedir. Ülkemizde ise yıllardır kelimenin Arapça karşılığı anlamında olan iktisat sözcüğü kullanılmış günümüzde ise ekonomi onun yerini almıştır. Genel tanım olarak ekonomi sınırsız ihtiyaçlarla sınırlı imkanları karşılama meselesidir. (Eğilmez, 2014:10) .

Bir başka tanım olarak ise K. Wicksell ekonomiyi insan ihtiyaçlarının tatmini yönünden yapılan düzenli bir çalışma ve sürdürülen faaliyetler olarak ifade etmiştir. (https://www.nobelyayin.com/kitap_bilgileri/dosyalar/tarimda_mikroekonomi_blm_154727.pdf 24.07.2022). Nitekim ekonomi bilimi sonu olan ve yetersiz kaynakların alternatif bir şekilde kullanmasıyla ortaya çıkan insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalıdır. (Robbins, 1945:16).

Ekonomi kavramı kişi ve kurumlar tarafından farklı şekillerde ifade edilse de temel çıkış noktası kıt kaynak ve sınırsız insan ihtiyacından gelmektedir. Kelimenin kökeninde yer alan idare sözcüğü ise aslında sınırsız olan bu ihtiyaçların dünyamız üzerindeki kıt kaynaklarla karşılanabilmesi için insanlığın verdiği mücadeleye bir atıfta bulunulduğunu göstermektedir.

1.1.1. Ekonomi ve Küreselleşme İlişkisi

Genel itibariyle küreselleşme her alanda yakınlık ya da uzaklık ilişkisinin giderek önemini yitirmesi siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dünyanın bir bütün haline gelmesi sürecini ifade etmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde tek taraflı gelişmediğini yani çift taraflı olabileceğini zıtlıkları da içerisine alarak gelişen bir süreç olduğunu söylemek mümkündür (Kürkçü, 2013: 3).

Bununla birlikte bazı bilim insanları küreselleşmenin sadece ekonomik boyutunu ele almıştır. Küreselleşmenin ekonomik boyutu özellikle 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan liberal ve dışa açık politikalarla birlikte birçok araştırmacı tarafından irdelenmiştir.

Ekonomik bağlamda küreselleşme mal, sermaye ve emek mobilitesinin dünya çapında artmasıyla birlikte devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin de hızlanması ve ülkelerin birbiriyle olan yakınlaşmasını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda küreselleşme ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomilere angaje olmasını ve tek bir dünya pazarı oluşmasını sağlamıştır (Tohum, 2021: 16)

Geleneksel ulus-devlet temelindeki yapının tam tersi olarak üretim faaliyetleri küresel çerçevede yerine getirilmekte, üretimin çeşitli aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmaktadır. Nitekim çokuluslu şirketler bu süreçte, en önemli birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayar, 2008: 27).

Ekonomik küreselleşme, 1980 yıllarında aşırı bir ivme kazanmış ve dünya ticareti süratle artmıştır. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre toplam dünya ticareti, 1960 yılında 266 milyar dolara ulaşmış, 1986 yılında ise 4.334 milyar doları bulmuştur. Ortalama büyüme oranı % 10,89 civarlarında ortaya çıkmıştır. Bu gelişmenin temel sebebi İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler arasında anlaşmazlığa sebep olabilecek durumların gerçekleşmemesine bağlanabilir. Bunun yanında teknolojik gelişmeler pazarlar arasındaki ilişkiye olumlu katkı sağlamış ve bu durum gözle görülür şekilde dünya ticaretine yansımıştır (Uysal'dan aktaran Aydemir ve Kaya, 2007: 269).

Ekonomik küreselleşmeyle birlikte dünya ticareti tahmin edilemeyecek düzeyde büyümüş ve büyüyen ticaretin önünü daha çok açabilmek için çeşitli adımlar atılmıştır. Bu tür adımlara örnek olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel

Antlaşması'nın imzalanması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütünün kurulması gösterilebilir.

1947 yılında uluslararası konferansta bir araya gelen 23 ülke, savaşın ardından dünya ticaret sisteminin ilk kolonunu oluşturan antlaşmayı kabul etmişlerdir. Bu antlaşmanın özünde uluslararası ticaretin gelişmesi için tarifeler başta olmak üzere bütün ticari engellerin kaldırılması temel hedef noktası olarak belirlenmiş, akabinde ise gerçekleştirilen dört temel konferans ile revizesi sağlanmıştır (Özlük, 2018: 371)

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ise GATT'ın 15 Aralık 1993 tarihinde biten Uruguay Round müzakereleri neticesinde 1995 yılında oluşturulan ve GATT'a taraf olan bütün ülkelerin üye olduğu bir kuruluş olmuştur. DTÖ ülkelerin arasındaki ticaretin gelişmesi, mal ve hizmetlerin sorunsuz bir şekilde dolaşabilmesi için uluslararası piyasada serbestinin oluşturulmasını kurallar çerçevesinde belirleyen bir kuruluştur (https://disiliskiler.ktb.gov.tr/ 20.03.2022)

Küreselleşme ve ekonomi kavramları birbirinden ayrılmaz ikili olarak günümüze kadar gelmiştir. Bazıları tarafından küreselleşme olgusu ekonomiye ivme kazandırırken bazı kimseler tarafından da ekonomik ilişkiler küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Şu yadsınamaz bir gerçektir ki küreselleşenin de getirdiği bütünleşme ile birlikte ülkelerinin ekonomik ilişkileri artmış, ticaret ortamı ısınmış, yeni pazar arayışları ortaya çıkmıştır. Ülkeler ihracat ve ithalat temelli ticari ilişkilere girmiş ve ülke çıkarlarını korumak istemişlerdir.

1.1.2 Ekonomi ve Ticaret İlişkisi

Montesque Kanunların Ruhu adlı kitabında "Nerede yumuşak huylu insanlar varsa orada ticaret vardır; nerede ticaret varsa orada insanlar yumuşak huylu olurlar" diye bir açıklamada bulunmaktadır. Medeniyetin gelişmesinde ciddi bir yapıtaşı olarak öne çıkan ticaret en başından beri ekonomi ile birlikte iç içe geçmiş bir şekilde ifade edilmiştir ancak her iki kavramı da farklı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ticaretin geçmişini insanlar arasındaki ilişkilerin başladığı zamanlara kadar götürebilir ve böylece ekonomiden daha eski olduğu düşüncesine varabiliriz. Kısaca ticaret birey ya da belirli grupların kar etmek amacıyla harekete geçtikleri ve bir yerden başka bir yere götürmek durumunda kaldıkları her türlü işlenmiş ya da

işlenmemiş ürün, hizmet ve benzeri (vb) şeylerin alım, satımını, değiş, tokuşunu içine alan ekonomik etkinliktir (Bozkurt,2017: 153).

Paranın bulunması, ticaretin karmaşık olan haline son vermiş ve gelişmesinin önünü açmıştır. Bunun yanında taşımacılık ve telekomünikasyon ağlarının da gelişmesiyle modern ticari hayat doğmuştur. Böylece ekonomik sistemin gelişiminin önü açılmış ve ekonomik ve ticari hayatın düzenlenmesi için yeni kurallar meydana getirilmiştir. Modern hayatımızda ticaret ekonominin merkezinde konuşlanmaktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ticaret 28.03.2022).

Son yüzyılda küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeniliklerden ticaret ve ekonomi de nasibini almış ekonomi ve ticaretteki cazibe merkezleri değişmiş, doğudaki yoğun ticaret ağı batı yönlü bir ivme kazanmıştır.

Küresel ticaret yüz yıllardır devam eden bir ekonomik faaliyettir, eski dönemlerde küresel ticaretin en popüler merkezi Çin, Hindistan gibi Uzak Doğu ülkeleri olmuştur. O dönemlerde süren külfetli taşımacılıktan sonra doğunun kıymetli ürünleri Batı pazarlarına ulaştırılmıştır. Bu tür örnekler bize küresel ticaretin yüzlerce yıl öncesinde başladığını göstermektedir. Günümüze geldiğimizde ise küresel çapta ticarete konu olan ürünlerin gelişmiş ülkelerdeki şirketler tarafından üretildiği söylenebilir. Bunun temel nedeni ise ülkelerin sahip oldukları bilgi seviyesi ve teknolojik imkanlar olarak gösterilebilir (Gürak, 2006:281).

Ülkeler varoluşundan itibaren birbirleriyle çeşitli ilişkilerde bulunmuş ve bu ilişkiler içinde canlı ve sürekli olanı alım satım şeklinde gerçekleşen ticari ilişkiler olmuştur. Milletlerarası taşımacılık, haberleşme vb. yerlerdeki gelişimler dış ticareti, politik ve ekonomik gelişimlerin de vasıtasıyla ekonomik ilişkiler haline dönüştürmüştür (Onursal, 2021:39).

1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün aktif hale gelmesiyle küreselleşme süreci ivme kazanmış, bu durum da yerel ve küresel serbest ticaret antlaşmalarını arttırmış ve bir çok ülke dış ticaret yasaklarını önemli ölçüde minimize etmiştir. Bir yandan ülkelerin birbirlerine olan bağlılık seviyesi artmış bir yandan da rekabet ortamında yer edinme mücadelesi başlamıştır. Ekonomik büyüme modellerine bakıldığında dış ticaretin büyüme üzerindeki olumlu yanından bahseden çalışmalar sıkça karşımıza çıkmaktadır. Yaygın görüş ise ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki bıraktığıdır (Yılmazer, 2010:245).

Dış ticaret ve ekonomi kavramları tarihsel perspektifte incelemeye alındığında, karşımıza Merkantilist düşünce akımı çıkmaktadır. Merkantilistler orta çağın sığ düşüncelerini terk edip ticaret ile servet edinmeyi amaç edinmişlerdir. Servetten kasıt değerli altın, gümüş gibi değerli madenlere sahip olmaktır. Bu amaca ulaşmak için araç olarak gördükleri dış ticaret onlar için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Merkantilizm rüzgarları estiği dönemlerde iç ve dış ticaret gelişmiş bu ise mübadelelerin daha da önem kazanmasına neden olmuştur.

Merkantilizm, güçlü ulus devlet ortaya çıkarma düşüncesinden beslenmiştir. Yaklaşıma göre dış ticaret fazlası, hazineyi değerli madenlerle dolu hale getirecektir. Elbette ülkenin hazinesi ne kadar doluysa, bu minvalde zengindir anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayışla da ihracatın teşvik edileceği, ithalatın ise önüne geçileceği kabul edilmiştir. (Süygün, 2020:4).

1.1.3. Dış Ticaret Tanımı

Dış ticareti dar ve geniş anlamlarda değerlendirmek mümkündür. Dar anlamda bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı mal ve hizmet ticareti dış ticaret şeklinde tanımlanabilirken, sadece ekonomik anlama vurgu yapılmaktadır. Buna karşın geniş anlamda ise ekonomik çerçevenin dışına çıkılarak politikanın, sosyal hayatın ve kültürün de bu tür ticaretten etkilenmesi dış ticaret kapsamında inceleme konusu yapılabilir. Dış ticaret toplumsal yaşamın önemli konularından olan istihdamı, gelir dağılımını, büyümeyi ve refah artışını etkilemektedir (Bakkalcı, 2011:5).

Dış ticaret kavramını tarihi bakış açısıyla değerlendirdiğimizde ne kadar önemli bir olgu olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Dış ticaretin ekonomik, politik, sosyokültürel birçok etkiye sahip olması geçmişten başlayarak günümüze değin bilim insanları, düşünce toplulukları tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Merkantilistler dış ticaret aracılığıyla nasıl daha çok zenginleşilebilirliğin peşinden koşmuşlar ve ihracatı önceleyen, ithalatı ise kısıtlayan bir sistem üzerinde durmuşlardır.

Onlara tepki olarak ortaya çıkan Fizyokratlar ise tarımı yaşamın merkezine yerleştirmişlerdir. Ticaretin ise değer yaratmadığını malın mal ile değiş tokuşuna neden olan bir aracı işlem olduğunu öne sürmüşlerdir. Dış ticaretin uzak diyarlara

yapılmasının bundan dolayı da ortaya çıkan lojistik maliyetine katlanılmasının gereksiz ve ülke için mantıklı olanın daha az dış ticaret yapmak olduğunu savunmuşlardır (Süygün, 2020:4).

Uluslararası ticaret teorisinin temeli, ünlü ekonomist Adam Smith'in yazdığı Ulusların Zenginliği adlı kitapta atılmıştır. Smith, serbest ticaretle her devletin mutlak üstünlüğe sahip olduğu veyahut diğerlerine göre daha verimli ürettiği malların üretilmesinde yoğunlaşabileceğini tam tersi durumda ise daha az verimlilikte ürettikleri malları ithal edilebileceğini belirtmiştir. Bu durum da global üretimde ticarette payı olan ülkelerin pastadan paylaşacakları dilimin büyümesine sebep olacak ve kazanım olarak geri dönecektir. Dış ticaret kıt kaynakların etkinliğini, dünya üretimini ve refahı arttırmakta bu da her iki tarafın uluslararası ticaretten kazançlı çıkmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2003: 111).

Dönemin temsilcilerinden D. Ricardo ise Ulusların Zenginliği kitabından etkilenerek, ekonomide kâr oranlarının düşme eğiliminde olduğunu ve bunun önlenmesi için ülkeler arası karşılaştırmalı üstünlüklere göre dış ticaretin yapılması gerektiğini savunmuştur. Ricardo'ya göre dış ticaret, kaynakların daha verimli dağılımını sağlayacağı için toplam üretimi artırır. Ricardo'nun teorisinde dikkat çeken yer ise şudur: Ülkenin dış ticarete girmesi için bir malı diğer bir ülkeden daha ucuza üretmesine gerek yoktur fakat hangi malı karşıdaki ülkeye göre daha az maliyetle üretiyorsa o mal üzerinde uzmanlaşmalıdır. Yani 'üretilen mal daha pahalı nerede satılıyor' sorusuna yönelmiştir (https://teoridergisi.com/ekonomi-politigin-evriminde-dis-ticaret 14.08.2022). Bu yaklaşımlara farklı bir bakış açısı olarak Marx ise ülkelerden birinin daha fazla kazançlı çıkacağını belirtmiştir.

Gottfried Haberler, J.S.Mill, Hesckscher-Ohlin gibi temsilciler de karşılaştırmalı üstünlükler teorisini destekleyici önermelerde bulunmuşlardır.

1.1.4. Dış Ticaretin Amacı

Hükümetler dış ticaret kavramını korumacılık ve serbest ticaret kapsamında politika aracı haline getirerek çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kullanırlar. Bu amaçları şöyle sıralayabiliriz (Seyidoğlu, 2007: 131):

- Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi,

- Dış Rekabetten Koruma,
- Ekonomik Kalkınma,
- Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi,
- Ekonominin Liberalleştirilmesi,
- İç ekonomik İstikrarın Sağlanması,
- Hazineye Gelir Sağlamak,
- Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma,
- Otarşi,
- Sosyal ve Siyasal Nedenler.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için de bir takım araçlar kullanılabilir. Bunların geleneksel olanı gümrük tarifeleriyken konjonktürün getirdiği yenilikler ile bu uygulamaların kullanılma sıklığı azalmış ve yeni uygulamalara başvurulmuştur. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Miktar Kısıtlamaları,
- Tarife Benzeri Faktörler,
- Görünmez Engeller,
- Gönüllü İhracat Kısıtlamaları,
- İhracatın Özendirilmesi,
- Bağlı Ticaret,

Dış ticaretin önemi 18. Yüzyılda sanayi devriminden sonra daha çok artmıştır. Sanayi üretimiyle birlikte el dokuma tezgahlarından seri üretim yapan fabrikalara geçilmesiyle artan üretim için pazar arayışları hız kazanmış beraberinde dış ticareti ülkelerin ana gündemi haline gelmiştir. İlerleyen süreç liberal politikalarla daha da hızlanmış ve devletler ve sanayi üretiminin baş faktörleri olan fabrikalar için dış ticaret kaçınılmaz bir olgu haline gelmiştir. Başlı başına bir politika haline gelen Dış Ticaret kavramın amaçlar doğrultusunda hedefler belirlenerek gerçekleştirilmek istenmiş ve bu hedefleri gerçekleştirirken de çeşitli araçlardan yardım alınmıştır.

1.1.5. Dış Ticaret Türleri

Dış ticaret türleri; transit ticaret, ithalat ve ihracat olarak belirtilebilir. Bunlar sırasıyla açıklanacaktır.

1.1.5.1. Transit Ticaret

Ülke dışından ya da serbest bölgede faaliyet gösteren firmadan veya antrepodan alınan malın aynı şekilde ülke dışına ya da başka bir serbest bölgedeki farklı bir alıcıya veya antrepoya satılması faaliyetlerine transit ticaret adı verilmektedir. Bu ticaret çerçevesinde alınan malın söz konusu ülke üzerinden transit bir şekilde ya da direkt (söz konusu ülke üzerinden geçmeksizin) farklı bir ülkedeki alıcıya ulaştırılması sağlanabilir. Transit ticaretteki parasal meselelerin çalışılan banka vasıtasıyla gerçekleştirilmesi gerekir. Transit ticarete konu olan alış faturalarının döviz satış kuru baz alınırken, satış faturalarında ise döviz alış kurunun uygulanması söz konusudur. Bu ticaretin gerçekleştirilmesi esnasında düzenlenen formlara 'Ba-Bs' formları denilmektedir. Ba formu mal ve hizmet alımlarıyla ilişkili olarak düzenlenirken, Bs formu ise mal ve hizmet satışlarıyla ilişkili olarak düzenlenir (Baral ve Gürsoy, 2019:225)

Transit ticaretle uğraşan kişilere transit tacir denilmektedir. Transit tacirin her hangi bir tüzel kişiliği olmamasına rağmen, Türkiye'deki yerleşik olan gerçek ya da tüzel kişilerle tasarruf yapmasına hukuki olarak izin verilmektedir.

Transit ticaretteki esas, ticarete konu olan malın alış ve satışı arasında pozitif bir farkın oluşmasıdır. Transit ticaretteki söz konusu malın alınması ithalat olarak görülmediği gibi, satış sonucunda gerçekleşen işlem de ihracat olarak görülmemektedir. Bu malın transferi esnasında gümrükte belli bir süre muhafaza edilmesi ya da karaya çıkarılmış olması da durumu değiştirmemektedir. Transit ticareti yapmak isteyen tarafın Ba-Bs formunun banka, firma ve gümrük nüshalarını düzenlettirmesi ve çalıştığı bankaya bunları onaylatması gerekir (Özcan, 2012:239).

1.1.5.2. İthalat

Bir ülkede üretimi az ya da hiç olmayan bazı ürünlerin, alınan ticaret politikaları kapsamında başka bir ülkeden ücretleri ödenerek ya da ödemeksizin serbest bir şekilde dolaşıma giriş yaparak temin edilmesine ithalat adı verilir. İthalatı bedelli ve bedelsiz olmak üzere ele alabiliriz. Bedelli ithalat; ithal edilen ürünlerin ücretlerinin kambiyo mevzuatında belirlenmiş olan ödeme yöntemlerinden birini

seçerek ülke dışına döviz çıkarılarak ödenmesi şeklinde gerçekleştirilmesiyken, bedelsiz ithalat ise ithal edilen ürünlerin ücretlerinin ülke dışında elde edilen dövizlerle karşılanması ya da ülke dışına döviz akışı yapmadan bu durumun gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bedelsiz ithalat ile ilgili esasların çerçevesi gümrük mevzuatıyla belirlenmektedir (Onursal, 2017: 95).

İthalat, ülke dışından ya da serbest bölgelerden bankalar aracılığıyla bedelleri ödenerek temin edilen ürünlerin gümrüklerden girerek milli bir hale büründürülmesiyle tamamlanmış olmaktadır. Günümüzde teknoloji ve iletişim kanallarının çok hızlı gelişme katedmesi ve bunun yanında küreselleşmenin etkisinin artması ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin önemini arttırmış; ithalat ve ihracat konuları ülkelerdeki politika yapıcıların önem verdikleri bir mesele haline gelmiştir (Yarbaşı ve Gürhan, 2012:52).

Tablo-1'de Türkiye İhracatçılar Meclisi tarafından hazırlanmış olan ithalat 2021 Rapor'unda 2025 ve 2035 yılları arasında 20 ülkenin ithalat beklenti rakamlarına yer verilmekte ve mevcut küresel ithalat 2030 yılında 29,8 trilyon dolar, 2035 yılında ise 38,4 trilyon dolar öngörülmektedir. Rapora göre 2021 yılında ithalatta yirmi yedinci sırada olan Türkiye'nin 2030 yılında yirmi beşinci sıraya, 2035 yılında ise yirmi yedinci sıraya geleceği beklenmektedir. Rakam olarak Türkiye ithalatının 2030 yılında 302,8 milyar dolar ve 2035 yılında da 380,6 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin küresel ithalattaki %1,04 payın 2035 yılında %0,99'a gerilemesi tahminlenmektedir.

Tablo 1: Ülke Kırılımında 2025-2035 Arası Küresel İthalat Projeksiyonu

Ülke	İthalat (2025, 1.000 $)	İthalat (2030, 1.000 $)	İthalat (2035, 1.000 $)
Çin	2.865.036.634	4.303.832.322	6.465.178.293
ABD	3.137.850.790	4.030.371.440	5.176.757.925
Almanya	1.410.538.686	1.663.403.740	1.961.599.515
Birleşik Krallık	765.672.439	868.113.741	984.260.932
Fransa	693.557.283	769.932.669	854.718.607
Hollanda	591.072.287	702.396.503	834.687.836
İsviçre	361.991.756	505.318.989	705.395.292
İtalya	510.250.723	560.133.852	614.893.655
Belçika	470.125.934 5	531.003.116	599.763.359
İspanya	425.316.904	497.006.951	580.780.842
Polonya	309.470.735	410.945.408	545.693.368
Rusya	305.580.108	405.305.603	537.576.326
Çekya	226.262.927	302.681.826	404.910.736
Brezilya	216.505.088	277.837.658	356.544.804
Güney Kore	623.412.143	814.712.656	1.064.715.725
Avustralya	243.067.195	284.559.565	333.134.819
Suudi Arabistan	177.599.548	230.160.084	298.275.896
Türkiye	240.933.825	302.829.225	380.625.423

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi İhracat 2021 Raporu verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari

1.1.5.3. İhracat

İhracat, bir ekonomik alandan dışarıya ulaştırılan mal ve hizmet olarak açıklanabilir. İhracatın gerçekleşebilmesi için malın üretilmiş ya da hizmetin meydana getirilerek dışarıya çıkartılmaya hazır hale getirilmiş olması gerekmektedir. Dünyada dış ticaretle birlikte ihracatın da çok hızlı bir şekilde artacağı görülmektedir (Bakkalcı ve Argın, 2011:40).

Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Yönetmeliği'ne göre ihracatın tanımı "Bir malın, yürürlükteki ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatına uygun şekilde, Türkiye gümrük bölgesi dışına veya serbest bölgelere çıkarılması veyahut Bakanlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair çıkış ve işlemler" dir (Md.4/1-d).

Tablo-2'de yer alan Türkiye İhracatçılar Meclisi İhracat 2021 Raporu' nda 2025 ve 2035 yılları arasında 20 ülkenin ihracat beklenti rakamları verilmiş ve küresel ihracatın 2030 yılında 29,2 trilyon dolar ve 2035 yılında ise 37,66 trilyon dolara yükseleceği beklenmektedir. Yine aynı raporda Türkiye'nin 2030 yılında 257,9 milyar dolar ve 2035 yılında ise 330,4 milyar dolarlık ihracat beklentisine yer verilmektedir. Türkiye'nin küresel ihracattaki payının 2035 yılında %0,97 olacağı tahmin edilmektedir.

Dünya ölçeğinde ekonomik entegrasyonun son derece derin olduğu günümüzde, dış ticaret bir ülkenin kalkınması açısından çok önemli bir hale gelmiştir. İhracat bir ülkenin ekonomisi için kalkınma ve büyümenin tamamlayıcı unsuru olarak ortaya çıkmakta ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ancak uzun dönemde sürekli ve yüksek bir gelir artış hızı yakalamakla mümkün görülmektedir. Bu süreçte, diğer faktörlerin yanında özellikle dış ticaret de önemli bir faktördür (Ata, 2012:276).

Tablo 2: Ülke Kırılımında 2025-2035 Yılları Küresel İhracat Projeksiyonu

Ülke	İhracat (2025, 1.000 $)	İhracat (2030, 1.000 $)	ihracat (2035, 1.000 $)
Çin	3.410.076.087 5	5.030.426.219	7.420.710.652
ABD	1.986.966.198	2.515.727.926	3.185.201.138
Almanya	1.683.510.083	1.966.262.419	2.296.504.154
Birleşik Krallık	534.218.798	629.777.210	742.428.638
Fransa	603.258.947	669.374.031	742.735.098
Hollanda	658.619.995	777.430.575	917.673.778
İsviçre	410.556.883	573.689.579	801.642.226
İtalya	601.556.186	700.300.957	815.254.572
Belçika	488.866.784	549.499.308	617.651.882
İspanya	404.066.323	506.564.425	635.062.864
Polonya	327.374.711	454.351.799	630.578.814
Rusya	525.268.479	688.999.027	903.765.748
Çekya	254.496.037	345.092.966	467.941.099
Brezilya	271.466.362	345.186.859	438.927.191
Güney Kore	652.791.270	823.018.094	1.037.634.562
Avustralya	360.502.739	511.302.099	725.181.277
Suudi Arabistan	316.605.165	421.545.877	561.269.827
Türkiye	204.258.265	257.983.225	330.414.089

Kaynak: https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari

1.2. İHRACAT TÜRLERİ

Bir ticari işlemin ihracat kapsamına alınabilmesi için gümrük işlemlerinin tamamlanmış olması ve ülke sınırları içerisindeki gümrük bölgelerinden çıkmış olması ve ya serbest bölgelere geçmiş olması hususu geçerlidir. Bu işlemler yapılırken ihracat yönetmeliğine ve gümrük mevzuatına göre hareket edilerek kanunlara aykırı bir durumun olmaması gerekmektedir (Gökgöz ve Şeker, 2014:27).

Türkiye'de yayınlanmakta olan Resmi Gazete'nin 06.06 2006 tarihli sayısında yer alan ihracat yönetmeliği ve gümrük mevzuatına göre ihracat yönetmeliğinin birinci maddesinde hangi tür faaliyetlerin ihracat olarak sayıldığı belirtilmektedir. Buna göre ihracat türleri şunlardır :

- Ön izne bağlı ihracat,
- Kayda bağlı ihracat,
- Kredili ihracat,
- Konsinye ihracat,
- Yurt dışı fuar ve sergilere katılım ve ihracat,
- İthal edilmiş malın ihracı,
- Serbest bölgelere yapılacak ihracat,

1.2.1. Ön İzne Bağlı İhracat

Birtakım malların ihracının gerçekleşebilmesi için uluslararası anlaşmalara, kanunlara, kararnamelere, ya da ilgili mevzuata uygun olacak şekilde ilgili makamın ön izninin alınarak yapılması gereklidir. İzin alındıktan sonra ihracat mevzuatına uygun bir şekilde işlemler yapılabilir (Özcan, 2012:16).

1.2.2. Kayda Bağlı İhracat

İhracat yönetmeliğinin ekinde yer alan "Kayda Bağlı İhracat Listesi''nde belirtilmiş olan malların ihraç edilmesi bu kapsamda yer almaktadır. Listede yer alan malları ihraç etmek isteyen ihracatçılar gümrük beyannameleriyle birlikte ihracatçı birliklerine başvurmak durumundadır. Birlikler onayladıkları beyannamelerin üzerine kayıt şerhi koyarak gümrük idaresine bildirilmesi için ihracatçıya verirler. Bunun üzerine ihracatçı ilgili gümrük idaresine başvuruda bulunur. İhracatçının onaylanmış gümrük beyannamesini gümrük idaresine ulaştırma süresi ise doksan gündür. Fakat söz konusu ihracat ülkemiz ürünlerine miktar kısıtlaması yapan bir ülkeye yapılacaksa doksan günlük rakam Ticaret Bakanlığı tarafından revize edilebilir (Kutlu ve Şıklar, 2002:9).

1.2.3. Kredili İhracat

İhracat yönetmeliği kapsamında iki ya da çok taraflı kredi anlaşmalarının haricinde ihracat tutarının "Türk Parası Kıymeti'ni Koruma Mevzuatı " nda belirtilen yasal sürelerinin geçmesi halinde ülkemize getirilmesine imkan tanıyan ihracat türüdür (Şahin,2007:34). Kredili ihracatın gerçekleşebilmesi için talebin İhracatçı Birliği Genel Sekreterliğine yapılması gerekmektedir. Bu akreditif metinlerin içeriğinde ilgili malın türü, fiyatı, ödeme süresi ve ödemenin hangi aralıklarda yapılacağı çizelgeler yer almaktadır. İhracatçı birliklerine ulaşan talepler Bakanlığın da bilgisi dahilinde görüşleri alınarak sonuçlandırılır.

Söz konusu ihracatın belli bir izin süresi vardır. Bu süre yatırım mallarında azami beş yılken, tüketim mallarında iki yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürelerin aşılmasıyla ilgili hususlar İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğinin görüşleri dahilinde Ticaret Bakanlığı'na bildirilir (Özbay ve Özçelik, 2020:34).

1.2.4. Konsinye İhracat

Konsinye ihracat, bir nevi veresiye yapılan satış işlemidir. İhracatı yapan kişi ya da kuruluş malını satmak için yurt dışına gönderir. Ancak malın mülkiyeti halen ihracatçının üzerindedir. Kesin satış gerçekleşinceye kadar bu durum böyle devam eder. Ödemenin yapılması için malların satışı beklenir. Tam anlamıyla karşılıklı güvene dayanan bir yöntem olarak gösterilebilir. İhracatçı parasının gönderilmemesi halinde yapılacak hamlelerin çok kısıtlı olduğunu bilir. Yüksek riski barındırmasından dolayı konsinye ticaret şekli çok sık karşılaşılan bir yöntem değildir. Bu ticaret şekli ancak ilgili makamların izniyle gerçekleşebilir (Seyidoğlu, 2007: 656).

1.2.5. Yurt Dışı Fuar ve Sergilere Katılım Yoluyla İhracat

İhracatçıların, ülkemizi temsilen yurt dışı fuar ve sergilere katılması, Ticaret Bakanlığı tarafından alınacak kararla belirlenmektedir. Ülkemizi temsil niyetiyle ulusal anlamda bireysel bir şekilde uluslararası arenada fuar ya da sergi tarzında olan organizasyonlara katılım sağlayacak ihracatçıların mal ve hizmetlerinin bedelli ya da

bedelsiz bir şekilde bilimsel, sanatsal, kültürel ve tanıtım amacıyla bu tarz etkinliklerde yer alması için başvuruların doğrudan gümrük idaresine yapılması gereklidir. Bu kapsamda yapılan başvurular yetkililer tarafından incelenerek karara bağlanmaktadır.

Gümrük idareleri sergi ve fuarlara katılımına izin verdikleri bedelli ya da bedelsiz mallara ilişkin gümrük beyannamelerinin onaylanmış bir nüshasını, beyannamenin kapanış tarihi olan günü baz alarak on beş gün içerisinde ilgili İhracatçı Birliği Genel Sekreterliğine göndermelidir (Özcan, 2012:20)

1.2.6. İthal Edilmiş Malların İhracı

Gümrük ve ithalat mevzuatı kapsamında vergileri ödenmiş bir şekilde serbest dolaşımda olan yeni ya da kullanılmış olan mal ve hizmetlerin ihraç edilmesi hususu bir takım esaslara dayanarak meydana gelmektedir. Fakat buna karşın ihracatın teşvik edilmesine yönelik mevzuat, yatırım mevzuatı ile gümrük mevzuatının belirli hükümlerince gizlidir (Gökgöz ve Şeker, 2014:36).

1.2.7. Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat

Serbest bölge; ticari, mali ve ekonomik kapsamda yer alan hukuki ve idari düzenlemelerin kısmi olarak uygulandığı veya bu düzenlemelerden muaf tutulduğu alanlardır. Bir takım sınai ve ticari faaliyetlerin gelişimi için diğer bölgelere nazaran teşviklerin daha çok görüldüğü bu bölgeler genelde fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılmaktadır. Ülkeden ülkeye uygulama yöntemlerinde farklılıklar görülebilir ancak burada amaç ihracatın arttırılmasıdır (https://gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/serbest-b%C3%B6lgeler ,10.04.2022).

İhracat yönetmeliği madde 11-1'de serbest bölgelerde yapılacak ihracatla ilgili olarak "Serbest bölgelere yapılacak ihracat, ihracat mevzuatı hükümlerine tabidir. Ancak Dahilde işleme Rejimi, KDV uygulamaları ve Türkiye İhracat Kredi Bankası uygulamalarına dair mevzuat hükümleri saklıdır'' denilerek sınırlar belirlenmiştir.

1.3. İHRACATIN ÖNEMİ VE ETKİLERİ

İhracat bir ülke için çok önemli olup, ihracatın artması demek aynı zamanda ekonomideki faktör verimliliğin de artması demektir. Bu sayede ülkedeki döviz artmakta ve ithalat ise kolaylaşmaktadır. İhracatın öneminin başka bir boyutu ise makro ekonomik göstergelere etki etmesidir. Bu sayede istihdam artmakta, uzmanlaşma ortaya çıkmakta ve bu durumda toplumsal refah artışları olarak gerçekleşebilmektedir (Acaravcı ve Kargı, 2015:2).

İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomi ile ilgili çok önemli açıklamalarda bulunun Gazi Mustafa Kemal Atatürk açılış konuşmasında

> "*Tam bağımsızlık için şu prensip vardır: Milli egemenlik, ekonomik egemenlik ile pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en önemli temel: Ekonomik güçtür*''

demiştir. Peki günümüzde ekonomik gücü ele almak için ne yapmak gerekir? Bu sorunun cevabı ihracattır. Ekonomik bağımsızlığın temeli ihracat yapmaktan geçer bundan dolayı ihracat yapmak önemlidir. İhracatın bir ülke için kazanımları şu şekilde sıralanabilir:

- İhracat bir ülkenin kültürünün dünyadaki diğer milletler tarafından tanınıp sempati duyulmasına katkı sağlar, bu da turizm sektörünün gelişmesinin önünü açar.
- İhracatın domino etkisi olup, farklı sektörlerin harekete geçmesine neden olur. Bu da ülkedeki ticari hayatın canlanması anlamına gelir.
- İhracat, dış ticaret açığının kapanmasına yardımcı olur ve böylece dış ödemeler dengesizlikleri ortadan kalkar.
- İhracat, bir ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında önemli bir parametredir. Dünya da söz sahibi olan öncü ülkelerin istatistiklerine baktığımızda hepsinin ihracatı fazla olan ülkeler olduğu görülebilir ve bunlar gelişmiş ülkeler kategorisinde değerlendirilir.
- İhracat, ülkedeki refahın, gayri safi yurtiçi hasılanın ve kişi başına düşen milli gelirin artmasına kaynakların adil şekilde dağıtılmasına katkıda bulunur.
- İhracat ülkeye yeni yatırımlar yapılmasını ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasını sağlar. Bu da işsizlik probleminin çözülmesine yardımcı olur.

- İhracat, milli paranın değer kazanmasını, faizlerin düşük olmasını, üretimlerin artmasını ve kendi kendine yetebilen bir ülke olarak uluslararası arenada güçlü olunmasını sağlar.
- İhracat ülkenin birbirleriyle uyarlı bir şekilde çalışmasını destekler.
- İhracat, yabancı sermayeyi ülkeye çeker ve beyin göçünün önüne geçerek tersine göç hareketlerini başlatır.
- İhracat çeşitli yönleriyle dış politikada etkin olarak kullanılabilir. Ülkenin hem ekonomik hem de askeri, siyasi ve kültürel amaçlarının gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılabilir.

İhracat uzun dönem hedefler yönüyle başarılı sonuçlar elde edilmesinde makro ve mikro olarak ekonomik kalkınmanın yaşanmasında önemli bir faktördür. Makro açıdan değerlendirildiğinde, ihracat faktörünün ulusal ekonomilere olan katkısı ve mikro açıdan bakıldığında bireylere katkısı oldukça fazladır. (Demirağ ve Kayabaşı, 2020:37)

Öte yandan ihracat ve üretim arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu kabul eden genel bir kanı söz konusudur. İhracatın genişlemesi üretim maliyetlerinin giderek düşmesine neden olabilmekte ve böylece ekonomideki reel gelirin artması mümkün olabilmektedir. Bu genişleme ülke içindeki diğer sektörlere de sıçrayarak olumlu etkinin buralarda da hissedilmesine ve yeniliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Kısaca üretim, ekonomideki dışşal ölçek ekonomilerinin doğmasına ve yeniliklerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Etkin bir şekilde ihracatla uğraşan şirketler, diğer işletmelere de örnek olarak rekabetin güçlenmesine ve onların ihracat yapma arzularını arttırır ve bu sayede topyekûn verimliliğin artmasına katkı sağlar (Kemer'den aktaran Ersungur ve Yalman 2009: 83).

1.3.1. İhracatın Sosyo Ekonomik Etkileri

İhracatın sınıflandırılmasının ortaya çıkardığı dışsallıkların ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etkisi olduğuna dair teoriler söz konusudur. Bu durumu şu şekilde açıklayacak olursak; ihracatın sınıflandırılmasıyla birçok yeni üretim metotlarının hayata geçmesi, bilgi birikiminin artması, kişisel ve toplumsal beceri sağlanması ve girişimciliğin oluşması gibi birçok dışsallık söz konusu olabilir. Yatay

çeşitlendirmenin de etkisiyle birçok sektörün temsilcileri yabancı alıcılarıyla olan ilişkilerinden ve rekabetten kaynaklı bir bilgi alışverişi yapabilir ve bu durum ekonomi için pozitif dışsallık anlamına gelir (Ağazade, 2020,36). Ortaya çıkan bu dışsallıklar taraflara sadece iktisadi anlamda katkılar sağlamanın yanı sıra birçok sosyo ekonomik etkiyi de beraberinde getirebilir.

Ticaret tarihine baktığımızda ihracatın insanlığın gelişimine olan katkısı yadsınamaz derecede büyüktür. Ticari ilişkilere giren taraflar sadece ticaretlerini gerçekleştirmemişler uygarlığın gelişmesine, toplumların yakınlaşmasına ve birbirlerini tanımalarına büyük katkıda bulunmuşlardır.

İnsanoğlunun birtakım gereksinimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte ticaret kavramı hayatımızda yerini almıştır. En başlarında trampa-takas yöntemleri kullanılırken, yeni gelişmelerle birlikte kabuk değiştirerek devam etmiştir.

18 yy 'da ise ticaret kavramının ilk kez kullanıldığını söylenebilir ve 20. yy'da yaşanan gelişmelerle ticaretin çok farklı bir boyut kazandığı görülebilir. İnsan ürettiğinin fazlasını, üretemediği ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığında ticaret en ilkel haliyle başlamıştır. Daha sonra bir takım değerli eşyalar ya da madenlerle değiş tokuş edilerek yeni bir düzene geçilmiş ve en sonunda da Lidya uygarlığının parayı icat etmesiyle günümüzdeki halini almıştır (http://www.fatihbalkan.com/ticaretin-tarihsel-gelisimi/ 16.04.2022).

15 ve 16. yüzyıllarda gelişmiş gemilerin okyanus ötesine çıkılmasını takiben ticaret hacminde gözle görülür artış meydana gelmiş ve bu vesileyle toplumlar birbirleriyle daha çok ilişki içerisine girmişlerdir. Fakat bu ilişki ağı her zaman barışçıl yöntemlerle devam etmemiş ancak yine de ticaretin gelişimindeki bu hızlı ivme insanları birbirine yakınlaştırmıştır. 1750 yıllarda ise sanayileşmenin katkısı ticarette görülmüş ve iki büyük dünya savaşı bu katkıyı sekteye uğratarak ve belirli kısıtlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

20. yy'da ise daha kurumsal ilerlemeler görülmeye başlanmış ve GATT adını verdiğimiz Tarifeler Üzerinde Genel Anlaşma yapılmış ve Avrupa Birliği (AB) içerisinde yer alan ülkelerde gümrük birliği kurulmuştur. Savaş ile gerileyen ticaret olgusu tekrardan kendini tazelemiş ve uluslararası boyutta kazanımlar meydana gelmiştir. Bugüne geldiğimizde ise uluslararası ticaretin hacmi her geçen gün artmakta ve ticaret gelişmeye devam etmektedir (Bozkurt, 2019:163).

Söz konusu bu gelişim finans ve bankacılık sektörlerinin de kurulmasıyla çok boyutlu bir hal almıştır. Günümüzde ortaya çıkan çok fazla yenilik ticaretin dinamiklerini oluşturmuştur. Ülkeler bu konjonktüre ayak uydurabilmek için kendilerini güncellemek adına ticaret bakanlıkları kurmuş ve bir dizi politika geliştirmişlerdir.

1.3.2. İhracatın Mali Etkileri

İhracatın etkileri incelendiğinde aslında ihracat olgusunun tek yönlü olmadığı bilinmektedir. İhracatın etki alanı geniş yelpazede değerlendirildiğinde, birçok olaya doğrudan veyahut dolaylı olarak etkide bulunduğu görülmektedir. Küreselleşmenin de hayatımıza girip dışa açık ekonomi modellerinin ülkeler tarafından uygulanmaya başlamasıyla birlikte ihracatın mali-ekonomik etkisi de güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır.

Ekonomistlerin gündeminde ihracat her dönem tartışma konusu olmuştur. Bu konular üzerinde çeşitli teoriler yazılmış, incelemelerde bulunulmuştur. Teorik çerçeveden kısaca bahsetmek gerekirse, ekonomik büyüme ile ihracat arasında ikili yoğun bir ilişki olduğu bilinir. Bundan dolayı ihracat ağırlıklı sanayileşme tezi ülkenin atıl kalmış kaynaklarını harekete geçireceğinden ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği ve başarılı olacağı savunulmuştur. Yine ihracatla birlikte teknolojik gelişmelerin yaşanacağı ve bunun da yatırım kapasitesini arttıracağı görüşü de iktisatçılar tarafından öne sürülmüştür. Yaşanan bu olumlu gelişmeler ihracat yapan ülkelerin mali açıdan güç kazanmasına yol açmakta ve mali disiplinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Saraç: 2013,190).

Mali açıdan güçlü bir ülke meydana getirmenin yolu ihracattan geçmektedir. Ekonomide sürdürebilirliği devam ettirmek, güçlü bir ihracat ağını oluşturmakla ilişkilidir. İhracatla birlikte rekabet ortamındaki mücadele hız kazanmakta ve böylece kaynakların etkin kullanılmasına ve daha büyük girişimcilik faaliyetlerinin oluşmasına zemin hazırlamış olmaktadır. Döviz gelirleri sağlanması, teknolojik gelişmelerin önünün açılması, işgücü maliyetlerinin azaltılması, yerli mala olan dış talebin artması ülkelerin mali hedeflerine ulaşmasına pozitif katkıda bulunmaktadır (Akbulut ve Terzi, 2013:44).

1.3.3. İhracatın Sosyo-Kültürel Etkisi

Ekonomik yapıyla sosyo-kültürel yapı arasındaki ilişki ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesiyle önemli bir boyut kazanmıştır. Ekonomik gelişmelerin analizi yalnızca ekonomiye ait terimlerle açıklanamaz. Değerlendirmede bulunurken insan davranışına yer verilmesi gerektiğine dair görüşlere ağırlık verilmiştir. Geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de ihracatın gerçekleşmesinde her zaman insan olgusu ve onun yaşayış biçimi olacaktır. İhracatı etkileyen bütün faktörler ve sosyal hayatın bileşenleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir. İhracat vb. bütün ekonomik faaliyetler toplumsal yapının içerisinde gerçekleşmiş ve bu sosyal yapı ilgili faaliyete sosyallik kazandırmıştır (Usta, 2013:463).

İnsanların birlikte meydana getirdikleri toplum ve sosyolojik yapının da ekonomiden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu halde, sosyolojik yapının da ekonomik ilişkileri etkilemesi kaçınılmazdır. Bu da ekonominin toplumun sosyolojik, politik ve kültürel anlayışından nasıl etkilendiğini ortaya koymak gerektiğini göstermektedir. Kalkınmanın temel dinamiği yani itici veya sürükleyici faktörü insandır. İnsan faktörünü harekete geçiren unsur ise yaşadığı toplumun sahip olduğu değerlerdir kısaca kültürüdür.

1.4. ÜLKELERİN İHRACATI DESTEKLEMELERİNİN SEBEPLERİ

Her geçen gün değişen ekonomik sistemde, bir ülkenin ekonomik açından gelişmesi ve kalkınması ihracatla ilişkilidir. Bundan dolayı da ülkeler dış ticaretin üzerinde durmaktadır. Uluslararası pazarlarda çekişmeli bir rekabetin olduğu aşikardır. Bu pazarlarda ayakta durabilmek için ülkeler ihracatlarını artırabilmenin yollarını aramakta ve bu kapsamda stratejik önlemler almaktadır (Atayeter ve Erol, 2011:2).

Türkiye'de ihracata yönelik devlet desteklerine baktığımızda, ülkemiz liberal rüzgarların estiği 80'li yıllar itibariyle dışarıya açılmaya başlamıştır. Söz konusu yıllardan günümüze kadar farklı ekonomi politikaları uygulansa da ihracat önemini her zaman korumuş ve buna paralel uygulanan ihracatı arttırmaya yönelik politikalar gündemde olmuştur. 1996 yılına dek ihracat politikalarına verilen yardımların içeriği

AB ile varılan Gümrük Birliği anlaşmasıyla değişmiş ve günümüzde uygulanan halini almıştır. Bu yardımlar AB'nin uyguladığı devlet yardımlarına paralel olup, 96 yılından itibaren her bir yardım kalemi içerisinde konjonktüre göre değişimler meydana getirerek devam etmiştir (Mete ve Akyazı, 2017:91).

Türkiye'deki devlet yardımları belirlenen kamu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla şirket, veya sektör temsilcilerine doğrudan ya da dolaylı yollardan ulaştırılır. Bu yardımlar büyüme, rekabet üstünlüğü elde etme, ihracatı destekleme, yatırımların teşviki, işsizliğin azaltılması, ekonominin harekete geçirilmesi, reklamsal faaliyetlerin artırılması ve çevresel koruma tedbirleri gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi için verilir. Ülkemizde "İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı" 27/12/1994 tarih, 94/6401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden çıkarılmıştır. Bu karar; kalkınma planları ve yıllar itibariyle belirlenmiş olan ekonomik ve toplumsal hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirilecek faaliyetlerin uluslararası bağlamda belirlenen yükümlülüklere ters düşmeyecek şekilde destek verilmesi amacı gütmektedir. Bununla ilgili tüm uygulamaları yapmaya yetkili organ, Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu'dur. Bu kapsamda verilecek olan devlet yardımları için oluşturulacak kaynak genel bütçe içerisinde bulunan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan karşılanmaktadır (Azak ve Saner, 2018:35).

1.4.1. Ekonomik Kalkınma ve Gelişmeyi Sağlamak

Ülkelerin ihracatı teşvik politikalarıyla gerçekleştirmek istedikleri hususlar söz konusudur. Bunların başında halkın refah seviyesini arttırmak gelse de uygulanan teşvik politikasına göre bu amaçlar çeşitlilik gösterebilir. Aslında uygulanan teşvik sistemi söz konusu olan ülkenin kalkınma ve gelişmişlik seviyesiyle ilişkilidir. Mevcut ekonomik sistemde gelişmenin ve kalkınmanın temeli ihracatla olacağı genel kabul görmüş bir gerçektir. Bu kapsamda kalkınma çabası içerisinde olan ülkeler ihracatını arttırmanın peşinde koşmakta ve bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için politika aracı geliştirmektedir (Şaşmaz ve Karamıklı, 2018:2839).

İhracatın belirli sebepler yüzünden artırılamaması, ödemeler dengesini bozabilmektedir. Bu nedenle ihracatın çeşit ve miktar olarak artırılması önemini korumaktadır. Netice itibariyle ihracatın artmasıyla birlikte GSİYH da artmaktadır. Bu

da ülkenin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlar. Ekonomik iyileşme sonucunda hane halkı gelirinde iyileşmeler görülür ve buna bağlı olarak fakirlik azalır.

1.4.2. Dünya Ticaretinde Önemli Bir Noktaya Gelebilmek

Üretilen malların piyasa fiyatlarının sürekli olarak değişken olması nedeniyle istikrarsız bir yapı meydana gelmektedir. Bu durum ekonomik olumsuzluğa ve makroekonomik belirsizliğin artmasına sebebiyet vermektedir. Şirketlerin olumsuz rekabet koşullarından etkilenmemeleri ve uluslararası piyasada faaliyetlerine devam edebilmeleri için devletler ihracat yapan şirketlere teşvik programları, yardım paketleri vb. desteklerde bulunurlar. Şirketlere sağlanan bu avantajlar ülke dışına sermayenin akmasının önüne geçer.

1.4.3. Ülkeye Döviz Getirisi Sağlamak

Bir ülkeye döviz girişi birçok nedenle gerçekleşmektedir. Bu konuda en önemli pay ihracat gelirlerine aittir. İhracat neticesinde ülkelerin döviz gelirleri artmış olur. Bu da ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunur. Bundan dolayı ihracat yapan şirketlere çeşitli kolaylıklar ve avantajlar verilmektedir. Bunların başında vergi iadesi olarak adlandırılan vergi istisnası gelir. İhracat gerçekleştikten sonra ödenen KDV ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ihracatçılara iade edilir. Bunun yanı sıra çeşitli mal ve hizmetlere yönelik gümrük vergilerinde de teşvik uygulamalarının görüldüğü durumlar söz konusudur.

1.5. TEŞVİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Sözlük anlamı olarak isteklendirme, özendirme şeklinde tarif edilen teşvik kavramı dilimizde birçok alanda kullanılan bir kelimedir. Bir olayın gerçekleşebilmesi amacıyla onu özendirme olarak da tarif edilebilir.

Teşvik kavramı, belirli ekonomik ve sosyal faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya manevi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanmaktadır.

Birçok farklı şekilde tanımlaması yapılan teşvik kavramı OECD' ye göre: Bir yatırımın maliyetini veya potansiyel karını etkileyerek veya yatırım ile ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir. Devletlerin kalkınma planlarını göz önünde bulundurarak, yatırımların istenen yöne, istenen düzeyde ve istenen şekilde gerçekleşebilmesi için bazen doğrudan destekleyici, özendirici ya da kısıtlamaları kaldırma şeklinde gerçekleştirdikleri nakdi ve gayri nakdi destekler olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik hedefleri yakalama amacıyla yatırımcılar üzerinde etkide bulunabilme eylemi olarak da tarif edebiliriz. En genel anlamıyla ülkenin sağlıklı bir ekonomik gelişim düzeyini yakalayabilmesi amacıyla yatırımlara sağlanan desteklerin tümü olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal nitelikli kaynakların, devlet eliyle öngörülen yatırım hedefleri doğrultusunda, belirli kesimlerin lehine net transferlerini ifade eder.

Ülkeler açısından teşvik politikaları ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için hazırlanabilmekte ve konjonktür gereği farklı yollarla uygulanabilmektedir. Bundan dolayı literatürde farklı sınıflandırmalar ile karşılaşılabiliniz. Daha çok yapılan sınıflandırma amaçlarına, kapsamına, veriliş aşamalarına ve niteliklerine göre yapılan sınıflandırmadır.

.

1.5.1. Kapsamına Göre Teşvikler

Genel ve özel amaç olarak bir ayrıma tabi tutulur. Genel amaçlı teşvikler: Ekonominin tamamını içine alan ve sektör ayırt etmeksizin her sektöre eşit şekilde verilen teşviklerdir. Bunlar daha çok gümrük muafiyetleri ve Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası şeklinde olmaktadır. Belli sektörlere, bölgelere ya da firmalara yönelik ayrıcalıkların sağlanması konusu da özel amaçlı teşvikleri kapsamına girmektedir. AR-GE yatırımları için düşük faizli krediler sağlanması özel amaçlı teşviklere örnek gösterilebilir.

Özel amaçlı teşvikleri de bölgesel ve sektörel olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayırabiliriz;

Bölgesel teşvikler, ülkenin çeşitli bölgelerindeki gelişmişlik seviyelerinde meydana gelen farkları azaltmaya yönelik çalışmalardır ya da belli bir bölgenin gelişmesi ve kalkınması hedefiyle yapılan teşvik uygulamalarıdır. Sektörel teşvikler,

ekonomide yer alan tüm sektörlerin aksine seçilen sektöre yönelik devlet tarafından yapılan teşviklerdir (Yavan, 2011:34)

1.5.2. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler

Bu sınıflandırmayı ise yatırım öncesi, yatırım dönemi ve işletme dönemi teşvikler biçiminde üç ana başlıkta toplayabiliriz. Yatırım planı yapmaya karar veren girişimcilerin planlarını hayata geçirmeden önce doğru kararlar verebilmesi ve bu kararlar doğrultusunda planlarını uygulayabilmesi adına her türlü yapılan ayni, nakdi ve teknik yardımların tamamı yatırım öncesi teşviklerdir. Yatırım dönemi teşvikler ise işletmenin faaliyetlerine devam ettiği süre boyunca yardımların da eş zamanlı olarak devam etmesidir. Bu tür teşvikler daha çok vergisel teşvikler şeklindedir. Aynı zamanda yatırımın olacağı arazinin hibe edilmesi, düşük faizli veya ileri tarihli ödeme koşullu kredilerin sağlanması da yatırım dönemi teşvikler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletme dönemi teşvikleri de devam eden yatırımların tamamlanması sonucunda firmanın işletme statüsüne geçmesinin ardından verilen teşvikler olarak sınıflandırabiliriz. Daha çok kapasite ve kalitenin arttırılması gibi yapılan çalışmalardır (https://vergidosyasi.com/2017/03/03/tesviklerin-siniflandirilmasi-amaclari-kapsami-verilis-asamalari-ve-niteliklerine-gore-tesvikler 01.05.2022).

1.5.3. Niteliklerine Göre Teşvikler

Mali ve finansal teşvikler olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Mali teşvikler, ekonomik ve sosyal teşvik araçları içerisinde en önemli yapıya sahip olan teşvik türüdür. Devletin doğrudan ya da direkt olarak sektörü veya firmayı nakdi olacak şekilde destek vermesi ve söz konusu sektör ya da firmayı bu doğrultu da cesaretlendirmesidir. Gerektiği takdirde özel kesimin ya da kamu işletmelerinin harekete geçirilerek üretimlerinin arttırılmasıyla ekonomi canlandırılmak ve refah seviyesinde iyileştirilmeler hedeflenmektedir. Finansal teşvikler ise, devlet eliyle yatırımların ve üretimin arttırılması için sağlanan doğrudan karşılıksız nakdi teşviklerdir. Bu mali teşvik türüyle devlet bütçesinden belirlenen amaca yönelik hibelerde bulunularak doğrudan parasal ödemeler yapılmaktadır. Devlet

kaynaklarından özel sektöre doğru bir transfer söz konusu olmaktadır (Yoruldu, 2021:25).

Yapılan bir diğer sınıflandırma çeşidi ise seçici teşvikler ve otomatik teşvikler olarak ikiye ayrılmaktadır.

-Seçici teşvikler, teşviki uygulayacak olan merkezin ya da kurumun teşvikin içeriği, kapsamı hakkında kararlar vermesine olanak sağlayan bir dizi uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür teşviklerde söz konusu kurum önceliklerini, aciliyetlerini belirleyerek yol haritasını çizmeli ve bu doğrultuda harekete geçmelidir. Bunun yanında teşvikten yararlananlardan geri bildirimler, fizibilite raporları, istatistiki belgelere isteyerek bu belgelerin ışığında uygulamanın gidişatı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bazı hallerde teşvikin içeriği karar verici ve faydalanıcı arasında yapılan istişareler sonucunda karara bağlanılabilmektedir.

-Otomatik teşviklerde ise içerik ve kapsam yasalarla belirlenmiştir. Yasalarda belirtilen faaliyetlerin gerçekleşmesiyle birlikte herhangi bir sektöre ye da kuruma kayırmacılık yapılmadan uygulanmaktadır (Eser,2011:17).

1.6. KAVRAMSAL AÇIDAN MALİ TEŞVİK: AMAÇ VE ARAÇLARI

İçinde bulunulan koşullara göre devlet zaman zaman ekonomiye müdahalelerde bulunabilmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesinde en etkili araçlardan biriside maliye politikası içerisinde yer alan mali teşviklerdir.

1.6.1. Mali Teşvik Kavramı

Teşvik kelimesine TDK'da baktığımızda isteklendirme ve özendirme anlamlarına geldiğini görürüz. Teşvik kavramı dilimize Arapçadan geçmiştir. Arapça *şwḳ* kökünden türeyen bu sözcük "istemesine neden olma, şevk verme" anlamına gelmektedir (https://www.etimolojiturkce.com/kelime/te%C5%9Fvik 20.03.2022).

Mali teşvikler ise devlet tarafından görevlendirilen kurumlar aracılığıyla sektör ya da belirlenmiş bir kesime yönelik direkt ya da doğrudan parasal kaynak ortaya çıkaracak biçimde yardımlar ile destek verilmesidir. Bu yardımlar devlettin bütçesinden karşılanmaktadır. Söz konusu yardımların ekonomik olarak değeri ve

büyüklüğü olduğundan dolayı bütçe cetvelinde gider olarak belirtilmekte ve bu da bütçe dengesinin etkilenmesine neden olmaktadır (Yoruldu, 2021:5).

Mali teşvikler en genel haliyle değerlendirildiğinde ekonomideki bir takım alanları harekete geçirerek her anlamda pozitif etki bırakmasıdır. Özellikle yatırım kısmında görülen mali teşvikin hedef noktası üretimde, istihdamda ve büyümede artışların olmasıdır. Bununla birlikte sektörleri olumlu anlamda etkilemesi, bölgelerdeki dengesizlikleri ortadan kaldırılması ve yatırımların artmasıyla uluslararası rekabet gücünün artması gibi katkıları da bulunmaktadır. Mali teşviklerin sonuç olarak olumlu etkilerinin yanında kamuya birtakım yükleri de getirdiği gözlenir. Karar vericilerin bu yükleri getiren politikalara karar vermesinin temelinde ekonomik ve sosyal hedefler yatar (Altay ve Karabulut, 2017:190).

Teşviklerin olumsuz yönlerine değinecek olursak; rekabet esaslı bu tür uygulamaların kamu kaynaklarının dağıtımında ve üretim faktörlerinin kullanımındaki verimliliği hususunda birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada kamunun kaynakları kullanılarak yapılan yardımlar kaynak israfına yol açmakta ve ayrıca sübvanse edilen sektör ya da kuruluşu tembelliğe alıştırarak girişimci ruhun kaybedilmesine neden olmaktadır. Teşviklerden yararlanan firma, maliyetlerini piyasaya oranla en düşük seviyede tutmaya ya da yeni yatırımlar için herhangi bir çabaya ihtiyaç duymamaktadır.

Teoride ekonomik anlamda yapılan müdahale çalışmalarının ve teşvik uygulamalarının fayda/maliyet analizleri yapılarak gerekliliği konusunda tartışmalar sürmektedir. Gerçek hayata baktığımızda ise geçmişten günümüze değin gelişmiş ya da gelişme yolunda olan ülkelerin birçoğu ekonomik anlamda gelişim, kalkınma, sanayileşme hedeflerini gerçekleştirmek adına bu tür uygulamaları politika haline getirdiği ve belli dönemlerde harekete geçerek çeşitli sektör ya da kuruluşlara doğrudan ya da dolaylı destek verdiği görülmektedir.

Mali teşvik, seçili ekonomik faaliyetlerin diğerlerine göre daha çok gelişmesini sağlamak üzere kamu eliyle belirlenmiş olan kuruluşlar aracılığıyla ulaştırılan maddi ya da maddi olmayan yardımlardır ve ekonomik kalkınma hamlesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Eser, 2011:9).

1.6.2. Mali Teşvik Politikasının Amaçları

İktisat teorisi, iktisadi olayların nasıl ortaya çıktığını araştırır ve bu görevini icra ederken olaylar arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaya çalışır. İktisat politikası ise belirlenmiş olan amaçları gerçekleştirmek için karar alınması ve bu doğrultuda uygulamaların harekete geçirilmesidir. Devlet bu amaçlarına ulaşmak için çeşitli araçları kullanır, bunlardan birisi de maliye politikasıdır. Mali teşvik kavramı burada karşımıza çıkmakta ve iktisat politikasının belirlediği amaçların başarıya ulaşabilmesi için hizmet etmektedir.

1.6.2.1. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)' de bir önceki yıla göre olan artış ekonomik büyüme olarak ifade edilmekte ve maliye politikasının uzun vadede gerçekleştirmek istediği olay bu artışların istikrarlı bir şekilde devam etmesidir. Bilimsel literatürde büyüme oranı iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisi Harrod Domar'ın açıkladığı büyüme hızının, sermaye birikimi yoluyla belirlendiği Neo Keynesyen modeldir ve bu modele göre devletin gelirleri ve harcamaları sermaye birikimini etkileyerek büyüme hızı belirlenecektir. Bir diğer yaklaşım olan Neo-Klasik yaklaşımda büyüme hızının nüfus artış hızıyla paralel olduğu savunulur ve bu yaklaşım da sermaye birikiminin uzun dönemli büyüme hızını arttırması tezini reddeder (Karaoğulları, 2016:53).

Kalkınma ise ekonomik büyümenin yanında yapısal reformları da ifade eder. Büyümeye göre daha uzun bir zaman diliminde gerçekleşir. Ülkede yaşayan kişilerin refah seviyeleri arttığı takdirde kalkınmadan bahsedilebilir. Tam anlamıyla ekonomik kalkınma, kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH)'nın yanı sıra üretim faktörlerindeki verimlilik artışı, miktarsal olarak değişim, sanayi sektörünün ulusal gelir içindeki payının artması, sağlık ve eğitim koşullarında iyileşmeler ve yaşam sürelerinin uzaması gibi faktörlere bakılarak belirlenebilir (Bilgili, 1998,36).

Maliye politikası araçları içerisinde olan mali teşvik uygulamalarıyla, ekonomik aktörlerin belirli davranışlarda bulunmaları istenmektedir. Teşvikler aracılığıyla kıt olan kaynaklardan en yüksek verimin elde edilmesi için belirlenmiş sektör ya da bölgelere aktarımlar gerçekleştirilir böylece ekonomik büyüme ve

kalkınmanın olmasıyla birlikte halkın refah düzeyindeki artış hedeflenmektedir (Tüleykan, 2015:233).

1.6.2.2. Uluslararası Rekabetten Geri Kalmama

Uluslararası anlamda faaliyette bulunan firmaların devamlılığının oluşması için devlet, ulusal rekabet hukuku ve bu bağlamda belirlenen politikaların etkin bir şekilde çalışması için gerekli zemini oluşturmalıdır. Rekabet edilebilir bir duruma getirebilmek için makro ekonomik istikrar sağlanmalı, ticaret serbestisi getirilmeli, dışa kapalı korumacı ve keyfi nitelikteki sanayi politikalarından vazgeçilmeli ve olabildiğince kamu hizmetlerinin azaltılması yolu izlenmelidir. Bunun yanında tekelleşme olgusunun da önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede rekabet gücünün arttırılması için karar vericiler aşağıdaki maddeleri hayata geçirmek adına harekete geçmelidirler (Lachman'dan aktaran Karaaslan ve Tuncer, 2010:10):

- Ulusal ve uluslararası piyasalardaki mevcut duruma göre teknoloji ve fiyat bilgisinin sağlanması
- İletişim ve ulaşım araçlarının verimli çalışması,
- Teknolojik ve örgütsel teknik bilginin (know-how) oluşturulması,
- Kaliteli beşeri kaynakların ortaya çıkarılması,
- Üretimi arttırıcı her türlü alt yapının hazırlanası,
- Müteşebbislik uygulamasının heveslendirilmesi,
- Üniversite-Sanayi işbirliklerinin yapılması ve geliştirilmesi,
- Olumlu dışsallık ortaya çıkaran faaliyetlerin özendirilmesi, olumsuz dışsallıklarında caydırılma yoluna gidilmesi,
- Nitelikli para ve maliye politikası belirlenmesi,
- Düzgün işleyen bir sosyal güvenlik sisteminin hayata geçirilmesi,
- Siyasi ve ekonomik istikrarın devamlılığının sağlanması,
- Düşünce özgürlüğünün sağlanması, fikri ve genel mülkiyet haklarına saygılı olunması,
- İyi bir vergi sisteminin ve rekabet hukukunun meydana getirilmesi.

Uluslararası arenada rekabet gücü zayıflamış ve dış ülkelerden kaynaklanan yoğun rekabet sonucunda köşeye sıkışmış veya yeni kurulma sürecine girmiş

sektörlere, devlet elini uzatarak çeşitli yardımlarda bulunabilir. Bunun sonucunda da yardımda bulunan firma ya da sektörler ayakta kalabilmekte, yeniliklere adapte olabilmekte ve üretimlerine devam ederek istihdam artışı sağlanabilmektedir. Bunun yanında iç ve dış piyasada rekabet gücü artmış olan firmanın ya da sektörün ödemeler dengesine olumlu anlamda katkısı amaçlanmaktadır (Leblebici, 2002:5).

1.6.2.3. Bölgelerarası Gelişmişlik Seviyesinde Dengesizlikleri Giderme

Bir takım sosyo-ekonomik faktörlerden kaynaklanan aşırı göçler, belirli bölgelerde nüfusun orantısız olarak birikmesine neden olmaktadır. Her ne kadar bölgesel göç gibi görünse de zamanla tüm ülke genelini kapsayan kentleşme problemlerine yol açmaktadır. Bu problemler büyüyerek ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunları da beraberinde getirmektedir. Yoğun göçe maruz kalan şehirlerin karşılaştığı sıkıntılar arasında eğitimden sağlığa, barınmadan enerji ihtiyacına, trafik sıkışıklığından gürültü ve çevre kirliliğine varan sorunlar yer almakta bu sıkıntılarla başa çıkmaya çalışan kamu otoriteleri çaresiz kalabilmektedir. Bu da kamu kaynaklarının daha çok kullanılacağı anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere bölgeler arasındaki karşılaşılan gelişmişlik farkları, sadece geri kalmış bölgeler için değil aynı zamanda yoğun göç alan gelişmiş bölgeler için de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve çözülmesi gereken konular arasında yerini almaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoğlu DPT, 2003:9).

Bölgesel kalkınma amacının gerçekleştirilmesi için birçok teşvik uygulamasından söz edilebilir. Bunlar ekonomik amaçlı vergi, resim harç istisnalarına gidilmesi, gümrük muafiyeti, KDV desteği, teşvik kredileri, teşvik primi verilmesi, arsa tahsisinde bulunulması, ücretin vergilendirilmesi konusunda oransal indirimlerin yapılması vb çalışmalardır. Bu kapsamda uygulanacak olan teşvik sisteminde dikkat edilmesi gereken husus hangi bölgenin ve hangi sektörün ne kadar teşvik aldığıdır. Bu teşvikler rant unsuru haline getirilmemeli, belirli kesimin siyasi gücü çevresinde oluşturulmamalı ve öncelikli ihtiyaçların giderilmesinde kullanılmalıdır. Geri kalmış bölgelerdeki ticari hayatın canlandırılarak yatırımların arttırılması hedeflenmelidir. Bölge halkının da girişim konusunda cesareti perçinlenmelidir (Öztürk ve Uzun, 2010:104-105).

Günümüzde karşılaşılan bu bölgesel sorunların çözülebilmesi için neredeyse tüm ülkelerde çalışmalar yapılmakta ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarda bu problemin çözümüne öneriler sunmaktadır. Nispeten İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra neredeyse bütün ülkelerin büyüme ve kalkınma stratejilerinde, hükümet programlarında bu sorunun halledilmesi ve dengesel uçurumların kaldırılabilmesi için aktif çözüm önerileri getirilmekte ve müdahalelerde bulunulmaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoğlu DPT, 2003:11).

1.6.2.4. İstihdamı Arttırma Amacı

Devletin ekonomi politikası amaçlarından biri de tam istihdamın sağlanmasıdır. Dar anlamda tam istihdam cari ücretler seviyesinde çalışma arzusu olan her bireyin iş bulabilmesiyken, geniş anlamda ise tüm üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynak, girişimci) üretim sürecine dahil edilmesi ve kullanılmasıdır.

İstihdamın arttırılmasına yönelik izlenen politikalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık görülebilir. Gelişmiş ülkelerde, iyi hazırlanmış vergi ve harcama politikaları yoluyla istihdam önemli derecede arattırılabilir. Kısa vadede istihdamı sorun halinden çıkarmak isteyen devletler, sosyal güvenlik primlerinin indirilmesi ve bunun yanında düşük ücret kategorisinde yer alan kesim üzerinde ücret yardımı uygulamasıyla vergi takozunun düşürülmesi yolunu izleyebilir. Gelişme yolunda olan ülkelerde ise yapısal reformlar yapılarak istihdam sorununa kalıcı çözümler getirilebilir. Yapısal reformların uygulanabilmesi için de sağlam bir maliye politikası belirlenmeli, bu yolla istihdamı teşvik edici hamleler yapılmalı ve kayıt dışılıktan kaçınılmalıdır (Koç ve Şahin, 2020:1298).

1.6.2.5 Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Arttırılması

Araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri için yapılan harcamaların ekonomik büyümeye katkısı olduğundan söz edilebilir. Yapılan harcamalarla rekabet avantajı sağlama, yabancı sermayeyi ülke içerisine yönlendirme, verimlilik artışı oluşturma ve teknolojik olarak üstünlük gibi amaçlara ulaşmak hedeflenir. Günümüzde bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ve ar-ge faaliyetlerine yapmış olduğu

harcamalar arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi anlayabilmek için OECD ülkelerine bakmak gerekir. Son yıllarda OECD ülkeleri ar-ge yatırımlarının artışı için yoğun çaba göstermektedir. Söz konusu ülkeler bu amaçlarını gerçekleştirebilmek adına birçok teşvik uygulamasından faydalanmaktadır (Güzel, 2009,30).

Araştırma, geliştirme ve tasarım faaliyetlerine yönelik verilen teşviklerin amaç ve kapsamı 12.03.2008 tarihli Resmi gazetede yayınlanan 5746 numaralı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun'da belirtilmiştir.

> *"Bu Kanunun amacı; Ar-Ge, yenilik ve tasarım yoluyla ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulması için teknolojik bilgi üretilmesini, üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılmasını, ürün kalitesi ve standardının yükseltilmesini, verimliliğin artırılmasını, üretim maliyetlerinin düşürülmesini, teknolojik bilginin ticarileştirilmesini, rekabet öncesi işbirliklerinin geliştirilmesini, teknoloji yoğun üretim, girişimcilik ve bu alanlara yönelik yatırımlar ile Ar-Ge'ye, yeniliğe ve tasarıma yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılmasını, Ar-Ge ve tasarım personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını desteklemek ve teşvik etmektir"*

Konjonktür gereği içinde bulunulan model ne olursa olsun teşvik politikaları neredeyse tüm ülkelerde aktif olarak uygulanır. Bu politikalarla, ülkenin refah seviyesini arttırma güdüsü yatmaktadır. Bunun yanında bu tür uygulamalarla ortaya konulan amaçlar, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre de farklılık göstermektedir. Gelişmemiş ya da gelişme yolunda olan ülkelerin teşvik politikası uygulaması amaçları içerisindeki en önemli faktör sanayilerini gelişmiş ülkelere karşı korumak istemeleridir. Söz konusu kategoride yer alan ülkelerde para ve sermaye piyasalarının gelişmediği ve teknolojik uygulamaların yetersiz kaldığı, ihracatın az, müteşebbislerin tecrübe ve bilgisinin kısıtlı kaldığı ve bölgeden bölgeye değişen gelişmişlik faktörünün ciddi sorunlar içerisinde yer aldığı bilinmekte bu da kaynaklardaki dengesiz dağılımı ortaya çıkarmaktadır. Bu problemlerin önüne geçilmesi adına teşvikler aracılığıyla iyileştirmeler yapılmaktadır (Topal, 2016:37).

Ülkemizde ve diğer ülkelerde çok sık karşılaştığımız yatırım teşvik uygulamaları ile bir takım mikro ve makro etkiler ortaya çıkmaktadır. Bunlar; dış ticaretin gelişimi, istihdamı arttırma, ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirme, bölgesel kaynaklı dengesizliklerin önüne geçme ve nihayetinde refah seviyesini arttırmaktır. Bu durumda birçok pozitif dışsallıktan bahsedilebilir nitekim

karar alıcılar teşvik uygulamalarına ayrıca önem vermekte ve bu tür uygulamalar hızla artmaktadır (Öz ve Buyrukoğlu, 2017:333).

1.6.3. Mali Teşvik Sisteminde Kullanılan Araçlar

Yukarıda bahsettiğimiz amaçların yerine getirilebilmesi için devlet belirli araçları kullanmaktadır. Teşvik politikalarını diğer kamu politikalarıyla karşılaştırdığımızda onlardan ayrılan yönü, ekonomiye direkt etki etmesidir. Bu da kullanılan teşvik araçlarının kısa süre içerisinde varlığını hissettirmesine neden olmaktadır. Hal böyle olunca söz konusu ekonomi politikasından aktif bir şekilde faydalanılmaktadır. Mali teşvik araçları genelde vergi muafiyetleri ve istisnaları, hibe edilen yardımlar, sıfır faiz ya da düşük faizli ileri tarihte ödemeli krediler olabilirken bazı finansal kolaylıklar, yatırımın yapılacağı arsanın tahsis edilmesi ya da enerji indirimleri şeklinde de olabilmektedir. Kısaca teşvik sistemi içerisinde birden çok teşvik aracı kullanılabilmekte, bazı zamanlarda ise eş anlı şekilde uygulanabilmektedir (Karaş ve Karaş, 2019:13).

1.6.3.1. Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi

Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi aracıyla yatırımlara yönelik vergi oranlarının azaltılması hedeflenmektedir. Oranların aşağıya indirilmesinde farklı yöntemlere başvurulabilir. İlki genel vergi oranlarını düşürmektir. Böylece teşvik etkisi kendiliğinden oluşmuş olur, bu da yatırımı yapan girişimcilerin karlarını arttırmalarını sağlar. Kamu kesimi penceresinden baktığımızda ise, başta gelir kayıpları yaşansa da uzun vadede yatırımların artmasına sebebiyet verildiği için olumlu değerlendirilebilir. Aynı zamanda vergi yükünün de hafiflemesi, vergi tabanının genişlemesi gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Acinöroğlu, 2009:150).

1.6.3.2. Vergi Tatili

Vergi tatili uygulaması daha çok gelişme yolunda olan ülkelerin kullandığı teşvik araçlarından birisidir. Kurumlar vergisi gibi vergilerin belli bir dönem uygulanmaması vergi tatilinin tipik örnekleridir. Vergi tatilinin uygulanmasındaki amaç kalkınmanın sağlanabilmesi için yabancı yatırımcıları uzun dönem ülke içerisine çekebilmek, istihdam oluşturabilmek ve döviz geliri elde etmektir. Gelişmiş ülkeler ise satışların artması için bu uygulamaya yönelir. Genelde kurumlar vergisi, dış ticaret vergileri (ithalat ve ihracat vergileri), KDV, ücretler üzerinden alınan vergi kesintileri ve satış vergileri için uygulanmaktadır (Yetkiner, 2004:1).

1.6.3.3. Vergi Cenneti

Vergi Cenneti (tax haven), **v**ergi diye bir uygulamanın olmadığı ya da oranların çok düşük olduğu ülke ya da bölgeye literatürde verilen addır. Birçoğu off shore finans merkezi olarak bilinir. Dünyanın en büyük vergi cennetleri arasında Lüksemburg, Cayman Adaları, Man adası, Jersey, İrlanda, Monaco, İsviçre, Bahamalar'ın yer aldığı ve buradaki kayıtların ise gizli kaldığı kamu oyu ile paylaşılmadığı için ancak basına sızdırılan belgeler ile kısıtlı bilgiye ulaşıldığı bilinmektedir.

Vergi hukuku açısından değerlendirme yaptığımızda, vergi cenneti ülkeler ya da şehirler vergiden kaçınmanın ya da vergi kaçırmanın yaşandığı yerlerdir. Ülkelerin vergi gelirlerinde aşınmaya neden olmakta ve yasal düzenlemelerle bunların önüne geçilmelidir. Vergi cenneti aracını kullanan ülkeler haksız rekabete yol açmaktadırlar.

1.6.3.4. Yatırım İndirimi

Yatırımları özendirmek ve arttırmak için yatırımcılar üzerindeki vergi yükünü hafifletmek amacıyla daha düşük vergi alınması ya da hiç alınmaması yoluna gidilmesidir. Kısaca muhatap kişiye sağlanan vergi kolaylığı diyebiliriz. Bu vergi kolaylıkları mükellefin şahsına yapılırsa muafiyet, konuya yapıldığı takdirde ise istisna ortaya çıkmış olacaktır. İndirimde ise harcamalar söz konusu olup bağışlarda olduğu gibi tamamen vergi matrahından indirilir veya indirim tutarı üzerinden daha az

vergi tahsili gerçekleşir ya da vergiye tabi tutulmaz. Bu uygulamadan faydalanmak isteyenlerin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvuruda bulunması gerekmektedir. Alacakları yatırım teşvik belgesiyle uygulamadan faydalanabileceklerdir. Bazı durumlarda vergi dairesine başvurularak bu belgeye gerek kalmaksızın yatırım indirimi hakkından faydalanılabilir (https://www.kanitymm.com.tr/wp-content/uploads/2020/02/2001-12-vergi-sorunlari-yatirim-indirimi-uygulamasi.pdf 04.05.2022).

1.6.3.5. Yatırım Vergi Kredisi

Vergi kredisi yoluyla vergi öncesi karın belli bir kısmını ileride yapılması planlanan yatırım harcamalarına kullanmak için fonlar meydana getirilir. Herhangi bir vergiye tabi olmayan bu fonlar işletmelere finansal kolaylıklar sağlar. Süre bakımından değişkenlik gösteren ve sabit uygulamalar vardır. Sabit bir vergi kredisinde bir yılda yapılması planlanan yatırım harcamalarının sadece sabit bir yüzdesini fon olarak ayrılması imkânı tanınırken, değişken vergi kredisinde ise planlanan yatırım harcamalarının bir yılı aşkın sürede gerçekleşmesi halinde aşan bölümün gelecek yıllara aktarılmasına imkan tanır. Yatırım vergi kredisi aracı diğer mali teşvik araçları ile birlikte kullanılabilir, böylece daha cazip hale getirilir (Acinöroğlu, 2009:152).

1.6.3.6. Hızlandırılmış Amortisman

İşletmelerce bir yıldan daha fazla süre kullanılan duran varlıklarda meydana gelen değer kayıplarının belirli bir döneme yüklenmesi dönemsellik ilkesine aykırılık oluşturur. Bundan dolayı oluşan değer kayıpları için duran varlığın yararlı ömrü süresince gider yazılması gerekir. Maddi duran varlığın ekonomik ömrünü baz alarak değerinde meydana gelen azalışları belirleme işlevine amortisman denilir (Çaldağ ve Ayanoğlu,2017:231).

Hızlandırılmış amortisman yöntemi olarak da adlandırılan azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayrılması durumunda, iktisadi kıymetin iktisap edildiği ilk yıllarda daha fazla miktarda amortisman ayrılması nedeniyle enflasyonun olumsuz

etkisini kısmen azalttığı söylenebilir. Çünkü bu yöntem, vergi matrahını ilk yıllar için azaltmakta ve dolayısıyla sabit kıymetleri enflasyonun olumsuz etkisinden korumaktadır. (https://www.alomaliye.com/2003/10/15/azalanbakiyeleryontemi/ 25. 12.2022).

1.6.3.7. Vergi Ertelemeleri

Vergi ertelemesi aracıyla vergiyi doğuran olay oluşmadan önce verginin tarh, tahakkuk ve tahsil aşamalarının önüne geçilmektedir. Başka bir deyişle bir takım ekonomik sebeplerle vergiyi doğuran olayı ileri bir zamana çekmektir. Vergiyi doğuran olay, vergilendirme sürecinin başlangıcı kabul edilmektedir. Bu olayın meydana gelmemesi mükellef tarafında tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil işlemlerini gerektirecek sürecin başlamaması demektir. Vergi mükellefleri yaptıkları yatırımlarla ilgili olarak üretim ve tüketim kararlarını da içine alacak şekilde vergi oran ve miktarlarını hesaba katarak erteleme taleplerinde bulunabilirler (Yoruldu, 2021:32).

1.6.3.8. KDV Desteği

KDV istisnası ya da iadesi şeklinde olabilmektedir. KDV istisnası uygulamasında yatırım teşvik belgesi bulunan işletmelerin ithal ettiği veya yerli üretim şeklinde satın aldığı yatırım malı, makine ve teçhizat ile belge kapsamına giren yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamalarına KDV istisnası uygulanmaktadır. KDV iadesi ise stratejik yatırımlar içerisinde yer alan sabit yatırımların tutarı %5'i aşması durumunda bina ve inşaat harcamaları için ödenmiş olan KDV iade edilmektedir (Altay ve Karabulut, 2017:200).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİK ÖRNEK UYGULAMALARI

Teşvikler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı uygulama alanları bulmaktadır. Ülkelerin ekonomik, sosyal, demografik, siyasi yapısına göre şekillenen teşvik uygulamaları farklı amaçlara hizmet etse de genel itibariyle temel hedef noktası ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır. Bununla birlikte ülkelerin uluslararası rekabetten geri kalmamasını, bölgeler arasında gelişmişlik seviyesinde dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırma, ar-ge ve çevrenin korunması gibi amaçlara da hizmet etmektedir. Bu bölümde mali teşvik açısından kurum, kuruluş ve ülke örnekleri incelenecektir.

2.1. KÜRESEL DÜZEYDE MALİ TEŞVİKLERE VERİLEN ÖNEM

Geçmişten günümüze devletler: iktisadi büyüme ve kalkınmanın, sanayileşmenin, ihracatı arttırmanın yollarını aramış ve ekonomileri üzerinde müdahale aracı olarak teşvik politikalarını sıkça uygulamaya koymuşlardır. Gelişme yolunda olan ülkelerde teşvikler daha çok istihdamı ve üretim hacmini arttırmak, firmaların rekabetçi piyasada sağlam bir yapı içerisinde olmasını sağlamak, geri kalmış bölgelerde kaynakların eşit ve adil dağıtım-paylaşımını gerçekleştirme hedefleriyle uygulama alanı bulurken gelişmiş ülkelerde ise bu durum şirketlerin rekabetçi yapılarını muhafaza ederek güçlendirmek, bilimsel ve teknolojik anlamda gelişimin devam ettirilmesi gibi amaçlar için teşviklere başvurulduğu görülmüştür. Küreselleşmeyle birlikte dünya, yeni bir ekonomik sisteme geçmiş ticaretin serbest olduğu bir dönem başlamıştır. Küreselleşme üretim ve tedarik zincirlerini de etkilemiş sermaye ve yatırımların akışkanlığı hız kazanmıştır. Bu gelişmeler ışığında doğrudan yabancı sermayeyi çekmek isteyen ülkeler mali teşvik politika araçlarına yoğun bir şekilde başvurmuşlardır (Eser,2011:52).

Dünyada teşvik eğilimlerini 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırabiliriz. Teşvikler, 1980 öncesi dönemde daha çok yatırımların desteklenmesi biçiminde meydana gelirken: dünyada gelişen yeni ekonomik düzen olarak karşımıza

çıkan liberalizm hareketi ile birlikte devletin kontrolünde olan işletme modeli rafa kalkmış ve 1980 sonrasındaki teşvik uygulamaları daha çok küresel yatırımı ülkelerine çekmek için politikalar üreten yönetim şekillerine dönüşmüştür. Ülkeler yatırım açısından girişimcileri etkileyebilmek için cazibe merkezleri haline getirilmiştir. Günümüzde ise özellikle gelişme yolunda olan ülkelerdeki teşvik uygulamalarında ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlama, küresel çapta rekabet edilebilir bir yapı kazanma, yabancı yatırımcıyı çekme hedefleri doğrultusunda politikalar oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda yapılan teşvikler korumacı yapıdan arındırılarak dışa açık ve uluslararası etkileşimlerin yoğun olarak yaşandığı bir noktaya evrilmiştir (Akdeve ve Karagöl,2013: 330).

Teşvik politikalarının ortaya çıkarılmasında iki temel nokta üzerinde durulur. Birincisi; ABD ve Avrupa'da yaygın olan teknoloji odaklı büyüme ve gelişmeyi hedefleyen bir teşvik sistemidir. ABD'de teknolojinin ön plana alındığı bu türdeki büyümelerde yeni nesil girişimlere yer verilmektedir. Bu durum Facebook, Twitter, Instagram, Google, Amazon, Ali Express, Tik Tok vb. uygulamalarda görülmektedir. Söz konusu şirketlere uygulanan teşvik programları klasik teşviklerden farklıdır. Daha çok yaratıcı fikirlerin ve buluşların ekonomik çerçeveye oturtularak katma değer oluşturulması, yaklaşım tarzı olarak kümeleme yönteminin benimsenmesi gibi etkenler rol almaktadır. ABD'de ulaşılmak istenen hedef SBIR (Small Business Innovation Research) vasıtasıyla hızlı büyüyen, teknolojik ve ekonomik sisteme entegre KOBİ'ler geliştirmektir (On Birinci Kalkınma Planı, 2018:6).

Avrupa Birliği (AB)'nin uyguladığı teşvik programları incelendiğinde de çok geniş kapsamlı bir taslak karşımıza çıkmaktadır. AB kurucu anlaşması içerisinde devlet yardımları konusuna yer verilmiştir. Bu devlet yardımları çeşitli özelliklere göre tasnif edilmiş ve doğrudan ve dolaylı olarak iki ana grupta incelenmiştir. Doğrudan yardımlar; yatırımların sübvanse edilmesi, vergi kredileri ve diğer sübvansiyonları içermekteyken: dolaylı yardımlar ise vergiden muafiyet, indirim, kurumlar vergisinin ertelenmesi, kredi ve faiz destekleridir. Bu yardımlara ek olarak işsizliğin azaltılmasına ve ar-ge çalışmalarına yönelik olarak da bir takım teşvik çalışmalarından bahsedilebilir (Taytak ve Şaşmaz, 2019:32).

Teşvik sisteminde görülen ikinci temel nokta ise Uzakdoğu ülkelerinde görülen yaklaşımlarla meydana gelmiştir. Japonya, Çin, Güney Kore, Tayvan gibi ülkelerde

‘‘Girişimci Devlet’’ (Entrepreneurıal State) adı verilen modellerle devletler şirketleri ve sektörleri teşvik etmenin yanı sıra bir takım zorunlu ve yol gösterici uygulamaların yapılması için kurallar koymaktadır. Ülkeden ülkeye uygulama farklılıkları görülse de uygulanan politikaların özü itibariyle teşvik edici ve zorunlu tedbirler söz konusu olmaktadır. Bu duruma örnek olarak Çin’i gösterebiliriz; bazı firmalara ortak olmakta hatta daha da ileriye giderek o firmaları satın alabilmektedir. Japonya’da bu durum sektör bazında görülmektedir. Otomotiv sanayisi içerisinde olan şirketler arasında bir takım görevsel paylaşımları devlet otoritesini kullanarak yapmaktadır. Güney Kore’de ise küresel çok uluslu şirketler statüsünde yer alan ve tüm işletmeler üzerinde güç sahibi olan bir yönetim kurulu başkanı tarafından idare edilen Chaebol adı verilen ticari bir kuruluş tarafından desteklenmektedir. Burada ulaşılmak istenen amaç uluslararası rekabetten geri kalmayacak güçlü şirketler oluşturulmak istenmesidir. Uzak Doğu ülkelerinde görülen bu durum teşviğin yanı sıra kalkınma politikaları ile koordineli müdahaleci bir yolun benimsenmesinden ibarettir (On Birinci Kalkınma Planı, 2018:7).

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve ulaşım ağları çok hızlı gelişmiş ve sermayenin hareketi oldukça kolaylaşmıştır. Bu hareketlerin yönü ülkelerin uygulamış olduğu teşvik politikalarına göre şekillenmiştir. Son zamanlarda maliyetin en düşük olduğu yöntemlere olan ilgi artmakta ve fayda maliyet analizi yapıldığında en karlı yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir.

Günümüzde de görüldüğü üzere doğrudan yatırımları teşvik etmek için yeni nesil politikalar olarak da nitelendirebileceğimiz üçüncü kuşak politikaların varlığından söz edilmektedir. Birinci kuşakta yatırımların bürokrasi aşamasının halledilerek mevzuata uygun hale getirilmesi, ikinci kuşakta ülkelerin bir takım faaliyetler içerisinde bulunularak yatırımların tanıtılması, üçüncü kuşakta ise bir ve ikinci kuşağa ek olarak küreselleşmeyi de dikkate alarak yüksek teknoloji sektörlerinin öne çıkarılması, yatırımın gerçekleşeceği ülkenin gelişmişlik düzeyinin istenilen seviye de olması ülkedeki kalifiye eleman bulunması ve deneyimli iş gücü ve girdilere ulaşılması gibi ortamların hazırlanması amaçlanmaktadır (Özen ve Tandırcıoğlu, 2003:111-112).

2.2. ÇEŞİTLİ ULUSLARARASI KURUMLARIN MALİ TEŞVİK POLİTİKALARI

1980 sonrasındaki süreç incelendiğinde dünyanın serbest piyasa ekonomisi adı verilen bir sistem içerisine girmesiyle birlikte devletlerin ekonomik gücü zayıflamış ve akabinde uluslararası faaliyette bulunan kuruluşların önem kazandığı yeni bir süreç başlamıştır. Yapılan yeni ekonomik planlamalarla birlikte ulus devletlerin kendi ekonomilerine olan müdahaleleri zayıflamış ve bunun da ötesinde değişime uğrayarak içerik bakımında bütüncül kalkınma programlarının yerini stratejik programlar ve bu doğrultuda yapılan planlar almıştır. Özetle bütüncül programlar geleceği şekillendirirken stratejik programlar geleceği hesaba katarak şekillenmiştir. Bu doğrultuda nicel edinimlerden ziyade nitel amaçlara özellikle de çevresel faktörlere uyumun istendiği hukuki ve kurumsal düzenlemelerin üzerinde daha çok durulmuştur (Soyak, 2003:171).

Yatırımların teşvik edilmesine yönelik uluslararası düzeyde çalışmalar yapan iki önemli kuruluşun varlığından söz edilebilir. Bunlar; AB ve Dünya Ticaret Örgütü'dür (DTÖ). Bu iki organizasyonda kendi özelinde devlet yardımlarının içeriğiyle, ilgili açıklamalarda bulunmakta ve çalışmalarını yürütmektedirler. Her iki kurumun da uluslararası ticaretin kapsamı ve yatırım teşviklerinin çerçevesinin belirlenmesinde yürüttüğü faaliyetler bütün ülkeleri bağlamaktadır. Bu iki yapılanmanın yanı sıra OECD ve bazı bölgesel ekonomik bloklar (NAFTA, EFTA, ASEAN vb.) teşviklerin kapsamı, içeriği, uygulama alanı gibi konularda görüşler bildirmişlerdir. Fakat bu blokların ortaya koydukları düşünceler DTÖ ve AB'nin yanında çok sınırlı kalmaktadır (Yavan, 2011:40).

2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Mali Teşvikler

DTÖ resmi sayfasında kendini şu şekilde tanımlamıştır. ''Dünya Ticaret Örgütü ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin kuralları ile ilgilenen dünya çapında tek örgüt olarak yer almaktadır. Merkezinde dünyada ticaret yapan ülkeler bulunmakta ve bu ülkelerin kendi parlamentolarında kabul ettikleri bir takım DTÖ tarafından belirlenen anlaşmalar bulunmaktadır. Bu anlaşmalarla sağlanmak istenen ortam dünya

ticaretinin olabildiğince sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesidir'' (https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm ,25.07.2022).

DTÖ, yaklaşık 164 ülkenin içerisinde bulunduğu, dünya ticaretine ilişkin sınırları belirleyen ve birtakım kurallar çizen uluslararası niteliğe sahip bir kuruluştur. Kuruluşa üye ülkeler dünya ticaretinin neredeyse tamamını gerçekleştirmektedir. 2022 yılında gerçekleşen dünya ticaret hacmi otuz iki trilyon dolara yaklaşmıştır. Hal böyle olunca DTÖ'ye birçok görev düşmekte ve dünya ticaretinde önemli noktada bulunmaktadır. DTÖ; birtakım müzakerelerin gerçekleştirilmesi, ticaret esnasında ortaya çıkan sorunların halledilmesi, mevcut ticari kapasitenin arttırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmakta ve farklı kurum ve kuruluşlarla etkileşim içerisinde olmaktadır. Bu da onu dünya ticaret sahnesinde önemli bir konuma koymaktadır. DTÖ'nün sadece ticarette etkin olduğunu söylemek yanıltıcı olur, konumu itibariyle dünya siyasetinde de söz sahibi olduğu bilinmektedir (Özlük, 2018:374).

DTÖ'nün kuruluş aşaması İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlamaktadır. BM içerisinde yer alan ülkeler savaşın ardından yaraları sarmak ve ticaretlerini serbest şekilde yapabilmek amacıyla görüşmeler yapmışlardır. 1946 yılında ABD, Kanada, İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkelerinin içinde bulunduğu hazırlık komitesi kurulmuş ve bu komite 1947 yılında karşılıklı tarife indirimlerini kapsayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (GATT) imzalamıştır. (Karluk, 2014,225).

1948 yılından 1955'e kadar olan süre zarfında GATT uluslararası ticarette önemli düzenlemelerin mimarı olmuş ve tarihe üzerinde müzakere edilerek kabul edilen tek uluslararası çok taraflı sözleşme olarak geçmiştir. Uygulandığı süre boyunca rekabeti bozucu ve ticari kısıtlamaların görüşülerek ortadan kaldırıldığı bir kurum olarak çalışmalar yapmıştır. İkinci dünya savaşından sonra dünya ticaretinin hızlı bir şekilde yukarı ivme kazanmasında hiç şüphesiz GATT'ın payı büyüktür (Karluk, 2014:226-227).

GATT'ın kuruluşundan sonraki süreçte Uruguay görüşmeleri adı verilen toplantıda DTÖ meydana gelmiş ve Marakeş Antlaşmasıyla 1994 yılında resmen kurulmuştur. İsviçre merkezli olup dünya ticaretinin neredeyse tamamını elinde tutmaktadır. DTÖ'nün girişimleri sonucunda ticaretin serbestleşmesi sağlanmıştır. Marakeş Antlaşmasında da belirtildiği üzere DTÖ ülkelerin ticari ve ekonomik

ilişkilerini ilerletecek, tam istihdamın yakalanması ve refah düzeyinin arttırılması için mücadele edecektir. DTÖ'nün ayırıcı özelliğini, bağlayıcı olması olarak ifade edebiliriz. İlkelerine uyulmadığı takdirde direkt ceza yöntemini uygulamakta ve mağdur olan tarafın zararının tazmin edilmesi için çeşitli yaptırım mekanizmalarını harekete geçirebilmektedir. GATT ile benzer yönleri bulunsa da bazı konularda ayrılmaktadır. DTÖ, GATT'a göre daha kurumsal bir yapıya sahiptir. GATT yapısı itibariyle geçici çok taraflı anlaşma bütününde oluşmaktayken; DTÖ ise sürekliliği olan daha kapsamlı kurallar çerçevesine oturtulmuş bir organizasyondur. GATT yalnızca mal ticareti boyutuyla ilgilenirken; DTÖ mal, hizmet, fikri ve mülkiyet haklarını da içerisine almaktadır (Öztürk,2018:443).

DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte dünya ticaretinde serbestleşme ve gelişme yaşanmış ve yeni bir döneme girilmiştir. Anti damping ve gümrük oranları ticarete ilişkin bir takım teknik engel ve koruma uygulamaları özelinde bağlayıcı kurallar oluşturulmuştur. Bu kurallar üye ülkelerin teşvik uygulamalarına bakılarak belirlenmiş olup, piyasa bozucu ve kaynak dağılımındaki adaletsizliğin bitirilmesi görevini üstlenmiştir. Vergisel düzenlemeleri, nakdi destekleri, kredi imkanları sağlanması ve mevzuata yönelik yeniliklerin yapılması girişimcileri pozitif yönde etkilemiştir. Bunun yanında ithalat işlemlerinde ticaret politikası tedbirlerine tabii tutulmaksızın makroekonomik dengeler dikkate alınarak fayda-maliyet analizinin yapılması sonucunda yerli sanayii korunmuş olup, dışardan gelebilecek baskılara karşıda bir set oluşturulmuştur (Bahtiyar, 2019:30).

DTÖ'yü kuran Marakeş Antlaşma'sının önsözünde gerçekleştirmek istediği amaçlar yer almaktadır. Bunlar;

- İnsanların hayat refahını arttırmayı, istihdam sağlamayı, mal ve hizmet üretimine ilişkin katkılarda bulunarak ticaretin gelişmesini, dünyanın kıt kaynaklarını sürdürülebilirlik hedefine uygun olacak şekilde değerlendirmeyi çevresel faktörleri de göz önünde bulundurarak gelecek nesillere temiz bir ortam bırakmayı, ekonomik olarak farklı konumlarda olan ülkeleri baz alarak ortaya çıkan ihtiyaçları en optimal şekilde kullanarak mevcut kaynakların gelişmesini sağlamayı,
- Gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş durumda olan ülkeler arasında dünyanın artan ticaret hacmini de hesaba katarak büyüme ve kalkınma hedeflerine paralel olacak şekilde pay elde etmelerini sağlamayı,

- Devletlerin çıkarları gözetecek şekilde gümrük tarife uygulamasında ve ticarete engel olacak herhangi bir hususta engelleri ortadan kaldıracak aksiyonlar geliştirmeyi, uluslararası ticarette bir diğer ülkeyi rekabet ortamından geri bırakacak bütün durumların önüne geçilmesi için anlaşmalar yapmayı,
- Sürdürülebilir, makul ve uzun yıllar devam edecek çok taraflı bir ticaret sistemini dünya ekonomisine kazandırmayı hedeflemektedir.

DTÖ öncülüğünde kurulan dünya ticaret sistemi özetle, dünya üzerinde savaşların bitmesini, barış ortamının kalıcı olarak sağlanmasını, ülkeler arasında ticari anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına, sistemin belirlediği kurallar aracılığıyla hayatın daha yaşanabilir bir hale gelmesine, serbest ticaret sayesinde maliyetlerin düşürülmesine, mal ve hizmet kalitesinin artmasına, gelirlerde artışa, üye ülkelerin daha hızlı gelişim ve kalkınma sürecine girmesine bununla birlikte bütün dünyada daha adil bir yönetim anlayışının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Karluk, 2014:270).

2.2.2. Avrupa Birliği ve Mali Teşvikler

DTÖ'nün 2017 yılında yayınladığı verilere baktığımızda dünyada 307 tane ekonomik kurum, kuruluş ya da anlaşma niteliğinde bütünleşmelerin varlığından söz edilmektedir. Bunlardan 31 tanesi Tercihli Ticaret Anlaşması statüsündeyken, 247 tanesi Serbest Ticaret Bölgesi anlaşması şeklindedir. Geriye kalan 29 tanesinin Gümrük Birliği şeklinde olduğu bilinmektedir. AB ise yapısı itibariyle dünyanın en gelişmiş entegrasyonu olarak kabul edilmektedir. Tarihi açıdan incelendiğinde aslında Avrupa devletlerinin bütünleşme girişimleri oldukça geçmişe uzanmaktadır. Savaşların sürekli olarak devam etmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan tahribatın giderilmesi için Avrupalı ülkeler İkici Dünya Savaşı'nın ardından ortak akıl yürüterek uzun çalışmalar sonucunda siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma hedefiyle AB'yi kurmuşlardır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017:47).

AB, topraklarının çoğunluğu Avrupa kıtası üzerinde yer alan 27 ülkeden meydana gelen siyasi ve ekonomik misyona sahip bir kuruluştur. 1993 senesinde Avrupa Birliği Antlaşması olarak tarihe not düşülen Maastricht Anlaşma'sının kabulüyle o zamana kadar var olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na bir takım yeni

sorumluluk alanları ve yeni görevler verilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte AB kurulmuştur. AB, koyduğu kurallar yoluyla bünyesinde bulunan ülkelerde eşya, hizmet ve sermayenin özgürce dolaşabileceği ortak bir pazar meydana getirmiştir. AB üye ülkeler arasında tarım, balıkçılık ve bölgesel kalkınma politikalarını içeren müşterek bir ticaret politikası geliştirmiştir. Birliğin Euro adıyla ortak bir para birimi de mevcuttur ancak bu para birimini on dokuz ülke kullanmaktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi 30.07.2022).

AB genelinde teşviklerin oluşturulma ve uygulama süreci incelendiğinde, uzun bir mevzuatla karşılaşılmaktadır. Kurucu anlaşma olarak kabul edilen Maastricht Anlaşma'sında özellikle devlet yardımlarıyla ilgili noktalara değinilmiş ve aynı grupta yer verilmesine rağmen devlet yardımları; doğrudan ve dolaylı yardımlar olarak iki ana başlıkta incelenmiştir. Yatırımların sübvanse edilmesi, vergi kredisi uygulaması ve diğer sübvansiyonlar doğrudan yardımlar içerisinde yer alırken; vergi muafiyeti, indirimi, kurumlar vergisinin ertelenmesi, kredi ve faizlerin sübvanse edilmesi ise dolaylı yardımlar içerisinde yer almıştır. Bunun yanında İstihdam ve ar-ge yardımları da AB'nin sağladığı mali teşvikler arasında yer almaktadır. Mali teşviklerin ulaşmak istediği hedef birlik içerisinde yer alan üye ülkeler arasında bölgesel ekonomik farkları en aza indirmektir (Bahtiyar,2019:32).

1 Ocak 1958 tarihinde imzalanan Roma Anlaşma'sıyla AB resmi anlamda kurulmuştur. Anlaşmanın amaçlarının belirlendiği kısımda ''topluluk içinde rekabeti bozucu uygulamalara başvurulmaması'' hususu bulunmaktadır. Bu kısımda hareketle şu yorumu yapmak yanlış olmaz: AB, serbest rekabeti bozan ya da haksız rekabet meydana getiren her türlü tutum ve davranışın karşısında olacak ve buna yönelik uygulanan teşviklere izin vermeyecektir.

AB'ye üye ülkelerde faaliyetlerde bulunan girişimciler ve ekonomik aktörlerin adil bir ortamda rekabet edebilmeleri ve iç pazar oluşturulması amacıyla Avrupa Birliği Rekabet Politikası oluşturulmuştur. Bu politika aracılığıyla piyasa ekonomisinin tüm organlarıyla sağlıklı işleyebilmesini sağlamak üzere rekabete yönelik hukuk dışı bütün uygulamaların önüne geçilmesi için kurallar getirilmiştir. Söz konusu kurallar girişimlere yönelik rekabet kuralları ve üye ülkelere ilişkin rekabet kuralları olmak üzere iki başlıkta incelenir. Bu düzenlemeyle rekabeti bozacak her türlü teşviğin kaldırıldığı ve piyasada sadece özel sektöre değil üye ülkelerin

girişimlerine de aynı koşulların oluşturulması için zemin hazırlanmıştır (https://www.ab.gov.tr/8-rekabet-politikasi_73.html 30.07.2022).

AB'de ihracatla ilgili teşvikler ve devlet yardımları konusu Roma Anlaşması'nın 87 ve 88. maddelerinde görülmektedir. Üye devletler bu maddelerde konulan hükümlere uymak zorundalardır. Bunun yanında OECD ve DTÖ'nün koyduğu hükümlere de uyulması gerekmektedir.

87. maddeden hareketle AB komisyonunun incelemesiyle birlikte uygulanan teşvik-yardım türlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Yavan, 2010:64):

- Bölgesel Yardımlar: AB'ye üye devletler arasındaki bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak amacıyla AB'nin bölgesel gelişme politikalarına da uygun bir şekilde az gelişmiş veya gelişmemiş bölgelere yapılan yardımlardır. AB'deki bölgesel yardımlar NUTS'un (Nomenclature of Statistical Territorial Units) yaptığı sınıflandırma sistemi baz alınarak verilmektedir. Bu tipteki yardımlar seçili bölgelerde yaşayan insanların ferah seviyelerinin artması ve işsizlik probleminin çözümü için verilir. Bölgesel yardımlardan satın alma gücü paritesi kıstas alınarak AB'de kişi başına düşen GSYİH'nin son üç yıl içinde yüzde yetmiş beşinden az olan NUTS 2 kapsamına giren bölgeler faydalanabilmektedir.
- Sektörel Yardımlar: Piyasa rekabetinden geri kalınmaması ve rekabetçi yapılarının güçlendirilmesi için belirlenmiş sektörlere yönelik yapılan yardımlardır. Japonya ve ABD, AB'nin iki önemli rakibi konumundadır. Özellikle bu iki devlete karşı rekabet edememiş, desteklenmeden ayağa kalkamayacak olan spesifik alanlar vardır. Bunlar motorlu taşıtlar, gemi inşa ve kömür çelik gibi önemli sektörlerdir Sektörel bazlı yardımlar özellikle buralarda uygulanır. Yine tarım, balıkçılık, ulaştırma gibi stratejik öneme sahip olan alanlara da bu yardımlardan paylarına düşen kısmı almaktadırlar.
- Yatay Yardımlar: Herhangi bir sektör ya da coğrafi bölgeye değil firma bazında yapılan yardımları ifade etmektedir. Bu yardımlar daha çok KOBİ, AR-GE, çevre, istihdam, eğitim, kurtarma ve yeniden yapılandırma olarak verilen teşviklerdir. Firmalara ciddi sosyo ekonomik faydalar sağladığı ve katma değer ortaya çıkardığı bilinmektedir.

- İhmal Edilebilir (De Minimis) Yardımlar: De minimis olarak bilinen yardımlar rekabeti bozucu ve ticarete olan etkisi düşük seviyelerde olan yardımlardır. Birliğe üye ülkeler arasında 3 yıl süreli olacak şekilde toplamda 100.000 Euro'yu geçmeyen bu yardımlardan faydalanan devletlerin AB komisyonuna bildirim yapma zorunluluğu yoktur.

2.2.3. OECD ve Mali Teşvikler

İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle Batı Avrupa ülkelerinin yeniden inşa edilmesi ve yıkımın etkilerinin giderilmesi amacıyla ABD ve Kanada Marshall planı çerçevesinde yaklaşık 12 milyar Dolarlık yardımda bulunmuştur. Bu miktarın Batı Avrupa ülkelerine ihdas edilmesi ve ticari ödemelerin serbestleştirilmesi amacıyla 1947 ve 1960 yılları arasında Avrupa Ekonomi İşbirliği Örgütü çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu örgütün misyonunu tamamlaması üzerine 1961 yılında daha geniş görev alanı belirlenen, kısa adıyla OECD olarak bilinen Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü kurulmuştur (https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa 26.11.2022).

Ülkemizin de içerisinde bulunduğu 37 üyeden oluşmaktadır. Örgütün kurucu antlaşması olarak da bilinen "Convention on the Organisation for Economic Co-operation and Development'' ilk maddesinde amaçlar açık bir şekilde beyan edilmiştir;

- Ekonomik büyüme, finansal istikrar, ticaret, yatırım, teknoloji, yenilikçilik, girişimcilik ve kalkınma konularında iş birliği yoluyla hükümetlerin refaha ulaşmasına ve yoksullukla mücadele etmesine yardımcı olmak,
- Örgüt içerisinde olan veya olmayan ülkelerde sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya,
- Uluslararası hükümlerin belirttiği standartlara göre çok taraflı dünya ticaretinin büyümesine ayrım gözetmeden fayda sağlayacak politikalar geliştirmek olarak,
- Hükümetlere yeni gelişmeleri ve sorunları anlama ve bunlara çözüm bulma konusunda tavsiyelerde bulunmak

OECD'nin amacı, ekonomik kalkınma yolunda uluslararası iş birliğini tesis etmektir. Belirlenen hedeflere göre hareket eden düzenleyici bir kurumdur. Müzakere içerisinde olduğu ülkelerin ekonomik finansal, sosyal ve politik durumlarına yönelik işbirliği içerisine gidebilir. Uyum içerisinde çalışmayı hedefleyen örgüt mevcut sorunların çözümüne yönelik zorunlu ya da isteğe bağlı kurallar ortaya koyabilmektedir.

OECD'ye göre teşvikler yatırımın maliyetine etki edebilecek, net kârlarındaki artışa sebep olabilecek hükümet önlemleridir. Yapılan bu önlemlerle muhtemel yatırımın büyüklüğü, bölgesi, sektöründe de düzenlemeler meydana gelebilmektedir. Bu tanım, birçok yönden uygulanması muhtemel olan önlemleri içermektedir. Şirketlere para transferleri, düşük faizli krediler, piyasa fiyatının üzerinde mal ve hizmet tedariğinde bulunmak, vergi ertelemeleri veya tatiller gibi talepler devlet yardımı sübvansiyonu olarak kabul edilmektedir (OECD, 2001: 9).

Bu şekilde şirketlere sağlanan mali yardımlar belirli amaçları gerçekleştirmek için verilebilmektedir. Bu amaçlar toplumsal refahı artırmaya yönelik olabilir. Fakat mali yardımların rekabeti bozarak sosyal refahı azaltma olasılığı da vardır. Bu bakış açısından OECD, teşviklerin sosyal refahı arttırmaya yönelik olsalar bile her türlü önlemim kontrollü bir şekilde sağlanmasını, fayda-maliyet analizlerinin iyi yapılmasını ve sosyal refahı azaltan ve rekabeti bozan uygulamaları önlemek gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 2001: 9).

OECD'nin teşvikler konusunda fikir ve işbirliğine vardığı iki önemli çalışması söz konusudur. Bu çalışmalardan ilki, ihracat sübvansiyonları içerisinde yaygın kullanım alanı olan ihracat kredi ve garantilerinin uygulanmasına ilişkin şartların konu edildiği OECD Uzlaşması'dır. İkincisi, yabancı sermayenin teşviki için ülkelerin yapmış oldukları vergi düzenlemelerinin (özellikle vergi teşviklerinin) konu edildiği uluslararası vergi rekabetidir.

Küreselleşmenin ve bölgesel bütünleşmelerin etkisiyle 1980'li yıllardan sonra dünya ticaret hacminde büyük bir değişim meydana gelmiştir. Bu durumda teşvik konusunu uluslararası alanda incelenmesi gereken bir konu haline getirmiştir. DTÖ, AB, OECD gibi küresel örgütler, ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım faaliyetlerine yönelik devlet yardımları, sübvansiyonlar ve teşvikler konusunda uluslararası düzeyde çalışmalarda bulunmuştur (Yavan, 2011:23).

2.3. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE İHRACATI DESTEKLEYİCİ MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

Yıllardır birçok ülkede teşvik politikaları; ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, sanayileşmenin gelişmesi, ihracatın arttırılması gibi nedenlerle uygulama alanı bulmuştur. Karar vericiler, ülke ekonomisine müdahale aracı olarak kullandıkları teşvik politikalarıyla zaman zaman hüsrana uğrasalar da tarih boyunca teşvik politikaları üretmekten vaz geçmemişlerdir. Günümüzde uygulanan teşvik politikaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha çok elde edilen rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi, teknolojik gelişimin sürdürülmesi gibi nedenlerle uygulanırken, gelişmekte olan ülkelerde ise üretim ve istihdamın arttırılması, firmaların rekabetçi ortamlara karşı güçlendirilmesi, bölgeler arasında gelişmişlik farklarının giderilmesi gibi amaçlarla uygulama alanı bulmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ticaretin serbestleşmesi sonucunda sermaye ve yatırımların mobilitesinin hızlanması da ülkeleri teşvik politikaları üretmeye iten sebepler arasında yer almaktadır. Ülkelerini cazibe merkezi haline getirmeye çalışan hükümetler sermayeyi çekmek için teşvik politikalarına sıkça başvurmaktadır.

Nihayetinde 1963-2004 yıllarında ABD teşvik politikaları incelendiğinde uygulanan teşvik programlarının artışı göze çarpmaktadır. 20 eyalette yapılan bir çalışma sonucunda, brüt kurumlar vergisi üzerinden destek miktarının %10'dan, %30'a çıktığı görülmektedir (Eser,2011:17). Yine aynı şekilde 1998 yılına kadar İrlanda'nın yatırımlara büyük teşvikler sağladığı bilinmektedir. Son zamanlarda ise Batı Avrupa ülkeleri arasında olan Çekya uyguladığı cömert teşvik programlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Petrol ve doğal gaz gibi önemli doğal kaynaklara sahip olan Rusya buradan elde ettiği gelirlerin belli kısmını yatırımları teşvik etmeye ayırmış ve entegre ve yüksek teknoloji alanları başta olmak üzere girişimcilere destekte bulunmuştur. AB'nin lokomotifi olarak bilinen Almanya'da ise teşvikler diğer ülkelerdeki gibi yoğun olmamakla birlikte sistemli bir şekilde uygulanmaktadır.

Sonuç itibariyle uygulama alanı, türü, yapısı farklılık gösterse de teşvikler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin planları arasında yer almaktadır. Bu kısımda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, dünya ekonomisinde ve siyasetinde söz sahibi

olan ülkelerin ve uluslararası pazarda Türkiye'ye rakip olabilecek ülke örnekleri incelenmiştir.

2.4. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Yaklaşık üç yüz otuz iki milyon nüfusa, dokuz milyon kilometre kare yüzölçümüne sahip olan Amerika, Meksika ve Kanada arasında konumlanmış bir ülkedir. Elli eyalet ve bir federal bölgeden oluşmakta ve anayasal cumhuriyet ile yönetilmektedir. Karasal alan yönünden değerlendirildiğinde dünyada dört, toplam alanda ise üçüncü en büyük ülkedir. Hindistan ve Çin'den sonra en kalabalık ülke unvanına sahiptir. Başkenti Washington DC'dir. New York ise ülkenin en kalabalık kentidir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri 15.08.2022).

2.4.1. Genel Ekonomik Durumu

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin 2021 yılında yaptığı tahminden hareketle yirmi bir trilyona yaklaşan GSYİH'si ile dünyanın önemli pazarları arasında yer almaktadır. Dünya'nın en büyük ithalatçısı olmasının yanı sıra en büyük doğrudan yabancı sermaye kaynağına sahip olması itibariyle birçok ülkenin girmeye çalıştığı bir pazardır. ABD ekonomisinin gücü dünyayı etkileyen bir yapıya sahip olduğundan dolayı dünya ekonomisindeki yeri yadsınamaz derecede önemlidir (Söke Ticaret Odası, 2022:4).

ABD ekonomisi kapitalizm eksenli kurulmuş bir ülkedir ve bu ekonomik sistemin dünya üzerindeki en büyük temsilcisi olarak kabul edilir. Üretim ve hizmet alanlarına yönelik çalışmaların çoğunluğu özel sektör aracılığıyla yerine getirilirken kamunun payı oldukça düşüktür. Amerikan ekonomisi yapısal olarak iki önemli unsurdan oluşmaktadır. Bunların ilki zengin doğal kaynaklarıyken ikincisi nitelikli iş gücüdür. ABD, coğrafi konum itibariyle de ekonomik büyümeye elverişli koşullara sahiptir. Bunun yanında çağı yakalayabilme adına bilgi işlem ve iletişim alanlarındaki gelişime önem vermekte ve kalifiye iş gücü oluşturulması için çalışmalar yürütmektedir. Ekonominin lokomotifi olarak görülen sektörler arasında motorlu

taşıtlar, uzay ve havacılık, kimyasallar, elektronik ve bilişim alanları yer almaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2012:4).

2.4.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları

ABD'de teşviklerin ortaya çıkması 19. yy.'da belediye yöneticilerinin demiryolu şirketlerine tren raylarını kendi şehirlerinden geçirmesi karşılığında verdikleri nakit yardımlara dayanmaktadır. O günden bu zamana kadar geliştirilen teşvik sistemi kapsamlı bir şekilde uygulanmaktadır. Hem federal yönetim hem de yerel idareler nezdinde teşvik konusu masaya yatırılmakta ve bu konuda çeşitli uygulama alanları oluşturulmaktadır. ABD içerisinde yer alan elli eyalet ve birçok yerel yönetim yatırım teşvikleri konusunda inisiyatif alma yetkisine sahiptir. Federal yönetimin sağlamış olduğu teşvikler diğerlerinden ayrılmakta olup herhangi bir şirkete yönelik değil, hızlandırılmış amortisman biçiminde bütün şirketleri kapsayacak şekildedir (Karakurt, 2010:150-151).

Federal hükümetin teşvikler konusunda hızlandırılmış amortisman yöntemini tercih etmesinin nedeni bu şekilde ülkeyi yatırımlar açısından cazibe merkezi haline getirme düşüncesidir. Ülkede elli eyaletin bulunması da teşvikler konusunda çeşitliliğin artmasına ve her eyaletin teşviklere farklı bakış açıları geliştirmesine yol açmıştır. Bu duruma Kuzey Caroline örneğini verebiliriz. William S.Lee kanunlarıyla teşvik sistemi revize edilmiştir. Bu doğrultuda eyaletler demografik ve ekonomik durumları hesaba katılarak beş kademeden oluşan bir yöntem belirlenmiş ve bu kademeler için de farklı yardım tutarları tespit edilmiştir (Akdeve ve Karagöl, 2012:333).

ABD açısından stratejik bir öneme sahip olan Virginia eyaletinde ise uygulanmakta olan mali teşvik sistemi, vergi iade ve istisnaları, altyapının geliştirilmesine yönelik verilen yardımlar ve teknik eğitimlerden oluşmaktadır. Virginia menşeli olan şirketlerin çalışmalarından elde edilen karlar eyalet yönetimi tarafından vergi dışı bırakılıp, üretimde kullandıkları makine-teçhizatların toplam maliyetinin yüzde onu oranında vergi iadesi uygulaması yapılmaktadır. Firmaların kuracağı fabrikalara ulaşımın sağlanması adına kara yolu ve demir yolu yapılması için

altyapı teşvikleri adı altında 300.000'den 450.000 dolara kadar yardımda bulunulmaktadır (Söke Ticaret Odası, 2022:14).

Diğer eyaletlerde ise uygulanan mali teşviklerden kısaca bahsedecek olursak, Kaliforniya'da 17'si genel 250'si özel ticaret bölgesiyle yatırımcıların ilgisini çeken önemli eyaletler arasındadır. Teksas'ta mali teşviklerin çeşitliliği göze çarpmakta ve 33 teşvik programıyla yatırımcıları kendisine çekmektedir. Yatırımın cenneti olarak anılan Florida'da ise 50'yi aşkın teşvik programı bulunmaktadır. ABD'nin önemli finans, kültür, ulaşım ve üretim merkezlerinin de bulunduğu New York eyaletinde yapılan teşvik uygulamalarının yarısı hibe şeklindedir. Ilıons, Virginia ve Maryland gibi eyaletlerde ise girişimcileri teşvik edebilmek için yatırımcılara özel program uygulamaları yapılmakta ve bu uygulamayla hem ABD içerisinde hem de dünya da şirketleri öne çıkarma amacı yatmaktadır (https://amerikasirket.com/amerika-yatirim-tesvikleri/ 18.08.2022).

2.4.2.1. Faizli Yurtiçi Uluslararası Satış Şirketi Uygulaması (IC-DISC)

ABD Kongresi, yerli şirketler tarafından üretilen malların ihracatını teşvik etmek, yerli üretimin önünü açmak ve ihracatını arttırmak için 1971 yılında IC-DISC programını yürürlüğe sokmuştur. Bu programın hedef kitlesi küçük ihracatçı grupları olmuştur. IC-DISC, uygulamasıyla küçük ihracatçılara gelir vergisi avantajları sağlanmaktadır. Bu uygulamanın alanı sadece mal üretimiyle sınırlı kalmamış ABD dışındaki inşaat projeleri için mühendislik ve mimari hizmetler için de geçerlidir. Son dönemde IC-DISC uygulaması ABD'de ihracat yapan şirketler için yapılan önemli vergi teşviki olarak kabul edilmiş, Bu uygulamadan yararlanan şirketler fedaral vergi avantajlarından yararlanmıştır. Bunlar;

- ABD ihracatçısı ilgili IC-DISC için bir komisyon hesaplayabilir, ödeyebilir ve komisyon gideri için normal bir indirim talep edebilir.
- IC-DISC'ten faydalanan ihracatçı, federal vergiye tabi olmayan komisyon gelirini alır, çünkü IC-DISC içerisinde yer alan yatırımcı yasal olarak vergiden muaftır.

- Komisyon gideri için normal kesinti için izin verilen vergi oranı yardımı ile IC-DISC temettüsüne uygulanan sermaye kazancı oranı arasındaki fark, kalıcı bir federal vergi oranı arbitraj fırsatı oluşturur.
- Vergi ertelemesi faydası vardır (Yalman, 2020:424).

2.4.2.2 (EEP) ve Pazar Geliştirme Programı

ABD, serbest ticaret denildiğinde her zaman ön saflarda yer alan bir devlet olmuştur. Serbest ticaretin uygulanması konusunda her zaman ulusal çıkarları ön planda tutmuştur. Yasaların gerektirdiği usullere ya da milli güvenliği tehdit edecek unsurları belirlediğinde, uluslararası alanda kabul edilmiş antlaşmalardan doğan istisnai haklarını çekinmeden kullanmaktadır. Bu kapsamda İhracat Geliştirme Programı (EEP) ve Pazar Geliştirme Programı adı altında uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu yolla hem ihracatçı desteklenmiş hem de kontrol ve denetim sağlanmıştır. İhracat ve pazar geliştime programlarıyla tarım ve demir çelik sektörlerine yönelik korumacı politikalar geliştirerek uluslararası alanda yerli üretici desteklenmiş olmaktadır (Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü,2022,3).

ABD'de ihracata yönelik devlet yardımları, federal ve yerel olmak üzere iki düzeyde yürütülmektedir. Federal düzeydeki yardımlar; Ticaret Bakanlığı, Exim Bank, Küçük İşletmeler İdaresi, Tarım Bakanlığı, Denizaşırı Özel Yatırım Şirketi, Ticaret ve Gelişme Ajansı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından, yerel olarak sağlanan teşvikler ise, eyaletlere bağlı kurumlar tarafından sağlanmaktadır. İhracatla ilgili olarak alınacak kararlarda Başkanın İhracat Konseyi ve Sanayi Danışma programı önemli bir yere sahiptir. Uluslararası ticarette en önde gelen danışma komitesi olan Konseyin amacı; ABD'nin ticarette performansını etkileyebilecek politika ve programlar hakkında tavsiyelerde bulunmak, ihracatın geliştirilmesi için çalışmak, iş çevreleri arasındaki ticaretle ilgili problemlerin çözümüne yardımcı olmak ve iş çevreleri, sanayi, tarım ve resmi kurumlar arasındaki sorunlarda forum görevi yapmaktır. Dış satım şirketleri ise 1984 yılında uygulanmaya başlanan ve firmaların ihracattan sağlanan gelirinin %15-30'unu vergi dışı bırakan bir teşvik uygulamasıdır (Adana Ticaret Odası,2022:13).

2.4.2.3. Fırsat Bölgesi Teşvik Uygulaması

ABD'de bölgesel olarak gelişmemiş ve daha çok alt gelir gruplarının yaşadığı yerlere yönelik yapılan bir teşvik uygulamasıdır. Bu uygulamayla yoksul insanların yaşadıkları bölgelere özel sermaye yatırımlarının götürülmesi hedeflenmiştir. ABD tarihinde görülen en büyük gelişme çabaları arasında gösterilmektedir. Bu uygulamadan önce bir çok teşvik girişiminde bulunulmuş fakat istenilen başarı yakalanamamıştır. Fırsat bölgesi kanununun odaklandığı nokta üretici firmalardan ya da kamu yatırımlarından ziyade sermayedar kesimi doğrudan yatırım yapmaları için teşvik etmektir. Uygulamaya göre yatırım yapacak olan girişimci, sermayesinin nitelikli olarak tabir edilen fırsat bölgelerine yatırması halinde mevcut gayrimenkul ya da menkul satışından elde etmiş olduğu sermaye-kazan vergisi ödemesi ötelenmektedir (Akın,2019:3).

2.5. İRLANDA

Büyük Britanya'nın batısında yer alan bir ada devletidir. Yaklaşık beş milyon nüfusa sahiptir ve nüfusunun büyük bir çoğunluğu da şehirlerde yaşamaktadır. Başkenti Dublin aynı zamanda en kalabalık şehridir. Üniter bir yapısı bulunmakta ve parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. 19.yy. kadar İngiltere ile yaşadığı sorunlar nedeniyle geri kalmış olsa da 20. yy.'da AB'ye katılmasıyla ve akabinde yaptığı doğru yatırımlarla Avrupa'nın önde gelen devletleri arasında olmuştur https://egitimirlanda.com/irlanda/ 18.08.2022).

2.5.1. Genel Ekonomik Durumu

İrlanda, serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla işlediği ve ihracat eksenli politikalarla belirleyen bir devlettir. İstatistikler incelendiğinde, uygulamış olduğu doğru yatırımlarla Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yerini almıştır. GSYİH'si 2022'de beş yüz on altı milyar dolar olacağı tahmin edilmekte ve bu rakamda İrlanda'ya dünyanın otuzuncu büyük ekonomisi unvanını kazandıracaktır. 2022 yılındaki büyüme oran %5,2 beklenirken 2023'te ise artış eğiliminde olan emtia

fiyatları nedeniyle bu oran %5'e gerilemektedir. Kişi başına düşen milli gelir 101.509 dolardır ve yüksel gelirli ülkeler arasında bulunmakta ve sürekli dış ticaret fazlası vermektedir (Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2022:6).

Ekonomik gelişmenin önünü açan temel nokta İrlanda'nın dış ticaret ve yatırımlar konusunda attığı adımlardır. Geçmişin hantal kalmış, çağı yakalayamamış korumacı uygulamalarından vaz geçilmiş, ticaretin önünü açacak, ülkeye yabancı sermaye getirecek projeler üzerinde titizlikle çalışmalar yürütülmüştür. Bununla birlikte yerli sermayenin de geliştirilmesi ve uluslararası rekabetten geri kalmaması için eşanlı politikalara da önem verilmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik sistemde köklü değişiklikler yapılarak kamunun ağırlığı azaltılmış, özel sektörün payı arttırılmıştır (Muğla Ticaret ve Sanayi Odası, 2022:7-8).

İrlanda ekonomisinin başarılı performansı Girişim Ticaret ve İstihdam Bakanlığı'nın yayımladığı 'İrlanda'nın Ekonomik Profili' adlı çalışmada şu hususlara dayandırılmıştır (Özcan, 2008:2):

- Yabancı sermaye kaynaklarını ülke içerisine çekecek ortamın oluşturulması,
- AB'ye üye olunmasıyla birlikte elde edilen yardım ve hibelerin doğru alanlarda kullanılarak stratejik adımlar atılması,
- Liberal politikaların dış ticarette sistemli bir şekilde uygulanması,
- Kalifiye elemanlar yetiştirilerek genç nüfusun iş gücüne en doğru şekilde entegre edilmesi,
- Hem ekonomik büyüme hem de gelişmeyi sürdürülebilir hale getirecek programlar geliştirilmesi adına piyasadaki aktörleri bir araya getirerek sosyal dayanışmanın sağlanması,
- Hükümet yetkililerinin ekonomi alanında günü kurtaran projeler yerine daha akılcı ve yapısal alanda çalışmalara ağırlık vermesidir.

2.5.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları

Birçok devlet ekonomik büyüme ve kalkınma hamleleri doğrultusunda mali teşvik politikaları uygulamaktadır. İrlanda'nın uyguladığı bu politikalar dünya çapında rüştünü ispat etmiş en iyi örnekler arasındadır. 1950'li ve 1960'lı yıllara baktığımızda gelişme yolunda olan İrlanda uygulamış olduğu yatırım teşvik politikalarının

meyvesini almış ve 21. yy gelişmiş ülkesi olarak işsizliği minimize ederek rekabete dayalı istikrarlı bir ekonomik düzeni oturtmuştur (Eser,2011:53).

İrlanda'da mali teşvik uygulamaları kapsamında özel öneme sahip sektörlere ve istihdamın çok az olduğu bölgelere yönelik bir takım pozitif ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. 1980 yılından itibaren bu uygulamanın düzenli bir şekilde devam edilmesi için büyük çabalar ortaya konmuştur. Önemli görülen iki temel sektöre yönelik yabancı yatırımcıların çekilmesi ve bunun yanında yerli yatırımcalar için de iki sektöre yönelik girişimlerinin devam etmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultu da yüksek katma değerli ürünlerin ortaya çıkarılarak ülke ekonomisine büyük katkılar kazandırılmıştır. Bu alanlardan ilki elektronik sektörüdür. Elektronik sektörü yazılım, mikro işlemciler, bilgisayar donanımı ve yazıcılar olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Bu çerçevede dünya çapında teknoloji şirketleri arasında yer alan ABD kökenli Intel ve Mıcrosoft firmaları mikro işlemciler ve yazılım alanlarında İrlanda'ya ilk yatırımlarını yapmışlardır. Daha karmaşık bir yapıya sahip olan bilgisayar donanımına yönelik yatırımları ise Dell, Compaq ve Gateway tarafından yapılmıştır. Yazıcı alanında ise Hawlett Packard'ın yapmış olduğu yatırımlarla birlikte İrlanda elektronik sektöründe dünyanın en önemli üretim üssü haline gelmiştir. Kimyasallar ve ilaç sektörüde özel önem atfedilen ikinci sektör olmuş Glaxo Smith Klien ve Pfizer firmalarının İrlanda'ya çekilmesiyle birlikte bu alanda da Avrupanın en gözde yeri olmuştur (Eser,2011:55).

1973 yılında AB'ye katılan İrlanda birliğin belirlemiş olduğu standartlar çerçevesinde hareket etmiş ve teşvik sistemini değiştirmiştir. Bu değişimlerin sonucu olumlu bir şekilde doksanlı yıllarda görülmüştür. Düşük vergi oranları ve yatırımcılara sağladığı yüksek prim desteğiyle yabancı yatırımcıların dikkatini çeken İrlanda o tarihten itibaren cazibe merkezi olarak görülmüştür. Bu da yatırımların ülkeye gelmesini kolaylaştırmıştır. Bunun yanında ar-ge'ye yönelik vergi kredisi desteğinin olması da dikkatleri İrlanda'nın üzerine çekmiştir. Verilen bu ayrıcalıklarla birlikte teşvik sistemi istihdamı oluşturma, ar-ge'ye yönelik çalışmaları destekleme ve işgücünü eğiterek kalifiye personel yetiştirme amaçları gütmektedir (Akdeve ve Karagöl, 2012:334).

AR-GE faaliyetlerinde de sağladığı teşviklerle öne çıkan İrlanda bu alanda daha çok vergi kredisi yöntemini benimsemiştir. Vergi kredisi uygulaması ilk olarak

2004 yılında faaliyete geçmiş ve 2009 yılına kadar %20 oranında 2009'dan sonra ise %25'e çıkartılmıştır. İrlanda'da faaliyet gösteren yerli ve yabancı şirketler ve onlara bağlı şubeler vergi kredisinden faydalanabilmektedir. Şirketlerin vergi kredisini geçmişe dönük bir yıl ve ileriye yönelik ise sınırsız kullanma imkanları vardır. İrlanda'nın ar-ge'ye ve düşük kurumlar vergisine yönelik yaptığı politikalar yabancı yatırımcıyı ciddi bir şekilde etkilemiş, 2009 yılında ülkeye yapılan yatırımların neredeyse yarısı ar-ge ve inovasyon projeleri alanlarında gerçekleşmiştir (Kahriman ve Çelebi,2011: 37).

2.5.2.1. İhracat Satış Yardımı (Export Sales Relief)

İrlanda, 1950 yılında başlattığı 'Export Sales Relief' (ESR) isimli programla birlikte uluslararası alanda faaliyette bulunan şirketleri ülkesine çekmek için ihracattan kazanılan karları kurumlar vergisinden muaf tutmuştur. İrlanda'nın AB'ye üyelik müzakereleri görüşmelerinde Avrupa Komisyonu, ihracat sübvansiyonu olarak görülen ESR uygulamasından vazgeçilmesi tavsiyesinde bulunmuş bunun üzerine yapılan ikili görüşmelerde İrlanda'ya yatırımda bulunan yabancı şirketlerin imalat sanayisinde elde ettiği karları %10 oranında kurumlar vergisine tabi tutulması kararı alınmıştır. Diğer ülkelerde bu oranın %12,5 seviyesinde olması İrlanda'yı cazibe merkezi haline getirmiştir. (Karakurt, 2010:148).

2.5.2.2. İrlanda Yatırım Geliştirme Kurumu (IDA Iraland)

İrlanda'ya doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi ve yatırımların ülkede kalmasından sorumlu kurumdur. İrlanda'nın yabancı yatırımcılarla ilişkisinde önemli bir rol oynamakta ve özerk bir yapıya sahiptir. Kurum yabancı yatırımcıların İrlanda pazarındaki faaliyetlerini başlatmalarına veya genişletmelerine yardımcı olmak için yatırımcılarla ortaklık antlaşması yapmaktadır. Araştırma ve geliştirme projelerine finansman desteği sağlar ve istihdam ve eğitim hibeleri dahil olmak üzere bir dizi doğrudan destek mekanizmasına sahiptir (https://en.wikipedia.org/wiki/IDA_Ireland 28.11.2022).

IDA Ireland, belirli koşulların yerine getirilmesi şartıyla, İrlanda'ya yatırım yapmak ya da mevcut yatırımlarını arttırmak isteyen şirketlere hem nakdi hem de ayni destekler vermektedir. Bu yardımlar; personel yardımı, AR-GE yardımı, eğitim yardımı, sermaye yardımı şeklinde olabilmektedir. Teşvik başvurusunun değerlendirilmesinin ardından müzakere süreci başlamakta ve teşvikler verilirken sektörler dikkatli ve bilinçli olarak seçilmektedir. İrlanda içerisinde yatırım yapılacak bölge, oluşturulacak istihdam, yatırım yapılacak sektörün uzun vadeli getirisi hesap edilmekte ve İrlanda'nın sanayi ve istihdam politikalarına uygunluğu tespit edilerek kararlar verilmektedir(Muğla Ticaret ve Sanayi Odası, 2022:20).

2.5.2.3. AR-GE Faaliyetinde Bulunan Firmalara Sağlanan Teşvikler

Yeni kurulacak şirketlere sermaye desteği ve personel desteği vermenin yanı sıra, Ar-Ge ve eğitim çalışmaları konularında da teşvikler uygulanmaktadır. Uygulanan teşvikler;

- İrlanda'da yerleşik firma tarafından alınmış olan patentten elde edilen patent gelirine kurumlar vergisi muafiyeti tanınmaktadır.
- Mevcut Ar-Ge harcamalarında yapılan arttırımlara vergi kredisi uygulanmaktadır. Avrupa Ekonomik alanı çerisinde Ar-Ge faaliyetleri yürüten firmaların temel yıl itibariyle ArGe harcamaları üzerinden arttırım yapan firmalara % 20 oranında vergi kredisi sağlanmaktadır.
- Fikri mülkiyet haklarının transferinde damga vergisi muafiyeti sağlanmaktadır.
- 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren, Ar-Ge çalışmalarına taşeron olarak iştirak eden ve ana firmalarla bağlantısı olmayan firmaların yaptıkları harcamalar bakımından, herhangi bir yıl için krediye hak kazanan Ar-Ge harcamalarının % 10'una kadar bir meblağ için vergi kredisi tanınması imkanı getirilmiştir.

2.6. ÇEKYA

Üniter bir yapıya sahip olan Çekya, Orta Avrupa'da yer almaktadır. Ülkenin kurucusu olan Çekler 'in ataları Slavlar beşinci yüz yılda Orta Avrupa'ya gelmişlerdir.

On dört ilden oluşan ülkenin başkenti aynı zamanda en kalabalık kenti olan Prag'dır. Çekya'nın nüfusu 2021 verilerine göre yaklaşık on milyondur. 1989 yılında meydana gelen Kadife Devrim'den sonraki süreçte komünist rejimin düşmesinin ardından 1993 yılında barışçıl yollarla kurulmuştur. 1999 yılında NATO'ya, 2004 yılında da AB'ye ve 2007 yılında ise 'Shengen' olarak isimlendirilen Avrupa vize birliğine dahil olmuştur. Barışçıl çözüm yollarını benimsemesi, ilkeli ve çözüm odaklı siyasetiyle uluslararası toplumda saygın bir ülke olarak varlığını devam ettirmektedir (https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/cekya/cekya-yla-ilgili-ayrintili-bilgiler/ 21.08.2022).

2.6.1. Genel Ekonomik Durumu

2004 yılında AB'nin en kapsamlı genişlemesi gerçekleşmiş ve on yeni ülke birliğe dahil olmuştur. Bu ülkelerden birisi de Çekya'dır. O tarihten itibaren beraber katıldığı ülkeler içerisinde en fazla yabancı sermayeyi ağırlayan ve potansiyeli itibariyle gelişme ihtimali daha yüksek olacağı şeklinde tahmin edilen Çekya'nın geleceği, otoriteler tarafından önü açık görülmektedir. Makroekonomik göstergelerdeki istikrarla birlikte ülkenin dış ticaretindeki değişimler ve Avrupa'daki konumu itibariyle kalifiye iş gücüne sahip olması da doğrudan yabancı yatırımı çeken itici faktörler arasında yer almaktadır (Türker,2018:2).

The Guardian gazetesine göre Avrupa'nın en gelişmiş ekonomileri arasında yer alan Çekya'daki ekonomik sistem ihracat üzerine kurulmuştur. Çekya ekonomisinin yaklaşık %60'ını hizmet sektörü, %37,5'lik kısmını sanayii %2,5'lik kısmını da tarım oluşturmaktadır. Çekya'nın AR-GE, ICT, yazılım, nanoteknoloji ve biyoteknoloji gibi stratejik öneme sahip sektörlere yapmış olduğu önemli yatırımları vardır. Bunun yanında endüstri, elektronik, otomotiv, makine, çelik, ulaşım ekipmanları, kimya ve ilaç gibi alanlarda da ciddi yatırımları bulunmaktadır. (https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/cekya/cekya-yla-ilgili-ayrintili-bilgiler/ 21.08.2022).

Çekya'nın ekonomisi ihracat ekseninde gelişen bir yapıya sahiptir. 2019 yılında Dünya Ekonomik forumu tarafından açıklanan Küresel Rekabet Raporunda 32. Sırada yerini almaktadır. AB'ye üye olmasına rağmen Euro para birimi yerine yerli para

birimi olan Çek Korunasını kullanmaktadır. AB içerisinde %1,9'luk oranla en düşük işsizlik oranına sahip ülkedir. Yoksulluk açısından değerlendirildiğinde OECD ülkeleri arasında Danimarka'dan sonra ikinci en düşük orana sahiptir. Özetle birliğin içerisinde güçlü ekonomik bir yapıya sahip üyelerinden bir tanesidir. (https://vizem.net/cekya/yasam/ekonomi/ 24.08.2022).

2.6.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları

Çekya gerek siyasi gerekse coğrafi konumu nedeniyle Avrupa ve dünyada dikkatleri üzerine çeken yabancı yatırımcıları cezbeden bir Avrupa ülkesidir. Yabancı yatırım yapmak ve taşınır taşınmaz mal sahibi olmak isteyenler için çok fazla sınırlama söz konusu değildir. Durum böyle olunca da ülkeye yatırım yapmak bir hayli kolaylaşmaktadır. Bu yatırımları kolaylaştıran bir diğer faktör ise "knowledge pipeline" ismi verilen uzman bilgi akış sisteminin çok iyi işlemesi bu vesileyle yatırımcıların bilgi edinme işlemini kolayca gerçekleştirmesi de önemli bir ayrıcalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke nüfusu, kaliteli iş gücü, kalifiye personel bakımından da yatırımcıların ihtiyaçlarını sağlamaya hazırdır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2011:9).

Çekya bu özellikleri ve belirli sektörlerde (otomotiv, makine, kimya, cam ve metal eşya) geçmişten kalan tecrübeleriyle Avrupa'ya yatırım düşünen uluslararası şirketlerin verdiği kararlarda hep öncelikli yatırım yapılacak yerler arasında olmuştur. Siemens, Mercedes-Benz, Bosch, Coca-Cola, Toyota, Daewoo, Volkswagen, Panasonic, Chrysler, Toshiba gibi şirketler çok büyük yatırımlarda bulunmuşlardır. Hatta 2005 yılında Hyundai şirketinin 1,2 milyar avroluk yatırımı için Türkiye ile rekabete girmiş ve bunun sonucunda şirket Çekya'yı tercih etmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçtikten sonra yatırımların teşvik edilmesi için vergi muafiyeti ve nakit hibe desteği uygulamasına gidilmiş fakat bunu yaparken bazı sektörlere ayrıcalık tanınmıştır. Bu şekilde yapılmasının nedeni ağır sanayii alanında ülkenin deneyiminin olması ve yatırımların bu alana çekilmesinin istenmesidir. Günümüzde ise bilişim ve teknoloji alanlarının geliştirilmesi adına teşvikler daha çok ar-ge bazında uygulanmaktadır (Eser,2011:58).

Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı İş ve Yatırım Geliştirme Ajansı 'CzechInvest' yerli ve yabancı yatırım şirketlerine teşvikler konusunda yardımcı olmaktadır. Devletin sağladığı teşvik uygulamalarını kullanmak isteyen yatırımcılar projelerin taslağını CzechInvest'e göndermekte ve konuyla ilgili bir nevi danışmanlık faaliyeti almaktadırlar. Ajans danışmanlık faaliyetlerinin yanında finansal yardımlarda da bulunmakta ve yatırım süresi boyunca danışmanlık hizmetlerinden herhangi bir ücret talep etmemektedir. Ajansın incelemesi doğrultusunda gerekli koşulları sağlayan yatırımcılar, vergi indirimi ve istihdam oluşturma hibesi gibi mali teşviklerden yararlanabilmektir. Bunların yanında endüstriyel yatırımların gerçekleşmesi için AB yapısal fonlarını kullanabilmektedirler (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2011:9).

Tablo 3: 1998-2008 Yıllarında İmalat Sanayiine Yapılan Yatırımların Sektörel Bazda Dağılımı

SEKTÖR	FİRMA SAYISI (ADET)	YATIRIM TUTARI (MİLYON AVRO)	ORTAYA ÇIKAN İSTİHDAM (KİŞİ)
Taşıt araçları	180	7.935,10	53.987
Müh. Hizm.	83	1.325,58	12.168
Lastik & Plastik	53	944,08	6.680
Elektronik	48	1.727,52	30.793
Kimya & ilaç	43	1.180,06	3.167
Gıda	29	572,17	2.760
Metal Eşya	21	288,24	1.105
Tekstil	19	345,61	1.935
Ağaç Ürünleri	13	386,26	1.728
Cam	4	115,80	294
Petrol Ürünleri	3	456,02	65

Kaynak: Prag.be.mfa.gov.tr

Çekya'da uygulanan mali teşvikleri imalat sanayiinde uygulanan teşvikler ve AB Uyum fonlarından desteklenen ar-ge teşvikleri olmak üzeri iki ana gruba ayırabiliriz. İmalat sanayiinde uygulanan teşvik sistemi, sektöre yeni girecek

yatırımcılara ya da sektörün içinde yer alarak yatırımlarını arttırmak isteyen şirketlere AB müktesebatı uygun olacak biçimde Çekya'daki belirlenmiş Düzey-2 bölgelerinin gelişmişlik seviyelerine göre uygulanan yardımlardır. İmalat sanayiinde uygulanan teşviklerde sektörel bazlı ayrımlar söz konusudur. Kimya, makine, otomotiv, elektrikli makine sektörlerine yapılan yardımlar daha fazla teşvik desteklenerek teşvik edilir. Bu kapsamda istihdam, eğitim, bedelsiz bir şekilde yer tahsis edilmesi ve kurumlar vergisi indirimi gibi teşviklerde imalat sanayiine yapılan teşvikler arasında bulunmaktadır (Eser,2011:59).

Günden güne değişen ve gelişen dünyamızda yeni metotlar oluşturma zorunluluğu kaçınılmaz bir hal almıştır. Geleceği planlamak, küresel rekabet içerisinde olmak ve tekrar etmemek için ar-ge faaliyetlerine olan yatırımlar son yıllarda artış göstermiştir. Dünya çapında ticaret yapan başarılı şirketlerin yapısı incelendiğinde ar-ge alanına büyük önem verdikleri görülmektedir. Devletler de ar-ge faaliyetlerinin ortaya çıkardığı sosyal faydanın farkındadırlar. Yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için bu alana yönelik teşvik politikaları geliştirirler. Çekya'da imalat sektöründeki dönüşümü gerçekleştirmek ve katma değeri yüksek olan ileri teknoloji alanlarında etkin olmak için ar-ge yatırımlarını desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda ar-ge'ye yönelik maddi-maddi olmayan bütün yatırımların önünün açılması, bilişim tesislerinin revize edilmesi, bu alanda eğitim üsleri kurulması ve sektörde faaliyet gösteren işgücünün eğitilmesi gibi konularda Çekya'nın çalışmaları devam etmektedir.

2.6.2.1. Yatırım Teşvik Yasası Kapsamında Uygulanan Teşvikler

1 Mayıs 2000 tarihinde uygulanmaya başlanan Yatırım Teşvik Yasası, 6 Eylül 2019 tarihinde değişikliklere uğramıştır. Teknoloji merkezleri başta olmak üzere katma değer oluşturacak projelerin önünün açılmasına dikkat çekilmiştir. Çekya'da Prag dışında kalan tüm bölgelere yasa gereği yeni iş alanlarını oluşması için malzeme desteği verilmesine karar verilmiş ve yeni istihdam edilen elemanların eğitilmesi için maddi destekler verilmesi kararına varılmıştır (T.C. Prag Büyükelçiliği, 2021:68).

Yatırım Teşvik Yasası gereği, hazırlanan projelerin teşvik kapsamında değerlendirilebilmesi için hükümet yetkilileri titiz bir çalışma yürütmektedirler. İlgili

projenin bölgeye, istihdama ve ülke geneline olan katkısı incelenmekte ve aşağıdaki hususların değerlendirilmesi gerekmektedir:

- Kamu bütçesine sağlanacak katkı payı,
- İşgücü piyasasında yaratılacak etki,
- AR-GE faaliyetleri,
- Araştırma kurumları ya da okullarla nasıl işbirliği yapılacağı,
- Yerel tedarikçilerin potansiyellerinin nasıl kullanılacağı,
- Yerel altyapının geliştirilmesine ilişkin katkılar.

2.6.2.2. Çek Yatırımı Geliştirme Ajansı (CzechInvest)

CzechInvest İş ve Yatırım Geliştirme Ajansı'nın temel amacı, Çekya'daki mevcut ve yeni girişimcilere ve yabancı yatırımcılara tavsiyelerde bulunmak ve çalışmalarında onları desteklemektir. İş ve Yatırım Geliştirme Ajansı CzechInvest, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bir ajansıdır. Ajans, 1992 yılında kurulmuş olup, hizmet ve geliştirme programları ile yabancı yatırımlara ve yerli şirketlerin gelişimine katkıda bulunmaktadır. CzechInvest Çekya'nın yurtdışında da tanıtımını yapar ve Çekya'daki yapısal fonların uygulanmasında AB ve KOBİ'ler arasında aracılık yapar. CzechInvest, yatırım teşvikleri için başvuruda bulunma yetkisine sahiptir ve yatırım teşvikleri vermek üzere taslak teklif hazırlar. Görevi, potansiyel yatırımcılara, iş ortamı, yatırım ortamı ve Çekya'daki yatırım fırsatları hakkında güncel veri ve bilgi sağlamaktır (https://www.cekturkticaret.org/ 30.11.2022).

2.6.2.3. İmalat Sanayiinde Genel Yatırım Teşvik Sistemin Kapsamında Uygulanan Teşvikler

Çek sanayisinin uluslararası piyasada rekabet gücünü arttırmak amacıyla Çekya Hükümeti 1998 yılından beri yerli ve yab2ancı ayrımı gözetmeksizin aşağıdaki teşviklerden yatırımcıları faydalandırmaktadır (Eser,2011:60):

- Kurumlar Vergisi Muafiyeti: Çekya'da uygulanmakta olan kurumlar vergisi oranı %20'dir. Fakat yatırım yapacak yeni şirketler için 5 yıl boyunca tam

faaliyette olanlar içinse kısmi ve bölgesel yardım tavanlarını geçmeyecek biçimde kurumlar vergisi indirimi uygulanmaktadır.

- İstihdam Desteği: Yerel işsizlik oranının ülke işsizlik oranından %50 fazla olduğu bölgelerde yatırımlar sonucunca oluşturulan her bir istihdama yönelik 2000 Euro nakit destek verilmektedir.
- Bedelsiz Yatırım Desteği: Yatırımın türüne ve yapılan teşvik anlaşmalarına göre altyapısı tamamlanmış arsa tahsisi yapılabilmektedir.

2.7. RUSYA

85 ayrı federal bölümden meydana gelen Rusya'nın tarihi 1547 yılında kurulan Rus Çarlığına dayanmaktadır. 1721 senesinde imparatorluğa dönüşmüş 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) olarak tarih sahnesinde yerini almış ve son olarak SSCB'nin dağılması sonucunda bugünkü halini almıştır. On yedi milyon kilo metrekare alanıyla yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkesidir. Yaklaşık olarak yüz elli milyon nüfusunun büyük bir bölümü şehirlerde yaşamaktadır ve dünyanın en kalabalık sekizinci ülkesi konumundadır. Birçok etnik yapıyı içinde barındıran Rusya'da ana dil Rusça olsa da yüzden fazla farklı dil konuşulmaktadır. Yarı başkanlık tipindeki federal yönetim tipiyle yönetilmekte olan Rus Devleti, yüz yıllardır dünyanın güçlü devletleri arasında yer almakta ve dünya siyasetinde söz sahibi olmaktadır (https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/rusya/rusya-hakkinda-detayli-bilgiler/ 27.08.2022).

2.7.1. Genel Ekonomik Durumu

Piyasa ekonomisini işleten Rusya Devleti petrol ve doğalgaz gibi çok önemli doğal kaynaklara sahiptir. GSYİH açısından dünyanın dokuzuncu büyük ülkesidir. Kişi başına düşen gelir yaklaşık on bin dolar civarındadır. 21. yy'da benimsediği politikalarla iç tüketime yönelmesi ve Putin yönetiminin siyasi istikrarının devam etmesi neticesinde ekonomik büyüme ve kalkınmada gelişmeler meydana gelmiştir. Rusya'nın yapmış olduğu ihracatın yaklaşık %80'ini petrol, doğalgaz, metal ve kereste sektörleri oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen dövizler

Rusya'yı dünya'nın üçüncü büyük döviz rezervi haline getirmiştir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya#Ekonomi 27.08.2022).

1999'dan sonraki on yıllık süreçte Rus ekonomisinin gelişmesi hız kazanmıştır. Sebebi ise para reformu neticesinde bankacılık, vergi ve toprak reformlarının başarılı bir şekilde uygulanmasıdır. Bunun yanında en büyük ihracat kalemlerinden olan petrolün fiyat artışı da Rusya'nın ekonomisinin gelişmesinde etkili oldu. Rusya Hükümeti tarafından elde ettiği gelirler dört alana aktarılmıştır. İlk olarak iç borçların kapatılması, alt yapı yatırımları ve sosyal alandaki reformlara yönelik nakit akışı gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak dış borçların kapatılmasına yönelik para akışı oldu. Böylece IMF, Dünya Bankası ve diğer ülkelere olan borçların çoğu bitirilmiş oldu. Üçüncü olarak Putin yönetimi müttefiklerini desteklemek amacıyla SSCB'den ayrılan Sovyet devletlerini ve Orta Doğu ve farklı coğrafyalardaki ülkelere nakdi yardımlarda bulundu. İç siyasette bu konu bazı siyasi partiler tarafından desteklenmese de dünya siyasetinde etkin olabilmek ve yalnız kalmamak adına bu yol izlenmektedir. Son olarak da gelirlerin bir kısmı RF istikrar fonu adıyla kurulan fona aktarılmıştır. Fonun amacı kriz, savaş gibi olağanüstü dönemlerde olumsuz etkilerin minimize edilmesi için fonda birikim yapmaktır (Kemaloğlu, 2016:6).

Rusya 2014 ve 2016 yıllarında krizin de etkisiyle ekonomik sisteminde değişikliğe gitmiştir. Bu doğrultu da petrol, doğalgaz gibi kaynaklara olan bağımlılığın öne geçilmesi için 'İthal İkameci Sanayileşme' politikasına yönelik adımlar atmıştır. Yerli üretimin teşviki için belirlenen alanlar muhtelif sanayi ürünleri ve tarım makineleri olsa da tarımda da ithal ikameci politikalar benimsenmiştir. Bu politikaları sürdürebilir bir hale getirmek için 2020 ve 2021 yıllarında bir trilyon rubleye yakın kaynak aktarılmıştır. Bu kapsamda entegre ve yüksek teknoloji alanları başta olmak üzere ithal ikameci politikaların destekleneceği oluşturulan projelerin ilerleyen yıllarda da devam edeceği düşünülmektedir (Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2021:10).

2.7.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları

Yüzölçümü bakımında dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya sınırları itibariyle dünyanın sekizde birini oluşturmaktadır. Bu büyük coğrafyada yatırımları yönetmek

ciddi bir meseledir. Alt yapı yatırımları, enerjiye ve üretim tesislerinin inşası gibi devasa yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yatırımların tamamının kamu kaynaklarıyla karşılanması mümkün olmamaktadır. Bu durumda yerli ve yabancı yatırımcıların yatırıma yönlendirilmesi için çeşitli mali teşvik araçları kullanılmaktadır (Rus Türk İşadamları Birliği, 2019:18).

2.7.2.1 Özel Ekonomik Bölgeler

Rus yetkililer yatırımların teşviki ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için 'özel ekonomik bölgeler' adı verilen teşvik uygulamasını yürürlüğe koymuşlardır. Bu bölgelerin oluşturulmasındaki bir diğer hedef nokta ekonomik yapıyı doğal gaz ve petrol dışına çıkararak inovasyon temelinde yeni bir vizyon kazandırma güdüsü yatmaktadır. Ekonomik Gelişme ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan bu proje bizzat Putin'in imzasıyla 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Yine aynı tarihte bölgelerin belirlenmesi için 'federal ajans' adı verilen kuruluşun oluşturulmasıyla ilgili kararnameler çıkarılmıştır (Keşan Sanayi ve Ticaret Odası, 2019:20).

Özel ekonomik bölgeler yatırımların çekilmesi için kullanılan önemli enstrümanlardandır. Şu anda faaliyette olan dört farklı türde kırk üç tane özel ekonomik bölge bulunmaktadır. Bunlar; (Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Kazan Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, 2022:12).

- Sanayi ve İmalat Bölgeleri: Alabuga (Tataristan Cumhuriyeti), Lipetsk, Uzlovaya (Tula Bölgesi), Center (Voronesh), Orel, Kashira (Moskova Bölgesi), Maksimikha (Moskova Bölgesi), Stupino Kvadrat (Moskova Bölgesi), Lotos (Astrahan Bölgesi), Tolyatti, Alga (Başkurdistan), Titanium Valley (Sverdlovsk), Grozny, Moglino, Dobrograd-1 (Vladimir Bölgesi), Kulibin, Kaluga, Avangard, Krasnoyarsk, Novgorodskaya, Orenburg, Ivanovo, Stabna ve Third Pole
- Teknoloji ve İnovasyon Bölgeleri: Moskova Teknopolis, Dubna (Moskova Bölgesi), St. Petersburg, İstok (Moskova Bölgesi), Tomsk, Innopolis (Tataristan Cumhuriyeti) ve Saratov
- Turizm ve Rekreasyon Bölgeleri: Zavidovo (Tver Bölgesi), Arkhyz (Kuzey Kafkasya Turizm Kümesi), 'The Baikal Harbour', Turkuaz Katun (Altay Bölgesi),

‘The Gate of Baikal’ (Irkuts Bölgesi), ‘Mamison’ (Kuzey Osetya – Alaniya), Matlas, Armkhi ve Tsori, Veduchi ve Elbrus

- Lojistik Bölgeleri: Ulyanovsk (Ulyanovsk Bölgesi) ve Olya (Astrahan Bölgesi).

Tablo 4: Rusya Özel Ekonomik Bölge Uygulamaları

Vergi Rejim ve Uygulamalar	**Sanayi ve Üretim Bölgeleri**	**Teknoloji ve İnovasyon Bölgeleri**	**Liman Bölgeleri**	**Turizm ve Rekreasyon Bölgeleri**	**Rusya Geneli**
Kurumlar Vergisi (Toplam)	%2-15,5	%2-15,5	%2	%0-15,5	%20
Federal Bütçe	% 2	% 2	% 2	% 2	% 3
Bölgesel Bütçe	%0-%13,5	%0-%13,5	% 0	%13,5	%17
KDV	% 0	% 0	% 0	%20	%20
Mülkiyet/aktif vergisi	10 yıl için %0	10 yıl için %0	15 yıl için %0	10 yıl için %0	%2,2
Toprak/arazi vergisi	10 yıl için %0	10 yıl için %0	15 yıl için %0	5 yıl için %0	%1,5
Sosyal Güvenlik Primleri	%30-%28-%7,6	%30-%28-%7,6	%30	%30 (kümelenme: %28	%30
Serbest Gümrük Rejimi	+	+	+	-	-
Arsa Maliyeti	Defter değerinin	Defter değerinin	Defter değerinin	Defter değerinin	Piyasa Fiyatı

	%4-50 oranında	%4-50 oranında	%4-50 oranında	%4-50 oranında	
Hazır Altyapı	+	+	+	+	-

Kaynak: Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı http://eng.russez.ru/ 28.08.2022

Rusya'daki özel ekonomik bölgelerine toplamda beş milyar dolara varan özel sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu tutarın üç milyar doları yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yolla toplamda otuz iki bin kişilik istihdam oluşturulmuştur. Türk yatırımcılarında bu bölgelerde önemli faaliyetleri söz konusu olmuştur. Rusya ''Özel Ekonomik Bölge'' uygulamasıyla ekonomideki büyüme ve kalkınmayı, bölgesel gelişmeyi, sanayisini petrol ve doğalgaz sarmalından çıkarmayı hedeflemiştir (Rus Türk İş Adamları Birliği, 2019:12).

2.7.2.2 Özel Yatırım Tanıtım Ajansları

Yabancı yatırımcıyı ülke içerisine çekmek için özel yatırım tanıtım ajansları kurulmuştur. Söz konusu ajans çalışmalarını üç aşama üzerinden yürütmektedir. Birincisi, yabancı yatırımcının dikkatini çekmeye yöneliktir. Ülkenin cazibe merkezi olduğuna dair bir algı oluşturmaya ve potansiyel sektörleri ve yatırımcıları bir araya getirme konusunda faaliyetler yürütmektedir. İkincisi, yabancı yatırımcılara bürokratik süreçler hakkında bilgi vermek ve prosedürlerin işleyişini anlatmak, onay aşamalarında yardımcı olmak. Son olarak, yatırım teşvik ajansları, genellikle, ülkelerin yatırım ortamını iyileştirmeye çalışan çeşitli kamu ve özel girişimlere katılımı yoluyla gerçekleştirilen bir politika savunucusu rolüne de sahiptir (https://www.rdif.ru/Eng_Index/ 05.12.2022).

2.7.2.3. Rusya Doğrudan Yatırım Fonu

2011 yılında kurularak faaliyete geçen Rusya Doğrudan Yatırım Fonu, kaynak yapısı değerlendirildiğinde emtia dışı bir varlık fonu olduğu görülmektedir. Söz konusu fon ülke çıkarlarını korumak ve kollamak amacıyla Rusya'da faaliyet gösteren

şirketlere iştirak etmek ve ulusal çıkarlar doğrultusunda yabancı yatırımcılarla iş birliği yapmak, ülkeye yabancı yatırımcıyı çekmek gibi görevler üstlenmektedir. Bilhassa Rus özel sektöründe öne çıkan şirketlere yatırım yapmakta ve onların gelişmesine katlı sağlamaktadır. Ayrıca ülkeye gelen doğrudan yatırımlarda katalizör görevi üstlenmektedir. Bugüne kadar Rusya Doğrudan Yatırım Fonu otuzun üzerinde sektöre yatırım yapmıştır. Yapmış olduğu uzun vadeli planlar aracılığıyla yaklaşık olarak 27 milyar dolarlık yabancı sermayeyi Rusya ekonomisine çekmeyi başarmıştır. 11 milyar dolar seviyesinde bir fon hacmini yöneten Rusya Doğrudan Yatırım Fonu, bir çok varlık fonu ve şirketle ortaklıklar kurmuştur (Kavcıoğlu, 2018:101).

2.8. ALMANYA

Tam adıyla Almanya Federal Cumhuriyeti olan Almanya Devleti, en çok göç edilmek istenen ülkeler arasında ikinci sırada gelmektedir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Almanya 16. yy.'da ortaya çıkan reform hareketlerinin merkezi olmuştur. Milliyetçilik akımının sert rüzgarlar estirdiği 1871 yılında ise ulusal birliğini sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda aldığı ağır yenilgi sonrasında ülke Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmış ve 1990 yılında her iki tarafın birleşmesi sonucunda Almanya Federal Cumhuriyeti kurulmuştur. Konum itibariyle Batı ve Orta Avrupa'da yer almaktadır. Federal parlamenter sistemle yönetilen Almanya on altı eyaletten meydana gelmektedir. Almanya yaklaşık seksen üç milyonluk nüfusuyla AB'nin en kalabalık ülkesidir. Almanya'nın başkenti Berlin aynı zamanda ülkenin en büyük yerleşkesidir. 70'li yıllarda kabul ettiği misafir işçi politikasıyla ülkemizden de bir çok kişinin göç ettiği Almanya'da yaklaşık üç milyona yakın Türk yaşamaktadır. Bu Türkler günümüzde Almanlardan sonra ülkenin en önemli parçası olarak hayatına devam etmektedir (https://www.almanyakonsoloslugu.com/hakkinda 29.08.2022).

2.8.1. Genel Ekonomik Durumu

ABD, Çin ve Japonya'nın ardından dünyanın dördüncü büyük ekonomisi içerisinde yer alan Almanya, AB'nin ise en büyük ekonomisidir. Bu başarılı sıralamayı yüksek rekabet gücüne sahip olmaya, yenilikçi yapısına ve ihracat merkezli bir

ekonomiye borçludur. Dünyanın en önemli sanayi ülkeleri arasında yer alan Almanya aynı zamanda yaklaşık seksen milyonluk nüfusuyla önemli pazarlar arasında da yer almaktadır. Ekonominin kalbini imalat sanayii ve ilgili hizmet sektörleri oluşturmaktadır. İmalat sanayiinde en önemli sektörler arasında makine, otomotiv, kimya sanayii yer almaktadır. Sanayileşmiş ülkelerdeki hizmet sektörünün öne çıkması Almanya'da da öneminin artmasına neden olmuştur. 2018 yılı itibariyle bu alan ekonominin %61,9'luk bölümünü meydana getirmektedir (Küresel Fuar Acentesi, 2020:8).

Dinamik bir yapıya sahip olan Alman ekonomisi istihdam yönüyle incelendiğinde başarılı sonuçlar ile karşımıza çıkmaktadır. AB ülkeleri arasında genç işsizlik oranının en düşük olduğu ülkedir. Bu olumlu sonuçlar geçmişten bu yana uygulanan ve birçok ülkenin de örnek olarak aldığı "ikili mesleki eğitim" modelidir (Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası,2018:8).

Sosyal piyasa ekonomisinin en başarılı örnekleri arasında yer alan Alman ekonomisi 2016 senesinde 320 milyar dolar ticaret fazlası vererek dünyanın en büyük sermaye ihracatçısı olmuştur. Ekonominin itici gücünü yüksek tutarlı dış satım girdileri oluşturmaktadır. En önemli ihracat kalemleri arasında taşıtlar, makineler, kimyasal ürünler, elektronik ürünler, elektrikli cihazlar, eczacılık ürünleri, ulaşım araçları, temel metaller, gıda ürünleri ve kauçuk ve plastik ürünler yer almaktadır. Avrupa'nın en büyük üretim ağına sahip olan Alman ekonomisi olağanüstü durumlarda mali anlamda diğer ülkelere göre çok daha az etkilenmektedir (https://www.wikiwand.com/tr/Almanya_ekonomisi 29.08.2022).

2.8.2. Ülkedeki Mali Teşvik Uygulamaları

Konum itibariyle Avrupa kıtasının ortasında yer alan Almanya, dünya piyasalarına açılmak isteyen yatırımcıların dikkatini çeken ülkeler arasındadır. Gelişmiş ulaşım ağlarına ve güçlü telekomünikasyon altyapısına sahip olması nedeniyle Almanya'yı diğer ülkelere göre daha avantajlı bir konuma sokmaktadır. Bunun yanında vergi sisteminin basit olması, bürokratik süreçlerin ve izin alma sürelerinin kısa olması da yatırımcıların lehine olan durumlar arasındadır (https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/wirtschaft/-/1798718 31.08.2022).

Almanya'da yatırım yapmak isteyen girişimcilerin muhatap olacağı ilk kurum Federal Hükümetin Yabancı Yatırımlar Bürosu'dur. Bu kurumdaki uzmanlar aracılığıyla Alman ekonomisinin işleyişi ve yatırımların yapısı hakkında genel bilgiler verilmektedir. Federal bir yapıya sahip olan Almanya'daki on altı federal bölgenin her biri kendine has yatırım ajansları oluşturmuştur. Bu ajanslar mali teşvikler hakkında yatırımcılara en güncel verileri sağlamaktadır (http://www.maturokten.com/almanyada-yatirim-bolum-2-sirketkurulusundatesvikler 31.08.2022).

Yapısı itibariyle gelişmiş bir ülke olan Almanya'da yatırımlara verilen teşvikler gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yoğun olmamaktadır. Ancak yine de şirketler indirimli kurumlar vergisi, düşük faizli krediler gibi uygulamalarla teşvik edilmektedir. Yine aynı şekilde az gelişmiş bölgelere yapılan önemli teşvikler söz konusudur. Yatırımcıyı bu şekilde belirlenen bölgelere çekerek geri kalmış yerlerin kalkınması hedeflenmiş hem de yatırımcılara çeşitli avantajlardan faydalanma imkanı tanınmıştır http://www.maturokten.com/almanyada-yatirimbolum2sirketkurulusunda-tesvikler 31.08.2022).

2.8.2.1 Sübvansiyonlar

İşletmenin sübvansiyon alması iki koşula bağlıdır. Birincisi yatırım yapacağı bölgede sürekliliğinin olması ve hemen gelir oluşturması gerekir. İkincisi ise yatırım faaliyetiyle ortaya çıkan istihdamın projenin bitişini izleyen beş sene boyunca devam etmesi gerekmektedir. Üretim tesisinin kurulması, büyütülmesi, revize edilmesi ve modernleştirilmesi aşamalarında sübvansiyonlardan yararlanılmaktadır. Yine aynı şekilde kapanma aşamasında olan ya da faaliyeti durdurulmuş üretim tesislerinin satın alınması ve bu yolla yeni iş fırsatlarının ortaya çıkarılması durumlarında sübvansiyonlara rastlanmaktadır (KPMG, 2004:13).

2.8.2.2. Düşük Faizli Krediler ve Sermaye Kaynaklı Yardımlar

Bu kredilerin çoğu kamu-finans kurumu aracılığıyla verilebilmektedir. Bu kredilere başvuruda bulunmak isteyen yatırımcılar, başvurularını özel finans

kuruluşları aracılığıyla yapmaları gerekmektedir. Tutarları beş yüz bin ile beş milyon Euro arasında değişkenlik gösterirken vadeleri ise on ile yirmi yıl arasındadır.
Bu türde verilen yardımlar da kamu-finans kurulları aracılığıyla yapılmakta ve bu yardımlardan yararlanmak isteyen yatırımcılar da başvurularını özel finansman kuruluşu aracılığıyla yapmaktadırlar. Burada verilen yardımlardan kasıt düşük faizli kredilerdir. Tutar bir milyon Euro seviyesinde olup vadesi on yıla kadar çıkmaktadır (KPMG, 2004:13).

Ülkeler, ekonomiye yönelik hedeflerini gerçekleştirmek için çeşitli mali teşvik araçlarından yararlanmaktadırlar. Teşvik araçlarının uygulama şekli ülkeden ülkeye değişkenlik gösterebilir. Almanya'da uygulanan teşvik sistemindeki amaç bölgesel olarak geri kalmış Doğu eyaletlerinin gelişmesini sağlayarak Batı eyaletleri arasındaki farkın kapanmasını sağlamaktır.

2.8.2.3 Garantiler

Almanya'da teşvikler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kamu garantileri özellikle düşük kredi notu bulunan ve bankalardan kredi almakta zorlanan yatırımcılar için önemli bir yere sahiptir. Özellikle kamu garantisi sayesinde hem bankalar sağladıkları krediler için teminat elde etmekte hem de yatırımcılar ihtiyaç duydukları kredileri kolayca kullanma imkanına sahip olmaktadır. Kamu garantileri, on beş yıllık bir süre boyunca, genellikle 1,25 milyon euro kadar olmak üzere, kredi tutarının %80'ine kadarını karşılayabilir. Kredi süresi boyunca, borçlu, ödünç alınan ödenmemiş miktarla orantılı olarak yıllık bir ücret ödemektedir (https://vasistdas.de/almanyada-tesvikler/ 31.08.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ MALİ TEŞVİK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ VE İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİK UYGULAMALARI

3.1. TÜRKİYE'DEKİ MALİ TEŞVİK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ülkemizde mali teşvik sitemi ve bu doğrultuda gerçekleştirilen yatırım teşviklerine girmeden önce konuyu anlamak adına tarihsel süreci içerisinde ele almak daha doğru ve anlaşılır olacaktır. Yatırımları teşvik etmek için birçok mali teşvik politikasından yararlanılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte ekonomik alandan ziyade sosyal ve siyasal alanların da etkilendiği bilinmektedir. Bunda dolayı ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları da ele alarak değerlendirmelerde bulunmak gerekmektedir.

Teşvikler, devlet tarafından çeşitli amaçlarla özel ya da kamu iktisadi teşebbüslerine karşılıklı ya da karşılıksız bir biçimde uygulanan aynî veya nakdî yardımlardır. Ülkerlerin teşvik politikalarına başvurmalarının en önemli sebeplerinden birisi ihracatlarını arttırmak istemeleridir. Teorik anlamda ihracatın gelişmesi ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bu da refah düzeyini arttırmakta ve milli gelir seviyesini yükseltmektedir. Bu amaçlara ulaşabilmek için karar vericiler zaman içerisinde farklı teşvik politikalarına baş vurmuştur.

Ülkemizde de uygulanan teşviklerin tarihi Osmanlı Devleti'ne kadar uzanmaktadır. Türkiye Cumhuriyet'inin tarih sahnesinde yerini almasıyla birlikte yatırıma yönelik yapılan teşviklere devam edilmiştir. Düzenli ve bir sistem içerisinde uygulanması ise planlı ekonomiye geçişin ilk adımı olarak kabul edilen 1963 yılını bulmuştur. Önemli yapısal reformların meydana geldiği 1980 senesinden sonra teşvik sistemi kapsamlı bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. O günlerden bu zamanlara gelinceye dek birçok değişime uğramış türlü mevzuat değişiklikleri geçirmiştir. Bu kapsamda uygulanan politikalar yıllar içerisinde farklı amaçlara hizmet etmiştir. Ancak bu değişimlere rağmen sermayenin ülke içerisinde kalması beklentisi artarak devam etmiştir (Öz ve Buyrukoğlu, 2015:36).

3.2. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Osmanlı Devleti'nin gelirleri, fethettiği ve hüküm sürdüğü topraklardan karşılandığından dolayı önemli bir sanayi alt yapısı kurulamamıştır. 1760 yıllarında Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla birlikte, batı ülkelerindeki gelişmenin gerisinde kalan Osmanlı'nın bunu fark etmesiyle birlikte sanayileşmeye yönelik adımlar atılmıştır. Endüstriyel alanda olağanüstü bir dönüşüm içerisine giren Batı ülkerinde yaşanan gelişmeler Osmanlı yöneticilerini harekete geçirmiş ve rekabet edebilmenin yollarını aramaya sürüklemiştir. 1866 senesinde "İslah-ı Sanayi Encümeni" denilen yapı hayata geçirilmiştir. Bu yapıyla esnafların bir araya gelerek şirketler kurmaları teşvik edilmiştir. Bununla birlikte ürün kalitesinin arttırılması, belli başlı standartlara uygun olacak şekilde üretimler yapılması ve teknik anlamda öğrenimin sağlanması tavsiye edilmiştir. Ancak mevcut sermayenin yatırımlara doğru bir şekilde kanalize edilememesi ve Batıdaki kapitalizmin bunlara engel olması sebebiyle başarı sağlanamamıştır. Daha sonra 1873 yılında fabrika kuracak olanlara çeşitli gümrük ve vergi muafiyeti getirilmiş, 1888'de ise bu muafiyetlerin kapsamı genişletilmiştir (Öz ve Buyrukoğlu, 2015:36).

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri; savaşların, kapitülasyonların, dış borçların, yerli sermaye ve yetişmiş iş gücü eksikliğine rağmen sanayileşme yolunda çabalarını çeşitli yıllarda devam ettirmeye çalışmışlardır. Dönemin ağır şartları teşvik politikalarını da etkilemiş fakat zor şartlarda da olsa teşvik konusunda bazı çalışmalar yürütülmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde sanayinin teşvik edilmesine yönelik ilk gelişme "İslah-ı Sanayi Encümeni" görüşmeleri olsa da ilk düzenleme 14.12.1913 tarihinde yürürlüğe koyulan ''Teşviki Sanayi Muvakkatı'' yasasıdır. Bu kanun sanayinin gelişmesine katkıda bulunacak önemli bir çalışmadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Türk sanayisinin gelişmesi ve teşvik edilmesi için bu kanundan önemli ölçüde faydalanılmıştır. 1913 yılında çıkarılan ''Teşviki Sanayi Muvakkatı'' adlı kanun Cumhuriyetin ilk yıllarında yürürlüğe giren 1927 tarihli "Teşvik-i Sanayi Kanunu" ile önemli açılardan birbirine benzemektedir. Her iki kanun maddesi de milli bir ekonomi politikasının benimsenmesini amaçlamıştır.

Milli iktisat anlayışı çerçevesinde on beş yıl süreyle yürürlüğe giren ‘‘Teşviki Sanayi Muvakkatı’’ kanunuyla çeşitli teşvik tedbirleri hazırlanmıştır. Fakat kapitülasyonlar ve 1838’den beri farklı düzenlemelerle devam eden serbest dış ticaret düzeni içerisinde ortaya konulan yasanın uygulanması zorlaşmış, ayrıca yıllardır süre gelen savaşlar nedeniyle yerli sanayiyi korumaya yönelik ithal yasaklar konulamamış ve koruyucu gümrük uygulamalarına gidilememiştir. Zaten bu yasadan en çok faydalananlar da gayri müslimler olmuştur (Kasalak, 2012:67).

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında yoğun savaş dönemi içerisinde olduğundan dolayı ordunun giyim ve teçhizatını karşılayabilmek için bir takım sanayii girişimlerinde bulunulmuştur. Atılan en önemli adım 1909 tarihli Sanayi Teşvik Yasası’nın çıkarılması olmuştur. 1913 yılında söz konusu yasaya yapılan düzenlemeyle birlikte sanayi kuruluşlarına bedelsiz arsa tahsis edilmesi, makine ve tesislere yönelik vergi muafiyetleri, ödemesi gerçekleşen vergilerin taksitlendirilmesi gibi birçok avantajlar sağlanmıştır. Atılan bu adımlar ile birlikte 1913-1915 özel sanayi teşebbüslerinde canlanmalar görülmüştür. 20. yüzyılda görülen bu sanayileşme çabaları Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında başlayan işgal yıllarıyla sanayinin tamamıyla durmasına sebep olmuş fakat yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’ne örnek teşkil edecek şekilde tarihteki yerini almıştır (Şahin ve Kaplan, 2021:27).

3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyetin temellerinin atıldığı 1920’li yıllarda sanayileşme çabalarının özel sektör öncelikli bir kamu politikası düşüncesiyle yapılanması amaçlanmıştır. Avrupa ve batının kurumsal yapıları ve girişim serbestliğini öne çıkaran kapitalist ülkelerin uyguladığı politikalar benimsenmeye çalışılmıştır. Fakat ağır savaşlardan geçen ve devrimler yapan yeni kurulan bir ülkede meydana gelen sosyal ve siyasal sorunlar ekonomi alanına da yansımış ve ekonomide istenilen seviyeye bir türlü ulaşılamamıştır.

Türkiye’deki teşvik uygulamaları incelendiğinde, bunların kalkınma programlarını destekleyici bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Uygulanan bu politikalarla yatırımların artması, yeni iş alanlarının oluşturulması bu yolla istihdamın

sağlanması ve bölgeler arasında kaynaklanan eşitsizliklerin giderilmesi gibi hedeflerle teşvikler Osmanlı döneminden beri uygulama alanı bulmuşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar gelinen süre içerisindeki teşvik politikaları incelendiğinde iki önemli amaç üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar; bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve mevcut kaynakların verimli bir şekilde kullanılması meseleleridir. Bu kapsamda hazırlanan teşvik programlarında da bu önceliklere yer verilmiş, bununla birlikte iç pazardaki üretim kalitesinin arttırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi, dışarıda rekabet edebilir bir düzeye gelinmesi ve dış yatırımların ülke içerisine çekilmesi gibi amaçlarla farklı politikalar üzerinde durulmuştur. Ülkemizde farklı dönemlerde farklı politikaların benimsendiği ve çoğu kez güncellenen teşvik tedbirleri karşımıza çıkmaktadır (Akdeve ve Karagöl,2013: 336).

3.3.1. Planlı Ekonomi Dönemi Öncesi (1923-1960)

Cumhuriyet kurulmadan önce, 17 Şubat 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Daha çok yerli sanayileşme çalışmaları üzerinde durulmuştur. İçinde bulunulan durumu da dikkate alarak dönemin şartlarından dolayı piyasa ekonomisinin yetersizliği de göz önüne alındığında sanayileşme hamlesini yerli ve yabancı yatırımcılardan beklemek pek mümkün olamamıştır. Bu nedenle devletin sanayileşme planları yapması ve etkin bir role sahip olması gerektiği kanısına varılmıştır. Tarım, sanayi, ticaret, gibi birçok sektör üzerinde önemli kararlar alınmış ve oybirliğiyle Misak-i İktisadi kabul edilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan bir diğer önemli karar ise Teşviki Sanayi Kanunu'nu günün koşullarına uygun olarak düzenlenmesi ve 25 yıl yürürlükte kalması olmuştur. 15 Haziran 1927 yılında dönemin şartlarına uygun olacak şekilde revize edilen Teşviki Sanayi Kanunu o tarihte resmen yürürlüğe girmiştir. Dönemin şartlarına incelendiğinde yatırımcılara önemli teşvik desteği verildiği görülmektedir. Teşvikli Sanayi Kanunu'nun getirdiği teşvik ve istisnalarla özel işletmelerin harekete geçmesi beklenmekle birlikte, sanayinin devlet eliyle yapıldığını görüyoruz. Bu nedenle teşvikler liberal ekonomi adına değil, devlet eliyle mevcut yatırımcıları kurtarmak içindi. Yine savaş yıllarına denk gelmesinin önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır.

Ek olarak 1913 tarihinde Osmanlı devletinin yürürlüğe koyduğu Sanayii Teşvik Kanunu mevcut konjonktüre göre yeniden düzenlenerek 25 yıl gibi bir süre zarfında geçerli olmak üzere uzatılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda hazırlanan Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1927 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun içeriğinde sanayinin korunması, teşvik edilmesi ve finansmanına yönelik adımlar atılmıştır. Bunlar;

- Devlet arazilerinin 10 dönüme kadar bedelsiz bir şekilde verilmesi,
- Kamulaştırma yapılarak alınan arazi, arsa ve binaların krediler vasıtasıyla girişimcilere tahsis edilmesi,
- Sanayi işletmelerinin kuruluş aşamasında ödemesi gereken vergi, resim ve harçlara yönelik indirimlerin yapılması,
- Makine, tesis, hammadde ve yardımcı madde alımlarına yönelik gümrük muafiyetleri getirilmesi,
- Demiryolu taşımacılığında mevcut ücret ve tarife cetvellerinde düzenleme yapılarak indirimli faydalanılması,
- Devlet tarafından temin edilen ham madde ve yardımcı maddelerin fiyatlarında indirime gidilmesi,
- Yerli sanayi ürünlerinin öncelikle devlet eliyle satın alınmasına yönelik adımlar atılmasıdır.

Söz konusu kanunla özel sektöre yönelik önemli teşvikler getirilmiştir. Fakat bu teşviklerin ülkenin sanayileşmesine ciddi katkılar sunacak önlemlerin alındığı pek söylenemez. Bu kanun da 1942 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. İstenilen başarıyı yakalamamasını nedenleri arasında dönemin koşullarına göre iyi hesap edilememesidir. Çünkü o yıllarda mevcut sermaye kıtlığı olması ve bundan dolayı özel girişimcilerin bu ortama ilgisiz kalması başarısızlığın nedenleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda dünyada 1929 ekonomik krizinin yaşanması ve hemen arkasından İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bütün sektörlerin bundan olumsuz etkilenmesi de teşvik uygulamalarını bir hayli etkilemiştir (Yavan, 2011:34).

1950'li yıllara gelinceye dek kamu yatırımları özel sektör yatırımlarına görece daha fazla olmuştur. Bu şekilde olmasının nedeni savaştan çıkılmış olması ve ülkeyi yeniden inşa etme çabasının söz konusu olmasıdır. Ülkemizin yeni kurulmuş olması ve uluslararası arenada hem ekonomik hem de siyasi bakımdan kendini kanıtlaması

belli bir süreci gerektirdiğinden dolayı yatırımlar dahil birçok husus devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. 1950'den sonra benimsenen politikalarda değişiklikler meydana gelmiş kamunun yanında özel sektörün de yer aldığı projeler gerçekleştirilmiştir. Böylece sağlanan teşviklerle hedeflere de daha hızlı ulaşılması arzulanmıştır. Bu süre zarfında özel sektöre bir takım kredi ve vergi konularında teşviklerde bulunulmuştur. Bunun yanında ülkeye yabancı sermaye çekilmesi için de çalışmalar yürütülmüştür. 1951 tarihli ''Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'' bu çalışmalar kapsamında çıkarılan yasalar arasındadır. Kredi destekleri için de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur (Ertürk, Şahin ve Koçak, 2020:1914).

3.3.2. Planlı Ekonomi Dönemi (1960-1980)

1960 yılından sonra kalkınma planları, kararnameler ve tebliğler ile özel sektör teşvik edilmeye çalışılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve yatırımların teşvik edilmesi için birçok yasal düzenleme yürürlüğü girmiştir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapılarak 19.02.1963 tarihli 202 sayılı yasa yürürlüğe alınmıştır. Söz konusu yasayla yatırım indirimi konusu teşvik mevzuatına dahil edilmiştir. İhracatta vergi iadesine imkân sunan 27.6.1963 tarihli 261 sayılı yasa ile ithalden alınan vergi ve resimleri taksitlendiren 14.5.1964 tarihli 474 sayılı yasal düzenlemeler de bu süreçte etkili olmuştur. Sanayinin orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacı için Sanayi Yatırım ve Kredi Bankası ile Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur (Yılmazer, 2010:245).

1960 ve 1980 dönemi ekonomide kaynak kullanımının devlet eliyle şekillendiği bir dönem olmuştur. Oluşturulan beş yıllık kalkınma planlarıyla ekonomik hedeflere ulaşılmak istenmiştir. Bu dönemde planlı ekonomik modele geçilmesinin nedenleri arasında;

- 1950'li yıllarda uygulanan liberal politikalar sonucunda krizle karşılaşılması ve hedeflenen ekonomik gelişmenin sağlanamaması,
- Sivil ve askeri bürokrasinin birbirleriyle olan mücadeleleri sonucunda devletin güç kaybına uğraması,
- Yerli sanayiinin istikrar ve güç arayışı içinde olması,

- Ülkemize kredi sağlayan finansman kuruluşlarının alacaklarını garanti altına almak istemeleri sonucu baskıda bulunmaları,

Yaklaşık 20 yıllık süreyi içerisine alan bu dönemde dört kalkınma planı oluşturulmuştur (Selen, 2011:216).

Türkiye 1960'lı yıllarda planlı ekonomiyi tercih eden ülkeler arasında yerini almıştır. Karma ekonomik bir yapıya sahip olan Türkiye bu kapsamda programlar hazırlamıştır. Kalkınma planlarının hazırlığı 1960'lı yıllarda başlasa da uygulanmaya başlanan tarih 1963 yılıdır. Beşer yıllık dönemleri içine alan planların amacı serbest piyasanın güçlenmesi hedeflerini ön planda tutmaktır. Planlı bir ekonomik sistem oluşturulmasının ardından teşviklerin de önemi artmıştır. Bu süreçte çeşitli bölgelerde organize sanayi bölgeleri kurulması kararı alınmıştır. Teknoloji transferinin teşviki konusunda ve bunun programlar dahilinde olması için çalışmalar yürütülmüştür. Yine planlı ekonominin başlangıcı olarak bilinen 1963 yılında 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda düzenlemeler yapılmış ve ilk kez yatırım indirimi uygulamasına gidilmiştir. 1968 yılında ise bölgesel eşitsizliklerin önüne geçilebilmesi için 'Kalkınma Öncelikli Yöre' projesi hayata geçirilmiştir. Bu projeyle teşvikler bölgesel kategorilere ayrılmış ve yatırım teşvikleri bölgesel kalkınmada bir araç olarak kullanılmıştır (Öz ve Buyrukoğlu, 2015:38-39).

1960 ve 1980 planlı kalkınma döneminde kısaca tasarrufların arttırılmasına, kaynakların verimli bir şekilde dağıtılmasına ve gelirin yeniden adil bir şekilde dağılımının sağlanmasına yönelik bir yapı meydana getirilmek istenmiştir (Takım, 2011:156).

3.3.3. 1980 Sonrası Dönemde Teşvik Politikaları

Ülkemiz ekonomisinde değişimin mihenk taşı olarak kabul edilen 24 Ocak 1980 Kararlarının ülkemiz dış ticaretinde önemli etkiler ve değişimler meydana getirdiği bilinmektedir. 1980 sonrası ülkemizin iktisat politikasının temel unsurları içerisinde yer alan ve dış ticareti etkileyen; Esnek "gerçekçi" bir kur uygulaması, zaman içinde serbestlik derecesi artan bir döviz politikası, zamanla serbestleşen bir ithalat rejimi, uygun fiyatlı kredi ve vergi iadeleri gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracat oluşturulmaya çalışılmıştır. Hiç şüphe yok ki dış ticaretin belli

seviyelere gelme arzusu, belli ekonomik hedeflere ulaşma isteğinden kaynaklanmıştır.24 Ocak Kararları ile 1980 sonrası ekonomimizde ihracata dayalı bir sanayi modeli benimsenmiş, sanayinin ve hatta tarımın ayakta kalabilmesi için ihracata yönelmesi gerektiği açıkça vurgulanmıştır (Serin, 1994:394).

1980 yılına dek teşvik politikalarının uygulanmasında ithal ikameci anlayış hâkim görüş olarak kendini göstermektedir. 1980 yılından sonraki süreçte daha çok ihracata dayanan anlayış benimsendiğinden dolayı teşviklere ayrılan kaynaklar arttırılmıştır. Bu süreç içerisinde ihracat yapan şirketlere yönelik vergi iadeleri ve teşvik primi gibi doğrudan nakit desteklerinde bulunulmuştur. Yine aynı dönemde yatırımlar için önemli bir nakit desteği anlamına gelen kaynak kullanımına bağlı olarak destekleme primleri ödenmiştir. Fakat gerçekleşmeyen yatırımlar ya da yatırım tutarını fazla göstererek primlerden faydalanma yoluna gidilmesi sonucunda bunu kötüye kullananların önüne geçmek için bu uygulamadan vazgeçilmiştir (Leblebici, 2002:6).

1985 yılında teşvik alanında meydana gelen en önemli gelişmeler arasında yer alan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi uygulamasıyla imalat, turizm, ulaştırma, eğitim, sağlık gibi önemli sektörlerdeki yatırımlarda artışlar görülmüştür. Bu uygulamayla yatırımların yüzde ellisi hibe destekleriyle teşvik edilmiştir. Aynı dönem içerisinde meydana gelen kaynak sıkıntısından dolayı 1991 yılında sonlandırılan bu uygulama hem en etkili uygulama olarak tarihe geçmiş hem de en çok tartışılan teşvik aracı olmuştur. Kaynak Kullanımı Destekleme Priminin yerine yatırımın %60'ına kadar %10 faizli "Fon Kaynaklı Kredi" getirilmiştir (Yavan, 2011:79).

1995 yılından sonra bölge ve sektöre bakılmaksızın belirlenen şartları sağlamış ve belli büyüklükteki yatırımları ilgilendiren daha çok KDV istisnası ve gümrük muafiyeti konularını içine alan ‘‘Genel Teşvik Sistemi’’ dönemine geçilmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse ekonomik açıdan büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması için ülkemizde belli dönemlerde farklı teşvik uygulamalarından yararlanılmıştır (Candan ve Yurdadoğ, 2017:168-169).

1980 sonrası dönemde ülkemiz ihracatının canlanmasında etkili olan iç ve dış faktörleri şu şekilde ifade edebiliriz; ara ve yatırım malları ithali zorunluluğu için dövize ekonominin canlanmasına olan ihtiyaç ve ekonominin mevcut potansiyelleri ve buna ek olarak 1980’li yılların başlarında ortaya çıkan ve iç talebe kısıt konulmasıyla

daha da önemli bir hale gelen kapasite boşlukları iç etkenler olarak ifade edilirken, 1980'li yılların başında dış konjonktür genel itibariyle olumsuz olmasına rağmen, ülkemiz için bazı olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Bölgemizdeki petrol kökenli dış talebin canlılığını devam ettirmesi dolayısıyla petrol ihracatçısı komşularımızdan gelen bu talep, ihracatımız üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır. Yine aynı dönemde meydana gelen İran-Irak savaşı da dünya ekonomisi açısından olumsuz olsa da ülkemize pozitif yansımaları olmuştur (Demirbaş, 2003:234).

Günümüzde kullanılmakta olan, yatırım teşvik sisteminde yer alan destek unsurları özet bir şekilde Tablo 5'te paylaşılmış ve ''Türkiye'de Uygulanmakta Olan Mali Teşvikler'' bölümünde açıklanmıştır.

Tablo 5: Yatırım Teşvik Sistemi Destek Unsurları

Destek Unsurlar	Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları	Yatırım Teşvik Sistemi Destek Unsurları	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları	Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamalar
KDV İstisnası	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+
Vergi İndirimi		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		+	+	+
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi*		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı) **		+	+	+
Faiz Oranı Desteği **		+		+
Arazi Tahsisi		+	+	+
KDV İadesi				+

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi https://www.invest.gov.tr/

* Yatırımın Bölge 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.

**Yatırımın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında Bölge 3, 4, 5 veya 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.

***Asgari sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımların inşaat harcamaları için sağlanır.

3.4. TÜRKİYE'DE UYGULANMAKTA OLAN MALİ TEŞVİKLER

Ülkemizde yatırımların desteklenmesi için zaman içerisinde çeşitli mali teşvik uygulamalarından faydalanılmıştır. Günümüzde de devam etmekte olan teşvik uygulamalarını anlayabilmek için bu uygulamaların bileşenlerini incelemekte yarar vardır. Bilindiği üzere teşvikler açısından en kapsamlı çalışma 2012 yılında yapılan 3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'dır. Kararın amacı ilgili kanunun birinci maddesinde açıklanmaktadır:

> *Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek bölgesel yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.*

Bu karardan hareketle söz konusu bileşenleri aşağıdaki gibi gruplayabiliriz:

1. Vergisel Destekler,
2. İstihdam Destekleri,
3. Finansal Destekler ve Diğer Destekler.

3.4.1. Vergisel Destekler

Vergi sistemi, ekonomik kalkınma ve toplumsal yapı kavramları arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkiler ağı içerisinde birçok gelişme yaşanmakta ve ülkelerin vergi sistemleri de doğrudan etkilenmektedir. Mali politikaların en etkin araçları arasında yer alan vergi politikaları etkin bir şekilde kullanıldığında enflasyonla mücadelede, ekonomik dengenin sağlanmasında ve sonrasında sürdürülebilir bir hal almasında, üretim gücünün arttırılmasında vergi sistemleri önemli bir yer tutmaktadır (Arıkan ve Önkan, 2020:2467).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemleri dizayn edilirken, yatırımların teşvik edilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için teşvik sistemi de oluşturulmaktadır. Belirlenen ekonomik hedeflerin başarıya ulaşabilmesi vergisel desteklerin doğru zamanda ve doğru alanlara verilmesi ve sonuçlarının iyi izlenmesi gerekmektedir.

Türk Vergi Sistemi içerisinde yer alan birçok vergi türü üzerinden muafiyet, istisna, vergi tatili, düşük oranlı vergileme gibi çeşitli teşvikler bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak; vergi teşvikleri finansman desteği, arsa-arazi temin edilmesi, sosyal güvenlik primlerinde indirime gidilmesi gibi enstrümanları da içerisinde barındırmaktadır. Bu yüzden Türk Vergi Sistemi ve ilgili mevzuatlarda yer alan vergisel destekler şirketler çok önemli avantajlar sağlamaktadır. Verginin daha az ödenmesi, finansman desteği gibi bu unsurları kullanan şirketler maliyetlerini azaltmakta ve net karları arttırmaktadır (https://odeonymm.com.tr/vergi-tesvikleri 16.10.2022).

Vergi teşvikleri, girişimcilerin belirli projelere veya sektörlere yatırım yapmalarını sağlamak için vergi yükünü azaltan teşviklerdir. Vergisel teşvikler farklı amaçların yerine getirilmesi için kullanılabilir. Bu amaçların en önemlileri yatırımların teşviki ve yabancı sermayeyi ülke içerisine çekme hedefleridir. Bunların dışında da istihdam oluşturulması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesi ve belirli sektörleri canlandırmak için de vergisel teşvik kullanılabilmektedir. Hükümetler belirli yatırım projelerinin teşviki için yürüttüğü çalışmalar neticesinde vergi kanunlarında düzenlemeler yapabilmektedir. Yapılan bu düzenlemeler aslında hükümetin vergi politikası hedeflerini de ortaya koymaktadır. Fakat vergi yükünü azaltmaya yönelik yapılan her düzenleme pratikte istenilen sonucu vermeyebilir. Yapılan düzenlemeler sonucunda ilgili yatırımlar için vergi yükü reel anlamda azalmışsa vergi teşviklerinin efektif anlamda kullanılmış demektir (Tekin, 2006:302).

3.4.1.1. KDV İstisnası

İstisna, bir işlem veya olayın vergilendirilmemesi demektir ancak, KDV sistemi; bir yükümlünün hesapladığı KDV'den, yüklendiği KDV'yi düşmesi temeline dayanan bir sistemdir. KDV Kanunu'nun istisna saydığı durumlarda KDV

hesaplamayacak olan yükümlü, önceden ödemiş olduğu KDV'yi de indirim hakkından mahrum kalacaktır. KDV Yasası'nın 11. maddesine göre ve yine KDV Yasası'nın 12. maddesindeki koşullara bağlı olarak gerçekleşecek (ihracat) işlemlerini KDV yüküne maruz bırakmayacak uygulamaların bütünüdür.

KDV Kanunu'nun "Mal ve hizmet ihracatı" başlıklı 11. Maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine göre, "İhracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler, yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler, serbest bölgelerdeki müşteriler için yapılan fason hizmetler ve karşılıklı olmak şartıyla uluslararası roaming anlaşmaları çerçevesinde yurt dışındaki müşteriler için Türkiye'de verilen roaming hizmetleri," KDV'den istisnadır.

Yatırımcıların yatırım teşvik belgesine sahip olması halinde ithal ettiği ya da yurt içerisinde temin ettiği yatırım malı, makine ve teçhizatla belge kapsamına giren yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları katma değer vergisinden istisna tutulmuştur (Altay ve Karabulut, 2017:200).

3.4.1.2. Gümrük Vergisi Muafiyeti

3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar ile "teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malı makine ve teçhizatın ithali", yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Dolayısıyla yatırım teşvik belgesi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti uygulanabilmesi için, belge kapsamında temin edilecek yatırım mallarının "makine ve teçhizat" niteliği taşıması gerekmektedir.

Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır. Gümrük Vergisi muafiyetiyle yatırımların, üretimlerin ve kalkınmanın desteklenmesi amaçlanmıştır. Gümrük vergisi muafiyetinden yararlanan işletmelerin yatırım maliyetinde önemli düşüler meydana gelmektedir (Karaş ve Karaş, 2019:19).

3.4.1.3.Vergi İndirimi

Vergi İndirimi gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır. Bu destek, stratejik yatırımlar, büyük ölçekli yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları çerçevesinde düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında sağlanır.

Gelir ya da kurumlar vergisinden, ilgili yatırım için tahmin edilen katkı tutarına ulaşıncaya dek indirimli bir şekilde faydalanılmasıdır. Vergi indirimi iki kısıttan meydana gelmekte olup bunlar vergi indirim oranı ve yatırıma katkı oranlarıdır. Vergi indirim oranı hem teşviğe konu olan yatırım için hem de diğer faaliyetlerden elde edilen kazançlar için hesaplanacak olan gelir ve kurumlar vergisinden düşülecek oranı göstermektedir. Yatırıma katkı oranı ise sabit yatırım tutarının ne kadarının gelir ya da kurumlar vergisi üzerinden indirime konu edilebileceğini gösterir. Yatırımın tamamlama vizesinin yapılması şartıyla, vergi indiriminden yararlanılan kısım hariç olmak üzere, kalan yatırıma katkı tutarı, yatırımın tamamlandığı hesap dönemini izleyen yıllarda yeniden değerlenmeye tabi tutularak sonraki yıllara aktarılabilmektedir (Şahin ve Kaplan, 2021:69).

3.4.1.4.KDV İadesi

KDV, üretim-tüketim zincirinde mal ve hizmetlerin satış değeri üzerinden alınan ve nihai olarak tüketici üzerinde kalan bir vergidir. Bu kapsamda sadece yurt içindeki mal teslimi ve hizmet ifaları değil, aynı zamanda dış ticaret işlemleri de KDV'nin konusunu oluşturmaktadır. Teorik çerçevede dış ticaret işlemlerinde KDV, iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlar; Varış İlkesi ve Çıkış İlkesi prensipleridir. Varış yeri ilkesine göre KDV, malın ihraç edildiği ülkede değil, ithal edildiği ülkede tahsil edilmektedir. Çıkış İlkesine göre ise KDV, malın ihraç edildiği ülkede tahsil edilmektedir. Çıkış ilkesi, ihracatı vergilendirdiği için ihracatçı ülke için tercih edilen bir uygulama değildir. Varış ilkesindeyse, ihracat vergi dışı olduğu için ihracatçı ülkenin sattığı mal veya hizmet daha düşük fiyattan satılmaktadır. Bundan dolayı ihracatçı ülke için ihracatı teşvik edici bir uygulamadır. AB ülkeleri arasındaki dış ticarette varış ilkesi benimsenmiştir. Türkiye'de bu ilkeyi uygulamaktadır. İhracatta

KDV iadesi, varış ilkesinin mantığına uygun olacak biçimde geliştirilmiş bir teşvik olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünsal ve Türkay, 2008: 93).

Sabit yatırım tutarı 500 milyon Türk Lirası'nın (TL) üzerindeki Stratejik Yatırımlar kapsamında gerçekleştirilen bina-inşaat harcamaları için tahsil edilen KDV'nin iade edilmesidir. (https://www.sanayi.gov.tr 16.10.2022).

3.4.2. İstihdam Destekleri

Ülkemizde işgücü piyasasına ait verilere bakıldığında işgücü katılım oranının düşük seviyelerde olduğu görülür. İşgücüne katılım oranının düşük olmasının sebeplerini birçok faktöre bağlamakla birlikte aralarında en belirgin olanı yıllar itibariyle ekonomideki yaşanan tarımsal çözülmedir. Ekonomide tarım sektörünün payının azalması sonucunda burada istihdam edilen nüfus zaman içerisinde kentlere göç etmiş ve işgücü piyasasına entegre olamamıştır (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2011:12). Hem İstihdamın oluşturulması hem de işgücü piyasalarına hareket kazandırabilmek için devlet çeşitli teşvik uygulamalarını kullanmıştır. İşverenlere verdiği desteklerle işsizlik sorununun çözümü için çalışmalar yürütmüştür.

İstihdam teşvikleri ile belirlenen şartlardaki işsizleri istihdam eden firmalara belli zaman dilimlerinde prim, vergi ya da ücret desteklemeleri sağlanmaktadır. Bu teşviklerin uygulanmasından sorumlu kuruluş Sosyal Güvenlik Kurumu'dur. İşverene sağlanan teşviklerin belli bir kısmının finansörlüğünü İŞKUR yapmaktadır. İstihdamın desteklenmesi için İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanan teşvikler aşağıdaki Tablo 6'te belirtilmiştir

Tablo 6: İşsizlik Fonundan Sağlanan Teşvikler

TEŞVİKİN ADI	KANUNİ DAYANAĞI
Kadın, Genç ve Mesleki Yeterlilik Belgesi Olanların İstihdamı Teşviki	4447 sayılı Kanunun geçici 10 uncu maddesi
İlave İstihdam Teşviki	4447 sayılı Kanunun geçici 19 uncu maddesi
İlave İstihdama Finansman Kolaylığı Desteği	4447 sayılı Kanunun geçici 31 inci maddesi

İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdamına Yönelik Teşvik	4447 sayılı Kanunun 50'nci maddesinin beşinci fıkrası
Asgari Ücret Desteği	5510 sayılı Kanunun geçici 88 inci maddesi

Kaynak: www.iskur.gov.tr/isveren/tesvikler.

Yatırım teşvik belgesi kapsamına giren yatırımlar için oluşturulan istihdamın yatırımı gerçekleştirenlere olan maliyetini azaltmak için yapılan her türlü çalışmayı istihdam desteği adı altında değerlendirebiliriz. İstihdam destekleri iki önemli amaç için uygulanmaktadır. İlki ekonomi politikasının da amaçlarından olan işsizlikle mücadele edilerek istihdam oluşturulmasıdır. Böylece işveren açısından istihdam maliyeti düşmekte ve bu durum da istihdamın artmasına sebep olmaktadır. Konunun diğer boyutu ise firmalar istihdam destekleriyle maliyetlerin de azalması sonucunda rakiplerine karşı daha adil rekabet ortamı içerisinde hareket etme şansı yakalamaktadır. Mevcut yatırım teşvik sistemi içerisinde olan destekler aşağıda alt başlıklar halinde incelenecektir (Şahin ve Kaplan, 2021:71).

3.4.2.1. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Bölgesel, Büyük Ölçekli ve Stratejik Yatırımlarda belge konusu yatırımla sağlanan ilave istihdam için yatırımcı tarafından ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından karşılanmasıdır. Bu destekten faydalanabilmek için projenin tamamlanmış olması ve tamamlama vizesinin yapılması gerekmektedir.

Ayrıca destek için toplam yatırım tutarının belirli bir oranına tekabül eden tavanlar belirlenmiştir.

Tablo 7: Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği Üst Sınırlar

Bölgesel Yatırımlar için;	**Büyük Ölçekli Yatırımlar için;**
Birinci bölgede %10,	Birinci bölgede %3,
İkinci bölgede %15,	İkinci bölgede %5,
Üçüncü bölgede %20,	Üçüncü bölgede %8,
Dördüncü bölgede %25 ve	Dördüncü bölgede %10 ve
Beşinci bölgede %35;	•Beşinci bölgede ise %11;

Kaynak: /itb.org.tr., 12.06.2022.

Stratejik yatırımlar için ise; Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgeler için %15 tavan olarak belirlenmiştir. Altıncı bölge için ise herhangi bir tavan bulunmamaktadır. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ile işletme döneminde iş gücü maliyetlerinin azaltılması amaçlanmaktadır.

3.4.2.2. Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği

Yatırım teşvik kapsamında olan yatırımlar için ilave istihdam oluşturmaları durumlarında ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete kadar olan kısmının işverene ödenmesidir. 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar doğrultusunda yalnızca altıncı bölge kapsamı içerisine giren bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırım statüsündeki olan girişimler için düzenlenen teşvik belgelerinde bu destekten yararlanılır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2013:25).

3.4.2.3. Gelir Vergisi Stopajı Desteği

Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca bölge birimleri sınıflandırması, kişi başına düşen milli hasıla ya da sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin incelenmesi sonucunda önceden belirlenmiş şehirlerde yapılacak yatırımlar için bu teşvikten yatırımcılar faydalanabilir. Ticaret Bakanlığı'nca verilen yatırım teşvik belgesi kapsamında 2023 yılının sonuna kadar

olan yatırımlarda belgede belirtilen şartlara göre istihdam edilen işçilerin asgari ücretlerinin brüt tutarına karşılık gelen ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin terkin edilmesidir.

3.4.3. Finansal ve Diğer Destekler

Otoriteler tarafından kamu kaynakları kullanılarak şirketleri finansal alanda desteklemeye yönelik uygulamalar vardır. Bu yolla şirketlerin finansman giderlerinin karşılanmasına katkıda bulunulur ve sektör teşvik edilmiş olur. Bunlar;

3.4.3.1. Faiz veya Kar Payı Desteği

Bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar kapsamında desteklerden yararlanan yatırımlar için bankalardan çekilecek en az bir yıl vadeli yatırım kredilere ödenecek faizin veya kâr payının kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmının azami ilk beş yıl için ödenmek şartıyla bütçe kaynaklarından karşılanması şeklide gerçekleşen destekleri ifade etmektedir. Faiz desteği, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile ar-ge ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden faydalanacak yatırımlar için uygulanabilir. Fakat, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı stratejik yatırımlarda faiz desteğinden faydalanılabilmesi için bir süre kısıtı getirmiştir. Bu minvalde, faiz desteği ödemelerine 01.01.2013 tarihinden sonra başlanmak üzere 31.12.2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) yapılacak müracaatlara istinaden düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında faiz desteği öngörülmüştür (Tunçez-Ecer-Cirit-Kırmalı-Bolat,2022:64).

3.4.3.2. Yatırım Yeri Tahsisi

Teşvik belgesine sahip olan yatırımcıların yapacakları yatırımlar için Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın belirlediği şartların sağlanması sonucunda yapılacak yatırımın içeriğine uygun düşecek yer tahsisi yapılabilmektedir. Yapılan bu tahsis üst kullanım hakkı olarak da bilinen irtifak hakkı şeklinde olabilmektedir (Şahin ve Kaplan, 2021:27).

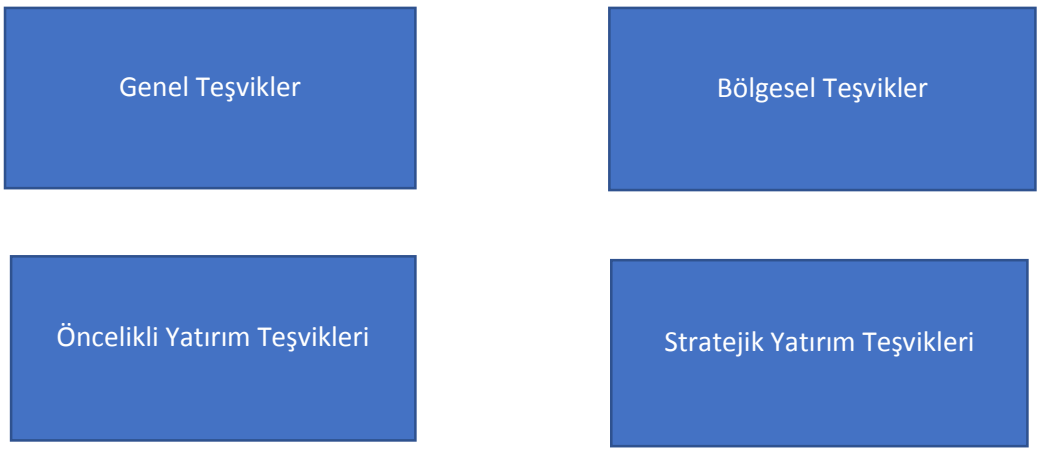
3.5. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER

Ülkemizde 19 Haziran 2012 tarihli 2012/3305 sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararla mali teşvikler üzerinde kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür. 2012 yılında yapılan bu çalışmayla ulaşılmak istenen hedefler, söz konusu kararda şu şekilde belirtilmiştir:

- Kalkınma Planları ve yıllık programlarda ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda, tasarrufları ekonomiye kazandırarak, katma değer oluşturacak yatırımlar meydana getirmek,
- Üretim ve istihdamın artışının sağlanması,
- Uluslararası rekabet gücünü artırmak,
- Bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların yapılması ve stratejik öneme sahip alanlarda bu yatırımların teşvik edilmesi.

1 Ocak 2012 tarihi itibarıyla geçerli olan yeni yatırım teşvik sistemi dört ayrı gruptan oluşmaktadır. Yerli ve yabancı yatırımcılar, aşağıdaki teşviklerden eşit oranda faydalanabilmektedir:

Şekil 1: Mali Teşvikler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.5.1. Genel Teşvikler

Genel teşvik uygulamasında diğer teşviklerden faydalanamayan ve diğer teşviklerin belirlediği şartları yerine getiremeyen yatırımlar için geliştirilmiş teşvik uygulamasıdır. Bölge ayrımına tabi tutulmaksızın sabit yatırımlar üzerinden;

- Gümrük vergisinden muaf olma,
- KDV istisnaları,
- Sadece altıncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için Gelir vergisi stopajı desteği sağlanması,
- Tersanelerdeki gemi inşa yatırımlarına sigorta primi işveren hissesi gibi bir çok destek türlerinden yatırımcıların istifade edebilmesi yolu açılmıştır.

Bu kapsamda ilgili yatırımın desteklerden faydalanabilmesi için sabit yatırım tutarının 1. ve 2. bölgelerde en az üç milyon Türk Lirası olması gerekirken 3.,4.,5., ve 6. Bölgelerde en az bir buçuk milyon olması gerekmektedir (Tunçez-Ecer-Cirit-Kırmalı-Bolat,2022:64).

3.5.2. Bölgesel Teşvikler

Bölgesel teşvik uygulamasına göre ülkemiz 6 gruba ayrılmıştır. Bu kapsamda sağlanan teşvikler sektör ve yatırım miktarı bakımından farklılık gösterebilmektedir. Tablo-8'de bölgesel teşvik uygulamasına göre bölgeler ve şehirler gösterilmiştir.

Tablo 8: Teşvik Uygulaması Açısından Bölgeler ve Şehirler

Bölgeler	Şehir Sayısı	Şehirler
1. Bölge	8	Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla,
2. Bölge	13	Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale, Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Yalova,
3. Bölge	12	Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak,

4. Bölge	17	Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elâzığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas
5. Bölge	16	Adıyaman, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat
6. Bölge	15	Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van

Kaynak: www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/SAVGMBolgeselYatirimTesvık, 12.06.2022.

Daha önce uygulanmakta olan bölgesel teşviklerde coğrafi bölgeler baz alınmış fakat bu durum bölgesel teşviklerin amacına uygun olmadığı gerekçesiyle düzenlenmiştir. Çünkü aynı bölge içerisinde yer alan şehirler arasında da ekonomik ve sosyal gelişmişlik dereceleri farklı olabilmektedir. Tablo 8'den de görüldüğü üzere üçüncü bölgedeki iller arasında Marmara, Anadolu, Karadeniz, Ege ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan şehirler bulunmaktadır (Giray, 2022:126).

Bölgesel teşviklerden faydalanmak isteyen yatırımcılar belli şartları yerine getirdikleri takdirde yatırım teşvik belgesi hakkını elde etmiş olurlar. Bu belgeyle söz konusu yatırım ve istihdam gerçekleşene kadar pozisyonları 'Açık' olarak değerlendirilir. Açık pozisyonda KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyetlerinden faydalanılabilir. Bölgesel teşvik uygulamasının diğer unsurları arasında vergi indirimleri, sigorta primi işveren hissesi desteği, gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi işçi hissesi desteği, faiz desteği ve yatırım yeri tahsisi bulunmaktadır. Bu desteklerden faydalanmak isteyen yatırımcıların yatırımlarını tamamlayarak pozisyonlarını 'Kapalı' duruma geçirmeleri gerekir (Stratejik Araştırmalar Ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2021:3).

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında her şehirde teşvik edilecek sektörler, ilgili şehrin gelişmişlik seviyesi ve ekonomik durumu baz alınarak belirlenir. Bundan dolayı bölgelere uygulanan desteklerde farklılıklar olabilir. Bu doğrultuda sağlanan desteklerin oran ve süreleri tablo 9'de özetlenmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022:4).

Tablo 9: Bölgesel Teşvik Uygulamasında Sağlanan Destekler

DESTEK UNSURLARI			BÖLGELER					
			1.	2.	3.	4.	5.	6.
KDV İSTİSNASI			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
VERGİ İNDİRİMİ	YATIRIMA KATKI ORANI (%50)	OSB ve OB DIŞI	15	20	25	30	40	50
		OSB ve OB İÇİ	20	25	30	40	50	55
SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ DESTEĞİ	DESTEK SÜRESİ	OSB ve OB DIŞI	2 YIL	3 YIL	5 YIL	6 YIL	7 YIL	10 YIL
		OSB ve EB İçi	3 YIL	5 YIL	6 YIL	7 YIL	10 YIL	12 YIL
YATIRIM YERİ TAHSİSİ			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
FAİZ VEYA KAR PAYI DESTEĞİ	İÇ KREDİ		YOK	YOK		3 P	4P	5P	7P
	DÖVİZ/DÖVİZE ENDEKSLİ KREDİ					1 P	1P	2P	2P
SİGORTA PRİMİ İŞÇİ HİSSESİ DESTEĞİ			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK

EB*: İmalat sanayine yönelik olarak Endüstri Bölgesinde gerçekleştirilen yatırımlar

P*:Puan

Kaynak: https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/

3.5.3. Stratejik Teşvikler

Stratejik yatırımlara sağlanan teşvikler ise ithalata bağlı ürünlerin üretim hacminin arttırılarak ülke içerisinden temin edilmesi amacıyla verilmektedir. Daha çok ithal edilerek elde edilen bu ürünlerin ülke içerisinde üretilmesi yolunun açılması stratejik bir adım olarak görülmektedir. Bundan dolayı da bölge ve şehir fark

etmeksizin yatırım teşvik araçlarının tamamından mümkün olan en yüksek oranda faydalanılması için birçok kolaylıklar sağlanmıştır (Akyol,2016:57).

Stratejik teşviklerden faydalanmak isteyen yatırımcıların aşağıda belirtilmiş olan şartları sağlamış olması gerekmektedir:

- Sabit yatırım miktarının asgari 50 milyon TL olması,
- Yatırıma konu olan ilgili ürünün, yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması,
- Yatırım sonucu ortaya çıkan katma değerin % 40 oranında olması (rafineri ve petrokimya yatırımlarında bu şart aranmaz),
- Yatırım sonucu elde edilen malın toplam ithalat değeri son bir yıla baz alınarak asgari 50 milyon dolar olması (Yurt içinde üretilmeyen mallarda bu şarta bakılmaz.)

(https://oka.ka.gov.tr/tesviksistemi/stratejikyatirimlarintesviki, 29.102022).

İthalat bağımlılığı yüksek olan ara malı veya ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırımların teşviki uygulamaları kapsamında desteklenmektedir. Stratejik yatırım kapsamında sağlanan destek oran ve süreleri özet olarak Tablo-10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Stratejik Yatırımlarla Sağlanan Destekler

TEŞVİK UNSURLARI		**BÖLGELER**					
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
KDV İSTİSNASI		**VAR**					
GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ		**VAR**					
VERGİ İNDİRİMİ	**YATIRIMA KATKI ORANI (%)**	**50**					
SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ DESTEĞİ	**DESTEK SÜRESİ**	**7 YIL (6. BÖLGEDE 10 YIL)**					
YATIRIM YERİ TAHSİSİ		**VAR**					

FAİZ VE YA KAR PAYI DESTEĞİ	**İÇ KREDİ**	**5 PUAN (TOSHP KAPSAMINDA YÜKSEK TEKNOLOJİ ÜRÜNDE 10, DİĞERİNDE 8 PUAN**
	DÖVİZ/DÖVİZE ENDEKSLİ KREDİ	**2 PUAN**
SİGORTA PRİMİ İŞÇİ HİSSESİ DESTEĞİ		**10 YIL (SADECE 6. BÖLGEDE GERÇEKLEŞTİRİLECEK YATIRIMLAR) DİĞER BÖLGELERDE TOSHP KAPSAMINDA YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜNDE 7 YIL, DİĞERİNDE 5 YIL**
KDV İADESİ		**VAR (SADECE 500 MİLYON TL VE ÜZERİ YATIRIMLAR İÇİN**

Kaynak: www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri.

3.5.3. Öncelikli Yatırım Teşvikleri

Ülkemizde bazı alanlara yönelik olarak yapılacak olan yatırımlara öncelik tanınması yoluna gidilmiş ve bunların neler olduğuyla ilgili sınırlar belirlenmiştir. Söz konusu öncelikli yatırımlar 1.,2.,3.,4., bölgelerde faaliyet gösterseler bile 5. bölgede uygulanan desteklerden yararlanma imkânı sağlanmıştır. Öncelikli yatırımlar arasında yer alan yatırım konuları aşağıdaki gibidir:

- Deniz yolu üzerinden yük ya da yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar,
- Özel sektör tarafından yürütülen yük ya da yolcu taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları,
- Test merkezleri, rüzgar tüneli ve bu kapsamda gerçekleştirilen yatırımlar,
- Kültür ve Turizm koruma ve geliştirme bölgelerinde ve termal turizmi konusunda desteklerden faydalanabilecek nitelikteki turizm konaklama tesisleri,
- En az 50 bin metre kare alan içerisinde fuar yatırımları,
- Savunma Sanayii başkanlığından alınacak proje onayına istinaden yapılacak yatırımlar,

- Madencilik yatırımları,
- Özel sektör eliyle yapılacak kreş, bakımevi, ana okulu, ilkokul, ortaokul ve lise yatırımları,
- Bilim Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB tarafından desteklenen ar-ge çalışmaları sonucunda üretilen ürünlere yönelik yatırımlar
- Motorlu kara sanayi alanında gerçekleştirilecek asgari 300 milyon TL yatırımlar ile 75 milyon TL tutarındaki motor yatırımları ve 20 milyon TL tutarındaki motor aksamları ve aktarma organları/aksamları ve otomotiv elektroniğine yönelik yatırımlar,
- Enerji ve abi kaynaklar bakanlığı tarafından düzenlenen geçerli bir maden işletme ruhsatı ve izni kapsamında 3213 sayılı Maden kanununda yer alan madenlerin girdi olarak kullanıldığı elektrik üretimi yatırımları,
- Enerji verimliliğine yönelik yatırımlar,
- Geri dönüşüm faaliyetleri sonucunda enerji elde edilmesine yönelik yatırımlar,
- Asgari 50 milyon TL miktarında sıvılaştırılmış doğal gaz yatırımları ve yer altı doğal gaz depolama yatırımları,
- Karbon elyaf üretimine veya bununla birlikte karbon elyaftan mamul kompozit üretimine yönelik yatırımlar,
- OECD'ye göre yüksek teknolojik yatırım sınıfında yer alan ürünlere yönelik yatırımlar (Dağ ve Çelik, 2019:42).

Özetle, ülkemizin ihtiyaçları kapsamında, belirlenen alanlarda yapılacak olan yatırımlar, öncelikli yatırımlar olarak tespit edilmiş ve bu yatırımlara 1. 2. 3. ve 4. bölgelerde gerçekleştirilmiş olsalar bile 5. bölgede uygulanan desteklerden yararlandırılmış olurlar. Bu yatırımlar 5. ve 6. bölgelerde gerçekleştirilmeleri durumunda ise kendi bölgelerinde uygulanan destekler sağlanmaktadır. Tablo 11'de destek unsurları ve destek süreleri gösterilmiştir.

Tablo 11: Öncelikli Yatırımlarla Sağlanan Destekler

DESTEK UNSURLARI		DESTEK ORAN VE SÜRELERİ
KDV İSTİSNASI		VAR
GÜMRÜK VERİGİSİ VE MUAFİYETİ		VAR
VERGİ İNDİRİMİ	YATIRIMA KATKI ORANI (%)	40
	VERGİ İNDİRİMİ (%)	80
SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ DESTEĞİ		7 YIL
YATIRIM YERİ TAHSİSİ		VAR
FAİZ VEYA KAR PAYI DESTEĞİ		5 PUAN

Kaynak: www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri

3.6. TÜRKİYE'DE İHRACATA YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER

İhracata yönelik mali teşvikler geçmişten günümüze kadar olan süreçte sürekli farklı uygulama yöntemleriyle karşımıza çıkmıştır. Konjonktüre göre şekil alan bu politikalar oldukça dinamik bir yapıdadır. Bundan dolayı mali teşvik araçları çok büyük değişimlere maruz kalmıştır. Mazisi 1940 senesine dayanan muamele vergisiyle ülkemizde ihracata yönelik ilk mali teşvik uygulaması hayata geçirilmiştir. Sonrasında planlı kalkınma modeliyle tarımsal ürünlere yönelik ihracatın geliştirilmesi ve mamul madde ihracına yönelik yatırımlara destek olunması yolu izlenmiştir. İthal ikameci politikaların terkedilerek dış ticaret politikalarının etkisinin giderek arttığı 1980'li yıllar ve sonrasında ihracatın desteklenmesi için devletler yoğun çaba içerisine girmiştir (Giray,2022:159).

İhracat teşviklerinin temelinde, ihracatçıyı özendirme amacı yatmakta ve bu yolla ihracatın artışı hedeflenmektir. Teşvik faaliyetleri birçok ülke içerisinde uygulanmaktadır. Ülkelerin yoğun teşvik programları hazırlamalarının en önemli nedenlerinden birisi kendi sahip oldukları sanayi kollarını koruma istekleridir. Bunun

yanında teknolojik üretimin gelişmesini sağlamak, eğitimli insanları üretim aşamasına dahil ederek kaliteyi arttırmak, gelişme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak ve ekonomilerini güçlü tutma hedefleri yatmaktadır. Uygulanan bazı ihracat teşvikleri dünya pazarında haksız rekabete sebep olabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için de uluslararası alanda faaliyet gösteren DTÖ ve Dünya Gümrük Örgütü gibi kuruluşlar çeşitli kontrol mekanizmaları geliştirerek haksız rekabete karşı önlemler almaktadır (Avcı ve Çengel, 2018:159).

3.6.1. Vergi, Resim, Harç İstisnası

Ülkemizde ihracatı arttırmak ve desteklemek amacıyla ihraç ürünlerine yönelik çeşitli teşvikler verilmektedir. Verilen bu teşvikler uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek adına stratejik öneme sahiptir. Vergi, resim ve harç istisnası da bunlardan biridir. İhracat kapsamına giren satış ve teslimlerle ülke içerisine döviz getirici hizmet ve faaliyetlere yönelik vergi, resim ve harçtan istisna edilmesini sağlayan bir düzenleme yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeyle bahsedilen istisnadan faydalanılabilinmesi için ‘‘Vergi, Resim Harç İstisnası Belgesi’’ düzenlenmekte ya da ilgili tebliğde belirlenen işlemlerle sınırlı olması şartıyla bu işlemler ve bu işlemler nedeniyle düzenlenmiş olan kağıtların ihracatla ilgisi olduğunun tespit edilmesi durumunda belgesiz olarak da vergi, resim, harç istisnasından faydalanılabilinmektedir(https://ticaret.gov.tr/ihracat/mevzuat/vergi-resim-harc-istisnasi 20.03.2022).

İhracatı desteklemek ve gelişmesine katlı sağlamak için ihracat yapan yatırımcıya vergi, resim, harç istisnası kolaylığı getirilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar 99/13812 sayılı İhracat, İhracat, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası kararı ile 2017/4 sayılı İhracat, Transit Ticaret, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası hakkında tebliğe dayanmaktadır. Söz konusu yasal düzenlemede ihracatçıların kullanmış oldukları kredilerle ilgili ihracat taahhütlerinin, ana ortaklık veya iştiraki olduğu diğer grup şirketlerinin yaptığı ihracatla borçlarını kapatabilme imkânı sağlanmıştır (Yalman, 2020:420).

3.6.2. KDV'de İhracat İstisnası

Dış ticaretin vergilendirilmesi hususunda iki temel ilkeden bahsedilir. Bunlar 'varış ülkesinde vergilendirme' (destination) ve 'çıkış ülkesinde vergilendirme' (orijin)'dir. Ülkemizde KDV Kanununa göre ''varış ülkesinde vergilendirme'' ilkesi baz alınmıştır. Buna dayanarak mal ve hizmetler ihracatı KDV'den istisna edilmiştir. Mal ve hizmetler yalnızca tüketildiği ya da kullanıldığı ülke içerisinde vergilendirilerek bir defa vergi yüküne maruz bırakılmış ve çifte vergilendirmenin önüne geçilmiştir (Giray,2022:161).

KDV Kanunu'nun 11/1-a maddesine göre, "İhracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler" vergiden müstesnadır. İlgili kanuna göre aşağıda belirtilen teslim ve hizmetler vergiden istisnadır:

- İhracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler, yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler, serbest bölgelerdeki müşteriler için yapılan fason hizmetler ve karşılıklı olmak şartıyla uluslararası roaming anlaşmaları çerçevesinde yurt dışındaki müşteriler için Türkiye'de verilen roaming hizmetleri,
- "Türkiye'de ikamet etmeyen yolcuların satın alarak Türkiye dışına götürdükleri malların teslimi anında Katma Değer Vergisi tahsil edilir. Ancak gümrükten malın çıkışı anında fatura veya belgenin ibrazında tahsil edilen Katma Değer Vergisi iade olunur".
- "Türkiye'de ikametgahı, işyeri, kanuni ve iş merkezi bulunmayanların taşımacılık faaliyetlerine ilişkin olarak satın alacakları mal ve hizmetler ile fuar, panayır ve sergilere katılımları dolayısıyla satın alacakları mal ve hizmetler nedeniyle ödedikleri katma değer vergisi, karşılıklı olmak kaydıyla iade edilir".

3.6.3. Özel Tüketim Vergisinde İhracat İstisnası

01.08.2002 tarihli 4760 sayılı kanunla hayatımıza giren ÖTV Kanunu'nun 1. maddesine göre ÖTV kapsamına giren ve kanuna ekli 1, 2, 3 ve 4 sayılı listelerde belirtilen malların teslimi, ilk iktisabı, ithali ve vergi uygulamadan müzayede aracılığıyla satışı yapılması halinde bir defaya mahsus ÖTV'ye tabii tutulmaktadır. Bu kapsamda ülkemizin coğrafi sınırları içerisinde cereyan eden ve ilgili kanuna ekli

listeler içerisinde belirtilen malların teslimi ÖTV'nin konusu içerisine girmektedir. Yine aynı kanunun beşinci maddesinde yurt dışındaki alıcılara telim edilecek olan ve ülkemizde yer alan gümrük bölgelerinden çıkan malların ÖTV'den istisna olduğu belirtilmiştir. Bu istisnanın çerçevesinin sadece ÖTV kanunu ile belirlenebileceği diğer kanunlarla herhangi bir düzenleme yapılamayacağı ifade edilmektedir (Selen, 2011:97).

ÖTV Kanunun beşinci maddesinde belirtildiği gibi ekli listelerdeki malların ihracat teslimleri aşağıdaki şartları sağladığı takdirde vergiden istisna edilir.

- *"Teslim yurt dışındaki bir müşteriye yapılmalıdır. Yurt dışındaki müşteri tabiri; ikametgâhı, işyeri, kanuni ve iş merkezleri yurt dışında olan alıcılar ile yurt içinde bulunan bir işletmenin, yurt dışında faaliyet gösteren şubelerini ifade eder".*
- *"Teslim konusu mal, Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesinden çıkmış olmalıdır. Malın ihraç edilmeden önce yurt dışındaki alıcı adına hareket edenlere veya bizzat alıcıya işlenmek ya da herhangi bir şekilde değerlendirilmek üzere yurt içinde teslimi ihracat sayılmaz."*
- *"İhraç edilen malların alış faturaları ve benzeri belgeler üzerinde gösterilen ve beyan edilen özel tüketim vergisi ihracatçıya iade edilir. Hazine ve Maliye Bakanlığı ihraç edilen mallara ait verginin iadesine ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir".*

3.6.4. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları

Tarımın gelişmesine ve teşvik edilmesine yönelik olarak yapılan bu yardımlar DTÖ taahhütleri kapsamında verilmektedir. 2018 yılından sonraki süreçte katma değeri yüksek, istihdamın artmasında etkin, uzun vadeli ve yüksek potansiyelli görülen tarımsal ürünler birim miktarda verimliliklerinin artması için teşvik edilecektir. Bu teşvikten yararlanmak isteyen ihracatçılara herhangi bir nakit ödemesi yapılmamakta ve destek unsuru olarak mahsuplaşma yolu tercih edilmektedir. Mahsuplaşmaya konu olan giderler; ihracatçıların primleri, çektikleri kredilerin faiz giderleri, tasarruf mevduatlarında oluşan gecikme zamları ve faizleridir (Giray,2022:163).

Ülkemizin verimli topraklara sahip olması nedeniyle kuru ve yaş tarımsal ürünlerin üretimi oldukça fazladır. İhtiyaç fazlası ürünlerimizi ihraç etmekteyiz ihracat kalemlerine baktığımızda, tarımsal ürünlerin payının oldukça fazla olduğunu görebiliriz. 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girişimizle birlikte AB'ye yoğun miktarda tarımsal ürün ihraç ederek tarım stoklarını karşılama durumu hasıl olmuştur. Bu da tarımsal ürünlerin ihracatının desteklenmesini beraberinde getirmiştir. Teşvik

kapsamına aldığımız birçok ürün olmakla birlikte başlıcaları yaş ve kurutulmuş meyve ve sebzeler, çiçek ve tomurcuk ürünleri, bal, yumurta gibi hayvansal gıdalardır.

3.6.5. Türk Eximbank Destekleri

Ülkemizde ihracatın finansmanı ve sigortalanması konusu 1950 yıllarına dayanmaktadır. 1950 sonrasındaki kalkınma planlarında da görüldüğü üzere ihracatçıların teşvik edilmesi, kredi ve sigorta gibi unsurlarla desteklenmesi gerektiğine dair ibareler yer almıştır. Dönemin ekonomik işleyişi ithal ikame üzerine kurulduğu için ihracatın geliştirilmesine yönelik atılan adımlar çok fazla etki oluşturmamıştır. Zaman içerisinde ihracatın öneminin artmasıyla birlikte birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Dış ticaretin bir sistem içerisinde işleyebilmesi ve ihracatta başarıların elde edilebilmesi için 1964 senesinde Devlet Yatırım Bankası'na anonim şirket şeklinde faaliyette bulunabilmesi adına çeşitli yetkiler verilmiş ve Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. ismiyle 21.08.1987 tarihinde 87/11914 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türk Eximbank kurulmuştur (Öztürk, Sözdemir, Koçbulut, 2007:182).

Türk Eximbank'ın hedefi; ihracatın gelişmesine, ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesine, dünya üzerinde yeni pazarlara giriş yapılmasına, ihracatçılarımızın pazar paylarının arttırılmasına, girişimcilerin faaliyetlerinin özendirilmesine, ihracatçıların yanı sıra yurt dışında faaliyetine devam eden müteahhitlere ve yatırımcılara rekabet gücü kazandırılmasına yönelik çeşitli teşvik unsurlarını yatırımcılara sunmaktadır. Türk Eximbank ülkemizde ihracatın kurumsal bir yapı kazanması hedefiyle çalışmalarına devam eden bir teşvik kuruluşudur. Bu hedefini gerçekleştirmek için ülkemize döviz kazandırıcı işlemlerde bulunan imalatçı ve ihracatçıları bunların yanında yurt dışında işlerine devam eden müteahhit ve girişimcilere kredi imkânı vermekte ve alacaklarının sigortalanması gibi yollarla bütün müteşebbisleri desteklemektedir (Selen, 2022:128).

3.6.8. Hariçte İşleme Rejimi

İşlem görmek üzere hammaddelerin önce ihraç edilmesi, işlem gördükten sonra ürün olarak tekrar ülkemize ithal edilmesini içeren ve bu süreçte her türlü vergiden muafiyet sağlayan sistemdir. Hariçte işleme rejiminin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Ticaret Bakanlığı, 2021):

- Yurtdışındaki ucuz işgücü maliyetlerden yararlanmak,
- Kalite standartları ve teknolojiden faydalanmak,
- İthal edilen eşyaların tamirini üreticisine yaptırmak,
- Üreticileri üretimlerinde yerli ürün kullanmaya teşvik etmek, bu şekilde nihai ürün için ödenecek ithalat vergilerini azaltmak.

3.6.6. Serbest Bölgelere Yönelik Sağlanan Mali Teşvikler

Serbest bölgeler ülkemiz coğrafi sınırları içerisinde bulunan fakat gümrük sınırları dışında tutulan belirli ticari ve sınai faaliyetlerin ülkenin diğer bölgelerine nazaran daha fazla teşvik edildiği yerlerdir. Ayrıca bürokratik engellerin en az olduğu yerler olarak bilinir. Ülkemizde 3218 Serbest Bölgeler Kanunu'yla serbest bölge faaliyetlerine başlamıştır. Serbest bölgeler ülkelerin ekonomik açıdan gelişmesine, istihdamın oluşturulmasına, üretimin artmasına, uluslararası ticaretin gelişmesine imkân tanıyan önemli bir teşvik faaliyetidir. Bürokrasi ayağının daha az olması sebebiyle mükellefler daha az maliyetlerle ihracat yapmış olurlar ve bu da ihracatçının iştahını arttıran bir durumdur. Bunun yanında serbest bölgelerde mükelleflere vergiden kaçınma, imkânı da verilmektedir (Yayman,2020:422).

Ülkemizin diğer bölgeleriyle, serbest bölgeler arasında gerçekleşen ticarette dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, serbest bölge dışında kalan yerlerden serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine tabiyken serbest bölge içerisinden başka bölgelere satılan mallar ithalat rejimine tabidir. Serbest bölgede faaliyette bulunanlar ülkemizin diğer bölgelerinden ihraç fiyatına (KDV'si) mal ve hizmet satın alması mümkün olmaktadır. Serbest bölgeler ve diğer ülkeler ya da serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaz. Bu da gümrük

prosedürlerine bağlı kalınmadan ihracat yapmak anlamına gelmektedir (Takım, Ersungur: 2018:736).

Serbest bölgelerde özellikle üretim faaliyet ruhsatına sahip olan firmalara yönelik mali teşvikler daha fazladır. Sağlanan bu avantajlar aşağıda açıklanmaktadır;

- Vergi avantajlarından yararlanma imkânıyla ürettikleri ürünlerin satışından sağladıkları kazançları, AB üyeliğinin gerçekleşeceği yılın vergileme dönemi sonuna kadar gelir ya da kurumlar vergisinden istisnadır.
- Kar transferi yoluyla serbest bölgedeki faaliyetlerden elde edilen kazanç ve gelirler herhangi bir izin gerekmeksizin yurt içi ve yurt dışına serbestçe transferi gerçekleşebilmektedir.
- Firmalara gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyet imkanı sağlanır. Serbest bölge içerisine getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da buralarda serbest dolaşımda bulunan malların, serbest dolaşımda bulunma statüsü değişmediğinden, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere girişinde gümrük vergisi ödenmez.
- Serbest bölgeler, "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin parçası sayıldığından, bölgelerden Türkiye veya AB menşeli ürünler ile Türkiye'de serbest dolaşım durumunda bulunan ürünlerin A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilmesi mümkündür. Üçüncü ülke menşeli ürünler ise Ortak Gümrük Tarifesi'nde belirtilen oran üzerinden Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğüne gümrük vergisi ödenerek serbest dolaşıma geçirildikten sonra A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilir.
- Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı bütün firmalar eşit olarak yararlanır. İşleticiler ve kullanıcılar, yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek vergi dışı teşviklerden de yararlandırılabilir.
- Serbest bölgelerden Türkiye'ye yönelik mal satışına ve serbest bölge ile diğer ülkeler arasında yapılacak ticarete kısıtlama getirilmemiştir. Serbest bölgelerden yurt içine mal satışına, tüketim malları ve riskli mallar dışında, herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir (https://ticaret.gov.tr 17.02.2023).

3.6.7. Dahilde İşleme Rejimi

01.01.1996 yılından itibaren uygulanan bir gümrük rejimidir. 4458 sayılı Gümrük Kanunun 108. maddesine göre Dahilde İşleme Rejiminin uygulama alanı olmak üzere iki türden oluşmaktadır: Şartlı Muafiyet Sistemi ve geri ödeme sistemi. Şartlı muafiyet sisteminde serbest bir dolaşım halinde olmayan eşya, işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanıldıktan sonra Türkiye Gümrük Bölgesi'nden (TGB) yeniden ihraç edilmesi hedefiyle gümrük vergileri ve çeşitli ticaret politikası hükümlerine tabi olmadan ve vergilerin teminata bağlanması kaydıyla geçici bir şekilde ithal edilmektedir. Sonrasında ise eşyaların işlem görmüş ürünler şeklinde ihraç edilmesi durumunda ithalat sırasında alınan teminat iade edilmektedir. Geri Ödeme Sisteminde ise serbest dolaşımda bulunan eşyanın işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanılmasından sonra TGB'den ihraç edilmesi durumunda, söz konusu eşyanın serbest dolaşıma girişi esnasında tahsil edilmiş olan ithalat vergileri geri verilmektedir (Soylu ve Demirci,2021: 28).

Dahilde işleme rejimi teminatların alınması şartıyla ithal eşyaların gümrük vergileri dahil olmak üzere diğer mali yükümlülükleriyle birlikte mevcut ticaret politikası kurallarına tabi tutulmaksızın ve söz konusu faaliyetler sonucunda elde edilen işlemden geçmiş ürünlerin ihraç edilmesi durumunda vergilerin geri ödenmesine imkan tanıyan bir gümrük rejimidir. İlgili rejim aracılığıyla mevcut piyasa fiyatlarından hammadde elde etmek amacıyla ihracatı arttırma ve ihraç ürünlerine pazarda rekabet gücü kazandırmaya çalışılır. Başka bir ifadeyle özetlemek gerekirse yeniden ihraç edilmek amacıyla serbest dolaşımda olan ya da serbest dolaşıma girmeye hazırlanan ürünün her türlü işleme faaliyetine tabi tutulmasına imkan tanıyan gümrük rejimi olarak ifade edilebilir (Sayılgan ve Şenol, 2022:39).

Bu sistem, ihraç ürünlerinin üretimi için ithal edilen ve ithali gümrük vergisine tabi girdilere gümrük muafiyeti sağlayan ihracatı teşvik politikası aracıdır. İşletmeler, ihraç edilmesi düşünülen malların üretiminde kullanılacak olan; hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul, ara malı ve ambalaj malzemelerinin başta çeşitli vergisel yüklerden muaf olmak üzere ve devlete ihracat taahhüdünde bulunmak koşuluyla, çeşitli kolaylıklar ve teşviklerden yararlanabilmektedirler

Dahilde işleme rejimi çeşitli faydalar sağlayarak dış ticaretin gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ortaya çıkarılan faydaları şu şekilde ifade edebiliriz;

- Uluslararası pazarlarda mevcut talebe yönelik yeni istihdam ve iş gücü imkânlarını ortaya koymak,
- Yerli üreticiler tarafından üretilen malların ihracatçı için yeterli kalite ve nitelikte olmadığı veya istenilen zamanda tedarik edilemediği durumlarda, ihracatçıya ihtiyacı olan malı dış pazarlardan temin etme imkanı verir.
- Yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da gerçekleştirilen üretim sayesinde ölçek ekonomileri meydana getirmek,
- Uluslararası pazarda rekabet edilebilmesi için yurt içi firmaların kendilerini yurt dışı piyasa şartlarına uymaya yöneltmesi, ve bu doğrultuda imkanların sağlanması
- Tüketicilerin kullandıkları nihai ürünlerin üretiminde belirli girdilere hassas olmaları durumunda, bu girdilerin sağlandığı ülkelerden temin edilmesi zorunluluğuna çözüm yaratıyor olması.

Tablo 12: Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi (2005-2021)

Yıllar	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhracat (milyon $) (1)	Genel İhracatta Dahilde İşleme Rejiminin Payı	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İthalat (milyon $) (2)	Genel İthalatta Dahilde İşleme Rejiminin Payı	İhracatta İthalat (%) (2/1)
2005	37,8	51,4	17,3	14,8	46
2006	43,6	50,9	18,8	18,8	43
2007	52,2	48,6	24,3	14,3	47
2008	62,8	47,6	30,8	15,2	49
2009	46,4	45,4	21,4	15,2	46
2010	53,7	47,2	26,0	14,0	48
2011	64,2	47,6	30,9	12,8	48
2012	65,3	42,8	31,6	13,4	48
2013	68,1	44,9	32,1	12,7	47
2014	68,6	43,5	31,6	13,0	46
2015	58,8	40,9	26,2	12,6	45

2016	58,2	40,8	24,5	12,4	42
2017	65,0	41,4	28,4	12,2	44
2018	74,9	44,6	33,0	14,8	44
2019	74,7	41,3	27,2	12,9	36
2020	69,6	41,0	25,9	11,8	37
2021	91,0	40,4	31,5	11,6	35

Kaynak: Ticaret Bakanlığı kaynaklarından derlenerek yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde Türkiye'de dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat ve ithalat rakamları görülmektedir. 2005 yılında yaklaşık 38 milyon ABD Doları olan dahilde işleme rejimi kapsamında ihracatın yıllar içinde arttığı görülmektedir. 2021 yılında ise 91 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirilen ihracat yıllar içinde artmasına rağmen, genel ihracatta dahilde işleme rejiminin payı incelendiğinde tam tersi bir durum olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise bir takım vergisel avantajlarına rağmen mikro ölçekte yaşanılan problemler sebebiyle uluslararası ticaret yapan şirketlerin dahilde işleme rejimine başvurmadan faaliyetlerini yürütme çabası içerisinde oldukları yorumu yapılmaktadır (Ergen, 2022:37).

3.7. İHRACATA YÖNELİK SAĞLANAN TEŞVİKLERİN DIŞ TİCARETE YÖNELİK YANSIMALARI

Ülkemizde 1980'ler öncesi dönemde kalkınma stratejisi olarak ithal ikameci yöntem benimsenmiştir. 1980'lerden sonra ise dünyadaki liberal politikaların etkisiyle dışa açık ekonomi politikalarına olan yönelim dünya ekonomisine paralel biçimde gerçekleşmiştir. Ülkemizin gümrük birliğine girmesiyle birlikte dış ticaretimiz bu durumdan olumlu etkilenmiştir. Bu doğrultuda 1980'lerde yaklaşık 10 milyar dolar seviyelerinde olan dış ticaret hacmimiz 1990'ların sonuna gelindiğinde 80 milyar dolar seviyelerine gelmiştir. Özellikle 2004'te ithalattaki %40'lık artış ve ihracattaki %30'luk artışla Türkiye'nin dış ticaret hacmi 417 milyar dolara ulaşmıştır. Sırasıyla 2010, 2016 ve 2020 yıllarında da ithalat ve ihracat rakamlarında dolayısıyla da

Türkiye'nin dış ticaret hacminde bir düşüş söz konusudur. Temmuz 2015 Darbe girişiminin ardından kısa bir süre sonra dolar/TL kuru 3.00'ü aşmış, kamu bankaları uygun koşullarla kredi imkanı sunmuşlardır. Kamu kaynakları 2016'da Varlık Fonu'nda toplanmıştır. 2017'de Türkiye'de ekonomik büyümeyi artırırken, işsizliği azaltmaya yönelik önlemler alınmıştır. Kredi Garanti Fonu ile şirketlerin çekeceği kredilere devlet kefil olmuştur. 2018 finansal krizi ile TL değer kaybında artış, enflasyonda ve borç yükünde yükselişe karşılık, Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2014 ve 2021 yıllarından sonra en yüksek değeri olan 408 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 13: Türkiye'nin 1980-2021 Dönemi Dış Ticaret Hacmi (Bin Dolar)

Yıl	İhracat	Değişim%	İthalat	Değişim%	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1980	2 190 122	28	7 909 364	55,9	-4 999 242	10 819 486
1982	5 745 973	22	8 842 665	-1	-3 096 692	14 588 639
1984	7 133 604	25	10 757 032	17	-3 623 429	17 890 636
1986	7 456 726	-6	11 104 771	-2	-3 648 429	18 561 497
1988	11 662 024	14	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422
1990	12 959 288	12	22 302 126	41	-9 342 838	35 261 413
1992	14 714 629	8	22 871 055	9	-8 156 426	37 585 684
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5.164.147	41.375.891
1996	23 224 465	28,2	43.626.642	22,2	-20.402.17	66.851.107
1998	26 973 952	2,7	45.921.392	-5,4	-18.947.44	72.895.344
2000	27 774 906	4,5	54.502.821	34,0	-26.727.91	82.277.727
2002	36 059 089	15,1	51.553.797	24,5	-15.494.70	87.612.886
2004	63 167 153	33,7	97.539.766	40,7	-34.372.61	160.706.919
2006	85 534 676	16,4	139.576.174	19,5	-54.041.49	225.110.850
2008	132 027 19	23,1	201.963.574	18,8	-69.936.37	333.990.770
2010	113 883 22	11,5	185.544.141	31	-71.661.11	299.427.551
2012	152 461 73	13,0	236.545.141	-1,8	-84.083.40	389.006.877
2014	166 504 86	3,1	251 142 429	-3,7	-84 637 56	417.647 291
2016	149 246 99	10,3	202 189 242	-5,4	-52 942 24	351.436 241
2018	177 168 75	7,7	231 152 483	-3,2	-53 983 72	408.321 239
2020	169 637 75	-6,2	219 516 807	4,4	49 879 052	389.154 562
2021*	225.291.385	32,8	271.424.473	23,6	-46.133.08	96.715.859

Kaynak: Tüik verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13'de de görüldüğü üzere 1980 yılı sonrasında yeni döneme girilmesiyle birlikte dış ticaret hacminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İhracata dayalı sanayileşme politikasıyla ihracat hızla artmıştır. Bunda ihracata yönelik uygulanan mali teşvik tedbirlerinin büyük payı vardır. 1980'li yıllarda ve sonrasında ihracata, özellikle parasal teşvikler verilmiş, sayısız teşvik aracı uygulamaya konulmuştur.

SONUÇ

Her geçen gün etkisini daha çok hissettiğimiz küreselleşme kavramı; kültürden turizme, siyasetten ticarete hayatımızın her noktasında etkisini göstermektedir. Hükümetler, uluslararası kuruluşlar, şirketler, birlikler küreselleşmenin ve teknolojinin getirmiş olduğu değişim, dönüşüm ve gelişim hareketlerine ayak uydurmaya çalışmaktadır. Küreselleşen dünyamızda ticaretin yapısı da çok hızlı değişmektedir. Küresel rekabet artmakta, pazarda kalmak büyük bir mesele haline gelmektedir. Ticari aktörler dış ticaret pastasından paylarına düşen en büyük hisseyi alabilme hevesine düşmektedir. Bu kapsamda yeni ürünleri piyasaya sürmekte ve pazarda söz sahibi olmak gibi hedeflerle ticaretlerini gerçekleştirmektedir. Böyle bir ortamda devletlere daha çok sorumluluk yüklenmektedir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın yolu yerli üretimden geçmektedir. Uluslararası rekabet ortamında var olabilmek için kaliteli ürünler meydana getirmek gerekmektedir. Böyle bir ortamda üreticiye destek verilmelidir. Doğru yönlendirmelerle yerli üretimin arttırılması ve pazarda rekabet edebilir bir boyut kazandırılması stratejik hedefler arasında yer almaktadır. Bu minvalde devletler konjonktüre ve kendi ülke yapılarına uygun hareket etmeli ve yatırımları teşvik etmelidirler.

Teşvik politikaları aracılığıyla toplumların refah seviyesinin arttırılması, kaynakların verimli kullanılması, bölgeler arası gelişmişlik seviyelerini giderme, istihdamı ve ihracatı arttırma hedeflerine ulaşılmak istenmektedir. Ülkelerin sosyo ekonomik yapılarına bağlı olarak uygulanan teşvik politikaları farklılık gösterebilir. Uygulanan teşvik politikalarının başarıya ulaşabilmesi karar vericilerin yeteneklerine ve kurumsal alt yapılarına bağlıdır. Öte yandan bölgesel ve ülkesel farklılıkları doğru analiz ederek düzenlenen teşvik sisteminin başarılı olması kaçınılmazdır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, ülkemizde yoğun bir sanayi hamlesi başlatılmış devlet yerli sanayi ürünlerini desteklenmesi için birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Yerli sanayinin yabancılar karşısında ezilmesinin önüne geçilmesi için de ithalatı kısıtlayıcı önlemler almıştır. Fakat ülkemizde özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonominin liberalleşmesi ve AB ile yapılan Gümrük Birliği anlaşmasıyla birlikte ekonomiye yönelik üretilen politikalarda değişimler yaşanmıştır. İthalatı kısıtlayıcı

önlemler yerine mali teşvikler daha çok uygulama alanı bulmuştur. Bunun nedeni küresel pazara açılmamızla birlikte ihracatımızın arttırılmasının hedeflenmesindendir. İlk kez 10. Kalkınma Planında ihracat hedeflerinden bahsedilmiş ve sonraki süreçlerde ihracatın desteklenmesi için çeşitli mali teşvik araçlarından aktif bir şekilde yararlanılmıştır.

İhracata yönelik verilen mali teşviklere tarihsel açıdan baktığımızda Osmanlı Devleti'ne kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti kuruluş aşamasından beri mali amaçlarla ve dış politika aracı olarak çeşitli ülkelere imtiyazlar tanımışlardır. Kapitülasyon adı altında belli ülkelere tanının ayrıcalıklarla teşvik kavramı karşımıza çıkmaktadır.1923 yılında yürürlüğe giren Teşviki Sanayi Kanunuyla mali teşvik süreci resmi olarak hayatımıza girmiş ve Ülkemizin kuruluşundan günümüze kadar devam etmiştir. Konjonktürel durumlara göre çeşitli uygulama alanlarıyla karşımıza çıkan mali teşvik politikaları zaman zaman buhran, savaş gibi olağanüstü durumlarda kesintiye uğrasa da yatırımların mali açıdan teşvik edilmesi günümüze kadar düzenli bir şekilde süregelmiştir.

1950 ve 1960'lı yıllarda uygulanan mali teşvik politikalarıyla özel sektörün yatırımlardaki paylarının arttırılma amacı güdüldüğü ve o yıllardan günümüze uygulanan teşvik sisteminin alt yapısının oluşturulduğu düşünülmektedir. 1960'lı yıllardan sonra planlı ekonomi kapsamında hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarıyla özel sektör farklı teşvik uygulamalarıyla desteklenerek güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda finansal, vergisel teşvikler, faiz indirimleri, yasal düzenlemeler, AB fonları, alt yapı yatırımları gibi bir çok mali teşvik aracından yararlanılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde ise ülkemizde siyasi ve ekonomik açıdan bir değişim içerisine girilmiştir. Dünyada popülerleşen liberal piyasa ekonomisi, serbestleşme hareketleri ve dünya piyasaları ile bütünleşme süreçleri özellikle ihracatta mali teşvik sisteminin oluşturulması ile sonuçlanmıştır.

Ülkemiz ihracatının büyük bölümünü tarım ürünleri oluşturmasına rağmen yapılan çalışmalar ve uygulanan teşvikler doğrultusunda sanayi mallarının ihracı artmış ve zamanla ihracat kalemi içerisinde ilk sırayı almıştır. Bu da uygulanan politikaların doğru olduğunu göstermektedir. Alınan kararlar ve uygulanan mali teşvik politikaları bir ülkenin ekonomik gelişimi ve dönüşümü için son derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu tespitler ne kadar doğru ve ne kadar erken yapılırsa

uygulanan politika da o kadar hızlı ve etkin olacaktır. Bu nedenle günümüzde Dünya' da ki hızlı değişim de göz önünde bulundurularak, dünyanın gittiği yönü önceden öngörüp bu kapsamda konumunu belirleyen ülkeler küresel rekabette pazar payının büyük bölümünü elle geçirecektir.

Ülkemizdeki karar vericiler geleceğe yönelik analizlerini detaylıca yapmalı, oluşacak küresel trendleri iyi takip etmelidirler. Dijitalleşmenin ve küreselleşmenin olduğu bu dönemde hızlı hareket edilmeli ve çağın ihtiyaçlarını karşılayacak, sermayenin önünü açacak, ihracatı arttıracak, uluslararası pazarda rekabet edebilir markalar oluşturmaya yönelik mali teşvik politikalarını hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı yenilikçi çalışmalara destek verilmelidir. Çünkü pazarın ele geçirilmesinden sonra piyasaya girmek zor olduğundan dolayı daha önce düşünülmemiş mal ya da hizmetle piyasada yer edinmek daha kolaydır.

Bu noktada mali teşvikler önemli bir mali teşvik politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Devlet, ihracat yapan şirketlere ihraç ettiği malların iade edilmesine izin verdiği gibi ihraç edilecek malların üretiminde dışarıdan tedarik ettiği ham madde ve malzemelerin de vergi dışı bırakması gerektiği kanısındayız. Bu kısmı çıkar

Mali teşvik sisteminin amaçları arasında; bölgeler arasında yer alan ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamak, uluslararası rekabetten geri kalmama, bölgeler arası gelişmişlik seviyesindeki dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırmak, AR-GE ve tasarım faaliyetlerinin arttırılması hedefleri doğrultusunda yatırımcılara desteklerde bulunmak sayılabilir. Fakat bu destekler bazı kötü niyetliler tarafından suistimal edilmektedir. Teşvikler alındıktan sonra yukarıda sayılan hedeflerin gerçekleştirilmesinden ziyade farklı amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı mali teşvik sistemini hayata geçirmeden önce hangi alanların teşvik edileceği, tespit edilen alanların gerçekten teşviğe ihtiyaç duyup duymadığı araştırılmalıdır. Fayda-maliyet, etkinlik-verimlilik analizleri yapılmalı bunun içinde kurumsal yapıya sahip teşvik öncesi ve sonrası izleme komiteleri oluşturulmalı, elde edilen bulgular sonucunda geleceğe yönelik yol haritaları belirlenmelidir.

Ülkemizde ihracatın desteklenmesi için sağlanan mali teşvikler bazen uzun bir bürokrasi süreçlerinden geçmektedir. Desteklerin yatırımcılara ulaşması gecikmekte ve planlanan yatırımlar aksamaktadır. Bundan dolayı bu süreç olabildiğince açık ve

anlaşılır şekilde yürütülmeli ve mali teşvik alabilmek için başvuran yatırımcılarla doğrudan temasa geçilmelidir. Sürecin hızlandırılması ve yatırımcının şevkinin kırılmaması önem arz etmektedir.

Kalkınma planlarında da belirtildiği üzere teşvik alanında yapılacak olan her türlü düzenlemeler; uluslararası mali piyasaları, sermaye hareketlerini, teknolojik gelişmeleri ve ticareti düzenleyen anlaşmaları da dikkate alarak belirlenmelidir. Küresel ekonomik gelişmeleri veri kabul eden ve buna göre ülkenin ekonomik yapısını şekillendiren unsurlardan oluşmalıdır. Dünyadaki gelişmeleri de yakından takip ederek teşviklerin yöntemi, sınırları, kullanılacak teşvik araçları yeniden düzenlenmeli ve cari açığımızın azaltılması konusunda stratejik öneme sahip katma değeri yüksek mal ve hizmet üretimini hedeflemelidir.

Genel anlamda bir değerlendirmede bulunmak gerekirse mali teşvik politikalarının ekonomik hedeflere ulaşılması doğrultusunda önemli bir araç olduğu söylenebilir. Hedeflere ulaşılması için mali teşvik politikalarını belirlerken gerekli özen gösterilmeli ve dünyadaki durum hesap edilmelidir. Söz konusu teşviklerin tek başına çalışmadığı hedefe yönelik ekonomik alt yapının oluşturulması ve diğer koşulların da bu hedefe yönelik şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Hem yerli hem de yabancı yatırımcı için altyapı yatırımlarının bitmiş olması, ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, gelecekteki beklentilerin olumlu olacağı düşüncesi, kalifiye personel ve mevzuat istikrarı gibi yatırım ve üretim ortamını oluşturan koşulların sağlanması da son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A. Ve Kargı, G. (2015). Türkiye'de İhracatın Çeşitlendirilmesi Ve Ekonomik Büyüme. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 1(1): 1-16.

Acentesi, K. F. (2020). Almanya Ülke Raporu

Acinöroğlu, S. (2009). Genel olarak vergi teşviklerinin ekonomi üzerine etkinliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, *1*(2): 148-165.

Adana Ticaret Odası. (2020). *Amerika Ülke Raporu*.

Ağazade, S. (2020). İhracatın Çeşitlendirilmesi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Avrasya Etüdleri*, 57(1): 33-54.

Ajansı, O. K. K. (2011). Türkiye'de Sağlanan Teşvik ve Destekler.

Akbulut, S., Ve Terzi, H. (2013). Türkiye'de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi.

Akdeve, E., ve Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37).

Akın, M. Ş. (2022). Kalkınamamış Yöreler İçin İnovatif Yol: Abd Fırsat Bölgesı Vergı Teşvık Yatırım Yasası. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *19*(38): 264-274.

Akyol, M. (2016). Bölgesel Kalkınma Ve Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, *5*(9), 49-61.

Almanya Konsolosluğu, (2022). *Bilgi*, https://www.almanyakonsoloslugu.com/hakkinda 29.08.2022).

Alo Maliye. (2022). *Azalan Bakiyeler Yönetimi*, https://www.alomaliye.com/2003/10/15/azalan-bakiyeler-yontemi/ 25.12.2022).

Amerika Şirket. (2022). *Yatırım Teşvikleri* https://amerikasirket.com/amerika-yatirim-tesvikleri/ 18.08.2022).

Arıkan, Z. ve Önkan, Ö. (2020). Hindistan Vergi Sistemi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, *9*(3).

Arslan, Ö. (2022). Türkiye'de Sanayisi Az Gelişmiş Kentlere Özgü Yatırım Teşvik ve Hibe Destek Mekanizması Geliştirme: Muş il Örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35): 299-305.

Avcı, İ. ve Çengel, Ö. (2018). İhracata Yönelik Uygulanan Teşviklerin Etkinliği: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *The Journal of International Scientific Researches*, *3*(2), 157-178.

Avrupa Birliği, (2022). *AB Rekabet Politikası*, https://www.ab.gov.tr/8-rekabet-politikasi_73.html 30.07.2022).

Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282.

Azak, Ş. ve Saner, G. (2018). Türkiye'de İhracata Yönelik Devlet Yardımları Üzerine Bir Değerlendirme: Kuru Meyve ve Mamulleri Sektörü Örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 34-45.

Bahtiyar, E. (2019). Dünya'da Ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Mali Teşvik Sistemine Genel Bir Bakış. Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi Ve Uygulamaları *(ss. 27-48). Bursa: Ekin Yayınevi*.

Bakanlığı Dışişleri. (2022). *Rusya Federasyonu Ülke Raporu*. Ankara: Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Bakanlığı Dışişleri. (2022). *Rusya Federasyonu Yatırım Raporu*. Ankara: Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Kazan Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği ve Novorossisk Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği St. Petersburg Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği

Bakanlığı, Ekonomi. (2011). *Çekya Ülke Bülteni.* Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

Bakanlığı, Ticaret. (2021). *ABD Ülke Bülteni.* Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

Bakanlığı, Çevre Şehircilik Ve İklim Değişikliği. (2022). Yatırım Teşvik: Ankara

Bakanlığı, E. (2013). Yatırım teşvik belgesi kapsamında devlet destekleri (Adım Adım Uygulama Rehberi). *Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan*.

Bakanlığı, Kalkınma. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kamu Harcamalarında Etkinlik Çalışma Grubu Raporu.

Bakanlığı, Ticaret. (2020). *İrlanda Ülke Raporu.*

Bakkalcı, A. C. Ve Argın N (2011). *Türkiye'nin Dış Ticaret Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınevi

Balkan, F. (2022). *Tarihsel Gelişimi*, http://www.fatihbalkan.com/ticaretin-tarihsel-gelisimi/ 16.04.2022).

Baral, G. ve Gürsoy, Y. Transit Ticaret Ve Transit Taşımacılık Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi Ve Katma Değer Vergisi Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 7(1): 221-235.

Bilgili, E. (1998). Dış Ticaret, Ekonomik Kalkınma ve Sanayi Devrimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13): 35-50.

Bozkurt, N. (2002). Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi Ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*. 1(1):153-179

Caldağ, Y. Ve Ayanoğlu, Y. (2017). *Genel Muhasebe* Ankara: Gazi Kitabevi

Candan Tatar, G., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 154-177.

Çelebi, A. K., & Kahriman, H. (2011). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de AR-GE faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ve bunların karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, *161*(2011), 33-63.

Dağ, M ve Çelik, M. (2019). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Gelişimine Yönelik Dönemsel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 35-46.

Demirağ, F. Ve Kayabaşı, A. (2020). *İhracatta Başarının Sırrı Psikolojik Mesafe Algısı.* Ankara: Gazi Kitabevi

Demirbaş, M. (2003). *1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi*.

Dışişleri Bakanlığı, (2022). *İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı.* https://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa 26.11.2022).

Dinçer, B., Özaslan, M., & Kavasoğlu, T. (2003). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. *DPT yayınları*, (2671), 2003-05.

Eğilmez, M. (2017). *Örneklerle Kolay Ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Eğitim İrlanda, (2022). *İrlanda*, https://egitimirlanda.com/irlanda/ 18.08.2022).

Ergen, E. (2022). Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Gerçekleştirilen Ticaretin İthalata Bağımlılığa Etkisi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, *9*(29), 30-41.

Ersan, Ö. Z. ve Buyrukoğlu, S. (2015). Osmanlı Döneminden Günümüze Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları Ve Etkinliği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (6), 35-59.

Ersungur, Ş. M. ve Yalman, İ. N. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1): 81-98.

Ertürk, Y., Sahin, S. ve Koçak, D. (2020). Türkiye'de Bölgelere Göre Teşvik Politikalarının Kamu Maliyesi Çerçevesinde Analizi: WASPAS Uygulaması. *Third Sector Social Economic Review*, *55*(3): 1911-1925.

Eser, E. (2011). *Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler: uzmanlık tezi*. DPT.

Etimoloji Türkçe, (2022). https://www.etimolojiturkce.com/kelime/te%C5%9Fvik 20.03.2022).

Giray, F. (2022). Vergi Teşvik Sitemi Ve Uygulamaları. Bursa: Dora Yayınevi

Göktürk, O. (2015). Ekonomi politiğin Evriminde Dış Ticaret, *Teori Dergisi*, https://teoridergisi.com/ekonomi-politigin-evriminde-dis-ticaret, 14.08.2022.

Gümrük Rehberi, (2022). *Serbest Bölgeler*, https://gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/serbest-b%C3%B6lgeler ,10.04.2022).

Gürak, H. (2006). *Ekonomik Büyüme Ve Küresel Ekonomi*. Ankara: Ekin Yayınevi

Güzel, S. (2009). Ar-ge harcamaları ve vergi teşvikleri: belirli ülkeler karşısında Türkiye'nin durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, *4*(2), 29-48.

-İhracat yönetmeliği

Kanıt YMMM, Vergi Sorunları Yatırım İndirimi Uygulaması, https://www.kanitymm.com.tr/wpcontent/uploads/2020/02/2001-12-vergi-sorunlari-yatirim-indirimi-uygulamasi.pdf 04.05.2022).

Karakurt, A. (2010). *Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *65*(02), 143-163.

Karaoğulları, E. (2016). *Maliye Politikası.* Ankara: Agon Bilgi Akademisi

Karaş, G., & Karaş, E. (2019). *Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları, Mali Teşvik Sisteminde Yer Alan Amaç ve Araçlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme*. . (ss. 3-27). *Bursa: Ekin Yayınevi*.

Karluk, R. (2014). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*. İstanbul: Beta Yayıncılık

Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de sanayileşmeye etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*, 65-79.

Kavcıoğlu, Ş. (2018). Ulusal Varlık Fonları ve Türkiye. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *10*(18), 87-109.

Kemaloğlu, İ. (2016). 21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 1-14.

Keşap, D., & Sandalcılar, A. R. (2021). Dış Ticarette Serbestleştirici ve Korumacı Politikaların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 257-287.

Kocaeli Ticaret Odası. (2019). *Rusya Ülke Raporu*.

Kocaeli Ticaret Odası. (2020). *Almanya Ülke Raporu*.

Koç, N., & Şahin, M. (2020). Türkiye'de İstihdamın Arttırılmasına Yönelik Teşvik Politikalarının İncelenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, *19*(75).

Kutlu, E. ve Şıklar, İ. (2010). *İthalat ve İhracat Uygulamaları*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Kürkçü, D. D. (2013) Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 3(2): 5-15

Leblebici, F. (2002). *Devlet yardımları uygulamasının maliyeti ve ekonomik göstergelerle mukayesesi*. DPT.

Maturokten, Almanya Şirket Teşvikler, http://www.maturokten.com/almanyada-yatirimbolum2sirketkurulusunda-tesvikler 31.08.2022.

Mete, E. Ve Akyazı, H. (2017). Avrupa Birliği Ve Türkiye'de İhracata Yönelik Devlet Yardımları. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13), 85-109.

Muğla Ticaret Odası. (2019). *İrlanda Ülke Raporu.*

ODEON YMMM, (2022). *Teşvikler,* https://odeonymm.com.tr/vergi-tesvikleri 16.10.2022).

OECD. (2001). Competition Policy in Subsidies and State Aid.

Onursal, E. (2017). *Mevzuat ve Teknik Yönleri İle İhracat ve İthalat İşlemleri*. Seçkin Kitabevi,

Orbisedu, (2022). *Rusya Hakkında Bilgiler*, https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/rusya/rusya-hakkinda-detayli-bilgiler/ 27.08.2022).

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (2022). *Stratejik Yatırımların Teşviki,* https://oka.ka.gov.tr/tesviksistemi/stratejikyatirimlarintesviki, 29.102022).

Özbay, M. Ve Özçelik M. (2020). *Tüm Yönleriyle Uygulamalı İhracat Muhasebesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi

Özcan, M. (2008). İrlanda ekonomisi ve küresel ekonomik kriz. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 29.*

Özcan, Z. (2012). İhracat ve İhraç Kayıtlı Satışlar. Ankara: Ekin Yayınevi

Özen, A. Ve Tandırcıoğu, H. (2003). Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları.

Özlük, D. (2018). GATT Ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü. *Electronic Turkish Studies,* 13(7): 40-80

Öztürk, N. (2003). Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar. *Öneri Dergisi*, 5(19): 109-126.

Öztürk, N., ve Uzun, A. M. (2010). Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, *11*(2): 91-110.

Öztürk, S. Sözdemir, A. ve Koçbulut, Ö. (2007). Türk Eximbank Programlarının Türkiye İhracatına Etkileri Ve AB/DTÖ'ye Uygunluğu. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. 12(2): 179-197

Öztürk, Y. K. (2018). Dünya İktisat Tarihinde, Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeri Ve Önemi. *Electronic Turkish Studies, 13*(22).

Palacıoğlu, T. (2018). *Mutlak Üstünlük Ve Bazı Dış Ticaret Teorileri*. İstanbul: İstanbul Düşünce Akademisi

Robbins, L. (2007). *An essay on the nature and significance of economic science*. Ludwig von Mises Institute.

Russian Direct Investmen Fund, (2022). Index, https://www.rdif.ru/Eng_Index/ 05.12.2022).

Sandalcılar, A. R. ve Erdoğan, S. (2017). Ekonomik Entegrasyonlar Avrupa Birliği ve Türkiye. *Bursa: Ekin Yayınevi*.

Saraç, T. B. (2013). İhracat ve İthalatin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örnegi/The Effects of Exports and Imports on Economic Growth: Turkey Case. *Ege Akademik Bakis*, *13*(2), 181.

Sayılgan, G. ve Şenol, C. (2010). Dahilde Işleme Rejimi ve Türk Işletmelerinin Ihracati Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35): 37-53.

Selen, U. (2011). *Maliye politikası aracı olarak teşvik uygulamaları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Serin, N. (1994). Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası (1990 Sonrası).

Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var Mı?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *4*(2), 167-182.

Soylu, C. ve Demirci, A. İhracat Teşvik Yöntemleri Ve Eximbank Kredilerinin İhracat Üzerindeki Rolü. *Gümrük Ve Ticaret Dergisi*, *8*(23), 22-33.

Söke Ticaret Odası. (2019). *Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu.*

Süygün, S (2020). *A'dan Z'ye Dış Ticaret. Uluslararası Ticarette Temel Kavramlar ve Teoriler* (ss. 1-21). Ankara: Gazi Kitabevi

Şahin, A. (2007). İhracat Prosedürlerini Biliyor Musunuz. *TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi*.

Şahin, G. (2022). Almanya Rehberi Almanya'da Kurulan Şirketler İçin Verilen Teşvikler.İstanbul: KPMG

Şaşmaz, M. Ü. ve Karamıklı, A. (2018). Türkiye'de ihracatı teşvik uygulamaları ve ihracat potansiyelinin artırılmasına yönelik değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(4): 2837-2867.

Şimşek, M. (2004). İhracat Teşviklerinin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Bir Analiz: Bilecik ve Eskişehir Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2): 121-140.

Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi, 160*(1), 154-176.

Takım, A., ve Ersungur, Ş. M. (2018). Türkiye'de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları Ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?. *Ataturk University Journal Of Economics & Administrative Sciences, 32*(3).

TDK, https://sozluk.gov.tr/ 24.07.2022).

Tekin, A. (2006). Vergi teşvikleri ve ekonomik etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16).

Ticaret Bakanlığı, (2022). *Vergi, Resim, Harç İstisnası,* https://ticaret.gov.tr/ihracat/mevzuat/vergi-resim-harc-istisnasi 20.03.2022).

Tohum, E. U. (2021). Küreselleşme Küreselden Yerele Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yaklaşımlar. *Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler*. (ss. 1-45). Ankara: Remzi Yayınevi

Topal, M. H. (2016). Teşvik politikalarının gerekçeleri ve etkinliği: kuramsal bir yaklaşım. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *1*(2), 35-51.

Tuerkei, *Almanya - Yabancı Yatırımcılar İçin Cazip Bir Yatırım Ülkesi,* https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/wirtschaft/-/1798718 31.08.2022).

Tüleykan, H. (2015). Mali Teşvik Uygulamalarında Ar-Ge ve Önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(1), 231-254.

Türkay, H. ve Ünsal, H. (2008). Türkiye'de İhracatta Uygulanan KDV İadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, *8*(8).

Türker, H. (2018). Çekya Ülke Profili. Ankara: Uluslararası İlişkiler Müdürlüğü Avrupa Birliği Şefliği

Usta, E. E. (2013). Kültürün Ekonomik Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkisi. In *International Conference on*.

Vasistdas, (2022). *Almaya'da Teşvikler,* https://vasistdas.de/almanyada-tesvikler/ 31.08.2022.

Vergi Dosyası, (2022). *Teşviklerin Sınıflandırılması*, https://vergidosyasi.com/2017/03/03/tesviklerin-siniflandirilmasi-amaclari-kapsami-verilis-asamalari-veniteliklerine-gore-tesvikler 01.05.2022).

Vizem Net, (2022). *Ekonomi*, https://vizem.net/cekya/yasam/ekonomi/ 24.08.2022).

Wiki Pedia, (2022). *Avrupa Birliği*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi 30.07.2022).

Wiki Pedia, *Rusya Ekonomisi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya#Ekonomi 27.08.2022).

Wiki Pedia, (2022). *ABD*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri 15.08.2022).

Wiki Wand, *Almaya Ekonomisi,* https://www.wikiwand.com/tr/Almanya_ekonomisi 29.08.2022).

WTO, (2022). *The WTO*, https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm ,25.07.2022).

Yarbaşı, E. Ve Gürtan, İ. N. (2012). *Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi*. İstanbul: Literatür Yayıncılık

Yavan, N. (2010). *Teşviklerin sektörel ve bölgesel analizi: Türkiye örneği*. Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.

Yavan, N. (2010). *Teşviklerin sektörel ve bölgesel analizi: Türkiye örneği*. Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.

Yayman, D. (2020). İhracata yönelik vergi teşvik uygulamaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, *7*(51), 413-439.

Yetkiner, E. (2004). Vergi tatilinin (tax holidays) doğrudan yabancı yatırımların teşvikindeki yeri. *Vergi Dünyası Dergisi*, (275).

Yılmaz, H. (2020). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, *12*(23), 431-441.

Yılmazer, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi SBE, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.

Yoruldu, M. (2021). *Gelir Vergisinde Teşvik Uygulamaları Muafiyetler, İstisnalar ve İndirimler.* Ankara: Gazi Kitabevi

Yurdal, M. Y. Ve Kaplan, H. (2021). Dönüşüm Sürecinde Yatırım Teşviklerinin Dünü e Bugünü. Ankara: TOBB Yayınları